

WWW.AZYB.AZ
WWW.AYB.AZ

AYLIQ ƏDƏBİYYAT DƏRGİSİ
NOYABR–DEKABR 2023

Asifuz

№11-12 (651)

“Muğam üçlüyü”, Yusif Mirzənin rəsmi

*“Tanrı bizi özü ilə görüşə hazırlamaq üçün ilk növbədə tənhalığa düçar edir...”
Herman Hesse*

Bu sayımızda

**Günel
NATIQ**
İKİ SİMVOL –
BAL VƏ QARIŞQA

26

**Elşad
BƏRAT**
ŞƏHİDLƏR

3

**İlham
ABBASOV**
ROMANTİZMİN
SON CƏNGAVƏRİ

31

**Məmməd
MƏMMƏDLİ**
MƏN ATAMI
XATIRLAMIRAM...

14

**Xəyalə
SEVİL**
SƏNƏ BİR
SÖZ DEYƏCƏM...

40

**Günel
BALAKIŞI**
ADSIZ ŞEİRLƏR

17

**Dilarə
ADİLGİL**
TƏK ADAM

42

**Məti
OSMANOĞLU**
ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ
VƏ TƏKAMÜL
NƏZƏRİYYƏSİ

19

**Bulat
OKUCAVA**
TƏRCÜMƏ
SAATI

48

**Taleh
MANSUR**
YAZI MASASI

52

**Şirməmməd
NƏZƏRLİ**
NATAMAM BİR
ƏSRİN ÖZƏL
NÖQTƏLƏRİ

60

M Ü H A R İ B Ə Ş E İ R L Ə R İ

səh. 69-84

Zöhrab Mehdi	69
Aysel Xanlarqızı	70
Rəşid Faxralı.....	71
İsmayıl İmanzadə.....	80
Hüseyn Mustafayev	84

**Nəriman
QASIMOĞLU**
DƏRGİDƏ
KİTAB

85

Təsisçilər:

Azərbaycan Yazıçılar Birliyi və "Ulduz" jurnalının kollektivi

Baş redaktor: Qulu Ağsəs

Redaksiya heyəti: Təranə Vahid (*Baş redaktor müavini*), Hicran Hüseynova (*şöbə redaktoru*), Dayandur Sevgin (*şöbə redaktoru*), Taleh Mansur (*şöbə redaktoru*), Anar Amin, Allahşükür Ağa, Baloğlan Cəlil (*Başqırdıstan*), Cavid Zeynalli, Elxan Yurdoğlu, Elmar Vüqarlı, Elşən Əzim, Elxan Elatlı, Ələmdar Cabbarlı, Əyyub Qiyas, Furqan, Fuad Cəfərli, Gülnar Ümid, Günay Səma (*Voronej*), Həyat Şəmi, Hafiz Həcxahlı, Xəyal Rza, Xaqani Qayıblı (*Estoniya*), Qılman İman, Nuranə Nur, Nargis, Nilufər Şıxlı (*Moskva*), Məshəti Musa, Orxan Cüvarlı, Rəsmiyyə Sabir, Səhər Əhməd, Seyfəddin Alaylı (*Türkiyə*), Saodat Muxammadova (*Özbəkistan*), Şəfa Vəli, Ulucay Akif.

Bədii redaktor: Ədalət Həsən

Ünvanı: AZ1000, Bakı, Xaqani küçəsi, 25

ulduz_dergisi@mail.ru; www.ayb.az

Telefon: (+99412)498-72-43

Çapa imzalandı: 16.11.2023. "Ulduz" jurnalı redaksiyasında yığılıb, səhifələnilib.

"ASPOLİQRAF LTD" MMC-də çap olunub.

Sifariş №53, Tiraj: 300. Qiyməti: 2 man.

1967-ci ildən çıxır. Şəhadətnamə № 238

"AZƏRMƏTBUATYAYIMI" AÇIQ SƏHMDAR CƏMIYYƏTİ

"Ulduz" jurnalına abunə
olmaq üçün respublikanın
bütün şəhər və rayon
"Mətbuatyayımı" şöbələrinə
müraciət etməyiniz kifayətdir.

"QAYA" MƏTBUAT YAYIMI

"Ulduz" jurnalına abunə
olmaq üçün respublikanın
bütün şəhər və rayon
"QAYA" mətbuat yayımı
şöbələrinə müraciət
etməyiniz kifayətdir.

Jurnalın

satış qiyməti – 2.00 man.

abunə qiyməti – 1.00 man.

Bakı şəhərində abunə yazılmaq istəyənlər:

441-19-91

440-16-26

566 – 77 – 80

Elşad Baratın
ŞƏHİDLƏR
silsiləsi

Nadirli Kənan İlqar oğlu

İnsan mənəviyyatını müəyyən edən, zənginləşdirən önəmli əxlaqi prinsiplərdən biri də xalq və vətən sevgisidir. Vətəni sevmək, sadəcə, torpağı sevmək deyil, Vətənin daşını, havasını, suyunu sevmək deməkdir. Əks təqdirdə bu sevgi kamil sayılmır. Vətəni sevmək, onu düşmənlərə verməmək, hər bir hücum ehtimalına qarşı tədbirli olmaq və lazım olduğu zaman onun üçün canını vermək müqəddəs vəzifədir. Bu vəzifəyə sadıq olaraq doğma yurdunu azad görmək üçün qəhrəmanlıq göstərən igidlərimizdən biri də Cəlilabad rayonundan olan şəhidimiz Nadirli Kənanıdır.

Nadirli Kənan İlqar oğlu 2000-ci il fevralın 2-də Cəlilabad rayonunun Kövüzbulaq kəndində anadan olub.

Kənan könüllü olaraq İkinci Qarabağ müharibəsində iştirak edib. Füzuli, Qubadlı, Cəbrayıl istiqamətində gedən döyüşlərdə igidlik göstərüb. 2020-ci il noyabrın 6-da Qubadlı istiqamətində düşmən tərəfindən atılan artilleriya mərmisinin partlaması nəticəsində şəhid olub.

Göstərdiyi qəhrəmanlıqlara görə “Cəbrayılın azad olunmasına görə”, “Qubadlının azad olunmasına görə” və “Vətən uğrunda” medalları ilə təltif edilib.

Yenə bir şəhidin ruhu önündə
Günəş gülümsəyir, Ay parıldayır.
Mənimsə qələmim səcdəyə gedir,
Buludlar diksinir, göy guruldayır.

Yazmaq istəyirəm şeirlərimlə
Hər şəhid adını bağına, Vətən.
Səndən gözəl yaza bilmərəm, amma
Şərikəm hər şəhid ağrına, Vətən.

Bir şəhid balan da Nadirli Kənan,
Bir məzar çoxalıb ürəyin üstə.
Şəhidlər körpətək müqəddəs qalır,
Kəfənlər bürünür bələyin üstə.

Nökər məzarı da, xan məzarı da
Eynidir, qazılır bədən boyunca.
Bircə şəhidlərin məzar daşları
Sanki işıq saçır Vətən boyunca.

Görürəm dünyanın hər şəhərindən
Şuşada ucalan bayrağı, Vətən!
Şəhidlər nur saçan məzarlarıyla
Vətənə çevirir torpağı, Vətən!

İsrafilov Kənan Faiq oğlu

Kənan İsrafilov 8 noyabr 1990-cı ildə Şəki rayonunun Şirinbulaq kəndində dünyaya göz açıb. Cəmişid Naxçıvanski adına hərbi liseydən məzun olan Kənan 2008-2012-ci illərdə Heydər Əliyev adına Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbində təhsilini davam etdirib.

2013-2018-ci illərdə Murovdağda komandir olub. 2018-ci ildən qərargah rəisi kimi fəaliyyətini davam etdirib. 2018-ci ildə Müdafiə Nazirliyinin Hərbi Akademiyasında təhsil alan Kənan 2020-ci ilin iyun ayından Goranboy rayonunun Aşağı Ağcakənd qəsəbəsində tabor komandiri kimi fəaliyyətini davam etdirib.

27 sentyabr 2020-ci ildə başlayan Qarabağ müharibəsində kapitan Kənan İsrafilov tabor komandiri kimi döyüşlərdə iştirak edib. Füzulinin, Cəbrayılın və Suqovuşanın azad edilməsi uğrunda gedən döyüşlərdə döyüş tapşırığını yerinə yetirərkən 5 oktyabr 2020-ci ildə şəhid olub.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi uğrunda döyüş əməliyyatlarını şərəflə yerinə yetirdiyi üçün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 15.12.2020-ci il tarixli Sərəncamına əsasən, kapitan Kənan İsrafilov ölümündən sonra "Vətən uğrunda" medalı ilə təltif edilib.

Salam, qəhrəman adam,
Salam, Murov qartalı.
Düşmənləri qorxuya
Salan Murov qartalı.

Denən, nə yazım sənə?
Zəfər tariximizdə
Səndən böyük iz qalıb,
İgidliyin önündə
Qələm də aciz qalıb.

Sən nənənin, babanın
Yanında böyümüşdün.
Bu Vətənin, torpağın
Canında böyümüşdün.

İndi də böyüyürsən,
Vətən boyda bədənsən.
Bakıdan Zəngəzura,
Təbrizəcən Vətənsən.

Abbasov Səxavət Rizvan oğlu

Abbasov Səxavət Rizvan oğlu 25 aprel 2000-ci ildə Xırdalan şəhərində dünyaya gəlib. Səxavət evin tək övladı idi. Orta təhsilini Xırdalan şəhər bir saylı tam orta məktəbdə alıb. Gülşin Yunan-Roma növü ilə məşğul olan Səxavət həm də musiqi bacarığı ilə yadda qalıb. O, dostları arasında

şən, zarafatcıl biri kimi tanınırdı. Məktəbi bitirdikdən sonra hərbi xidmətə yola düşüb.

Tovuz rayonunda N saylı hərbi hissədə xidmət göstərib.

Abşeron rayonu, Xırdalan şəhər sakini, 20 yaşlı Səxavət Abbasov müharibə başlayanda könüllü olaraq cəbhəyə yola düşüb. Döyüslərdə qorxmazlığı ilə seçilib və düşmənlə mübarizədə həmişə öndə olub. Anası ilə danışanda "Məndən nigaran qalmayın, Vətən borcunu yerinə yetirib qayıdacağam" – deyib.

"Övladdan da şirindir nəvə" deyən nənəsi Üsarə Mirzəquliyeva Səxavətlə fəxr edir. Deyir ki, nəvəsi evin tək övladı olmasına baxmayaraq, müharibə başlayandan iki gün sonra cəbhəyə yola düşüb.

20 yaşlı qəhrəmanımızla çiyin-çiyinə düşməne sinə gərən döyüş yoldaşları deyirlər ki, Səxavət çox mərd oğul olub. Füzuli, Cəbrayıl, Hadrut və Xocavənd istiqamətlərində gedən döyüslərdən qalib çıxıb. Sonuncu döyüşü isə Ərgünəş dağı ətrafında olub. Yaralı döyüş yoldaşı, həm də yaxın dostu olan Rəşad Mehdiyevi xilas edərkən düşmənin atdığı minamyot qəlpəsi hər ikisinin həyatına son qoyub.

Səxavət Abbasov oktyabrın 20-də şəhid olub və Xırdalan şəhər Şəhidlər xiyabanında dəfn edilib. Ölümündən sona "Vətən uğrunda" və "Xocavəndin azad olunmasına görə" medalları ilə təltif edilib.

Zəfər tariximizdə
Tarixin igidisən.
Evin tək oğlu idin,
İndi tək şəhidisən.

Fəxr eləyir səninlə
Sabah, bu gün və dünən.
"Övladdan şirin olur
Nəvələr" – deyən nənən.

Şəhidlərin adı var
Vətənin hər daşında,
Çünki onlar yaşayır
Tarixin yaddaşında.

Hamı ölür dünyada,
Hansı bədən yaşayır?
Canını Vətən üçün
Qurban edən yaşayır.

Sən canını Vətənə,
Dosta qurban elədin.
Torpağına göz dikən
İti peşman elədin.

Elədin azad, şəhid,
Cəbrayıl, Füzulini.
Hadrutun, Xocavəndin
Susmuş otuz ilini.

Söz vermişdin anana,
Gələcəm igid kimi.
Sözünün üstə durdun,
Qayıtdın şəhid kimi.

Şəhidliyin mübarək,
İgid, qəhrəman oğul!
Vətənə bir can verib
Qazandın min can, oğul!

Abbasov Toğrul Bayram oğlu

Toğrul Bayram oğlu Abbasov 1990-cı il dekabrın 31-də Ağcabədi rayonunun Hacıbədəlli kəndində anadan olub. Anasını kiçik

yaşlarında itirib. Vətən ona hər iki mənada ana olub. Vətənə, torpağa olan sevgisi onu hərbi peşəsinə bağlayıb. N sayılı hərbi hissədə müddətdən artıq hərbi qulluqçu kimi xidmətə yollanıb. Vətən müharibəsinin ilk günündə şəhid olub.

Şəhidin atası Bayram Abbasov bildirib ki, Toğrulun ən böyük arzusu işğalda olan torpaqlarımızın azad edilməsi idi: "Öz arzusuna çatdı. Onu heç kəs məcbur etmədi. Torpaqları düşməndən azad etmək üçün hər an Ali Baş Komandanın əmrini gözləyirdi. Füzuli istiqamətində gedən döyüşlərdə qəhrəmanlıq göstərərək şəhid oldu".

Toğrul Abbasov şəhadətə ucalmasından 7 ay əvvəl ailə həyatı qurmuşdu. Ata olmağa hazırlaşır. Bu barədə şəhidin bibisi Asya Şəmmədova danışır: "Övladını görmək nəsbib olmadı. Arzusu var idi, əgər qızı olarsa, adını Yağmur qoyacaqdı. Biz onun arzusunu yerinə yetirdik. Vətən sağ olsun".

Şəhidin qardaşı Cavad Abbasov Toğrulun mərd, cəsarətli, vətənpərvər olmaqla yanaşı, həm də ailəcanlı olduğunu qeyd edib: "Axırıncı dəfə atamla danışanda deyib ki, hər şey yaxşıdır. Narahat olmayın. Vətən müharibəsinin ilk günündə şəhid oldu. Mən qardaşımla fəxr edirəm", - deyərək Cavad bildirib.

Toğrul Abbasov doğulub boya-başa çatdığı doğma kəndində dəfn olunub. Vətən müharibəsində göstərdiyi şücaətə görə ölmündən sonra "Vətən uğrunda" və "Füzulinin azad olunmasına görə" medalları ilə təltif edilib.

Kiçik yaşda öz ananı itirdin,
Bu vətəni ana bildin, şəhidim.
Anaların otuz illik həsrətini
Göz yaşını özün sildin, şəhidim.

Hamı bilir, qəhrəmanlıq etmişən,
Şəhid olub ürəklərdə bitmişən.
Savaşların ilk günündə getmişən,
Allahamı tələsirdin, şəhidim?

Necə olur şəhidliyin dünyası?
Şəhidlikdir bu dünyanın mənası.
Arzun olub torpaqların xilasını,
Bu zəfəri özün yazdın, şəhidim.

Öz ömrü var çiçəyin də, yazın da.
Çiçək bitməz boranında, buzunda.
O üzünü görmədiyin qızın da
Sənin ilə fəxr eləyir, şəhidim.

Vəliyev Vüqar Emin oğlu

Vəliyev Vüqar Emin oğlu 22 oktyabr 1995-ci ildə Ağdam rayonunun Rzalar kəndində anadan olub.

2002-ci ildə Ağdam rayon Rzalar kənd tam orta məktəbinin 1-ci sinfinə daxil olub və 2013-cü ildə həmin məktəbin 11-ci sinfini yüksək qiymətlərlə bitirib. 2013-2017-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasında ali təhsil alıb.

2019-cu ildə Müəllimlərin İşə Qəbulu (MİQ) imtahanında müvəffəqiyyətlə iştirak edərək Quzanlıda yerləşən Ağdam rayon 18 nömrəli köçkün tam orta məktəbinə idman müəllimi kimi qəbul olunub.

2017-2018-ci illərdə həqiqi hərbi xidmətdə olub.

Azərbaycan Ordusunun əsgəri olan Vüqar Vəliyev 2020-ci il sentyabrın 27-də Azərbaycan Silahlı Qüvvələri tərəfindən Ermə-

nistan işğalı altında olan ərazilərin azad edilməsi üçün başlanan Vətən müharibəsi zamanı Suqovuşan qəsəbəsi istiqamətində gedən döyüşlərdə vuruşub. 17 oktyabr 2020-ci ildə Tərtər rayonunun Suqovuşan qəsəbəsi yaxınlığında xidməti vəzifəsini yerinə yetirərkən şəhid olub.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi uğrunda döyüş əməliyyatlarına qatılıb. Hərbi hissə qarşısında qoyulmuş tapşırıqların icrası zamanı vəzifə borcunu şərəflə yerinə yetirdiyi üçün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 15.12.2020-ci il tarixli Sərəncamına əsasən, Vüqar Vəliyev ölümündən sonra "Vətən uğrunda" medalı ilə təltif edilib.

Azərbaycanın Suqovuşan qəsəbəsinin işğaldan azad edilməsi uğrunda aparılan döyüş əməliyyatlarına qatılaraq şəxsi igidlik və şücaət nümayiş etdirdiyinə görə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 24.06.2021-ci il tarixli Sərəncamına əsasən, Vüqar Vəliyev ölümündən sonra "Suqovuşanın azad olunmasına görə" medalı ilə təltif edilib.

Səni görməmişəm, tanımayıram,
Amma ki ürəyim sənə "can" yazır.
İndi şairlərin, yazıçıların
Qələmi sənintək oğuldan yazır.

Nə qədər yazsaq da, çata bilmərik
Biz sənin yazdığın tarixə, qardaş.
Bu xalqın başını uca eylədi
Zəfər tarixinə yazılan savaşa.

Bizi birləşdirən kimliyimizdir
Milli qeyrətimiz, milli sözüümüz.
Nə olsun bir dəfə görüşməmişik,
Duyur ürəyimiz, görür gözüümüz.

Səni qardaş bilən, bağrına basan,
Səni bala bilən neçə ana var.
Biz ölüb gedərik, unudularıq,
Amma, bil, şəhidlər yaşayacaqlar.

Əliyev Cəlil Qüdrət oğlu

Cəlil Qüdrət oğlu Əliyev 12 iyul 1998-ci ildə Ağdaş rayonunun Qaradağlı kəndində anadan olub. Kənd orta məktəbində təhsil alıb.

Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü uğrunda 27 sentyabr 2020-ci il tarixində başlayan Vətən müharibəsində iştirak edərək Cəbrayıl, Füzuli rayonları uğrunda gedən döyüşlərdə şücaət göstərib. Oktyabrın 14-də Füzuli rayonu istiqamətində gedən döyüşlərdə şəhid olub.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi uğrunda döyüş əməliyyatlarında vəzifə borcunu şərəflə yerinə yetirdiyi üçün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 15.12.2020-ci il tarixli Sərəncamına əsasən, Cəlil Əliyev ölümündən sonra "Vətən uğrunda" medalı ilə təltif edilib.

Azərbaycanın Füzuli rayonunun işğaldan azad edilməsi uğrunda aparılan döyüş əməliyyatlarına qatılaraq şəxsi igidlik və şücaət nümayiş etdirdiyinə görə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 25.12.2020-ci il tarixli Sərəncamına əsasən, Cəlil Əliyev ölümündən sonra "Füzulinin azad olunmasına görə" medalı ilə təltif edilib.

Azərbaycan ərazilərinin işğaldan azad olunması zamanı döyüş tapşırıqlarını yerinə yetirən zaman cəsarət və fədakarlıq

göstərdiyinə, habelə təşəbbüskar və qətiyyətli addımlar nümayiş etdiyinə görə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 18.12.2020-ci il tarixli Sərəncamına əsasən, Cəlil Əliyev ölümündən sonra "Döyüşdə fərqlənməyə görə" medalı ilə təltif edilib.

Yaşda məndən balacasan,
Yolda məndən böyük, şəhid.
Sənə ağır olmadımı
Vətən boyda bu yük, şəhid?

İndi səndən yazıram mən,
İndi səni oxuyuram.
Göstərdiyin igidliyi
Misralara toxuyuram.

Hamımızın borcumuzdur,
Qoruyaq xalqı, Vətəni,
Sən tarix yazdığın kimi,
Tarix də yazacaq səni.

Zaman yolçu, illər qısa,
Hər insanın bir ömrü var.
Hər insandan igid olmaz,
İgid gedər, adı qalar.

Adın bizə yadigardır,
Yaşayacaq qəlbimizdə.
Sən bizə zəfər yaşatdın,
Unutmaq səni biz də.

Ələkbərov Məhəmmədli Bayram oğlu

Ələkbərov Məhəmmədli Bayram oğlu 15 oktyabr 1990-cı ildə Ağstafa rayonunun Poylu kəndində anadan olub. 1996-2007-ci illərdə Fıracəddin Məmmədov adına tam orta məktəbdə təhsil alıb. 2008-2010-cu illərdə müddətli həqiqi hərbi xidmətdə olub. 2014-cü ildə Dövlət Sərhəd Xidmətində xidmətə qəbul olunan Məhəmmədli ilk xidmət yeri olan Lənkəran sərhəd dəstəsinin 4-cü sərhəd zastavasında çalışqanlığı, xidmətə münasibəti ilə seçilib.

2015-2016-cı illərdə Dövlət Sərhəd Xidmətinin tədris mərkəzində Təlim Çevik Hərəkəti Taborunda müxtəlif vəzifələrdə xidmət edən Məhəmmədli hər zaman inadla öz üzərində işləyib, intizamı ilə seçilib. 19 fevral 2019-cu ildən xidmət yeri Çevik Hərəkət Qüvvələrinin Çevik Hərəkət Dəstəsinə dəyişdirilən Məhəmmədli cəlb olunduğu təlimlərdə bilik və bacarığını təkmilləşdirib. Fiziki cəhətdən sağlam və güclü olan Məhəmmədli ona verilən ən çətin döyüş tapşırıqlarının öhdəsindən məharətlə gəlirdi.

Sentyabrın 27-də başlayan Vətən müharibəsi sanki Məhəmmədliyə qazandığı bilik və bacarıqları nümayiş etdirməsi üçün bir meydan oldu. Məhəmmədli Çevik Hərəkət Dəstəsinin tərkibində Füzuli və Cəbrayıl istiqamətlərində bir sıra yaşayış

məntəqələrimizin azad olunması uğrunda uğurlu əməliyyatlarda iştirak etdi. İran İslam Respublikası ilə dövlət sərhədlərimizin bərpası zamanı məhz onun fədakarlığı nəticəsində bir neçə halda döyüş yoldaşları mühasirədən çıxarılıb. Oktyabrın 19-da Zəngilan şəhərinin azad olunması uğrunda gedən döyüş əməliyyatlarında düşmən postlarının ələ keçirilməsində Məhəmmədəli xüsusilə fərqlənib. 21 oktyabr 2020-ci ildə – bir gün əvvəl işğaldan azad olunmuş Zəngilan şəhərinə düşmənin əks-hücümünün qarşısını alarkən gizir Ələkbərov Məhəmmədəli qəhrəmancasına şəhid olub.

Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi zamanı göstərdiyi rəşadətə görə gizir Ələkbərov Məhəmmədəli Bayram oğlu ölümündən sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyev tərəfindən 3-cü dərəcəli "Vətənə xidmətə görə" ordeni, "Vətən uğrunda" və "Zəngilanın azad olunmasına görə" medalları ilə təltif olunub.

22 oktyabr 2020-ci ildə Ağstafa rayonunun Poylu kəndində dəfn edilib.

Ailəli idi. 2 övladı var.

Oxudum igidliyini,
Qəhrəmanlığını sənin.
Nə yaxşı ki, sənin kimi
Oğulları var Vətənin.

Vətən öz igidləriylə
Tanınar sərhədlərində.
Çünki igidlər Vətəni
Saxlayar öz əllərində.

Sən canınla qorumusan
Bu Vətəni, bu milləti.
Sənə bitməz, tükənməz də
Bu millətin məhəbbəti.

Ürəklərə iz salmısan,
Tarixə iz saldığıntək.
Füzulini, Cəbrayılı,
Zəngilanı aldığıntək.
Hər insanın millətinə,

Vətəninə borcu olur.
Yalnız şəhid igidlərə
Vətən, millət borclu qalır.

Sənə olan borcumuzu
Ödəyə bilmərik, şəhid.
Şəhidlər ölmür, bilərəm.
Bir gün görüşərik, şəhid.

Məlikov Rauf Mahir oğlu

Məlikov Rauf Mahir oğlu, 1988-ci ildə Ağsuda anadan olub.

Döyüşlər başlayandan bir gün sonra – sentyabrın 28-də Talış yüksəkliyində qəhrəmancasına həlak olub.

Vətənə əmanət 5 yaşında Zəhra adında bir qızı vardı. 2-ci qızı Gülcan o, şəhid olduqdan 27 gün sonra dünyaya göz açdı.

Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamları ilə "Suqovuşanın azad olunması" medalı ilə təltif edilib.

Bir canını itirdin,
Qazandın min can, oğul.
Səni salamlayıram,
İgid, qəhrəman oğul.
Nə mən Dədə Qorqudam,

Nə sən Oğuz igidi.
Amma səndən yazıram,
Birdi Vətən şəhidi.

Sənin iki qızın var,
Mənim də iki qızım.
Dilim-ağzım quruyub,
Bilmirəm heç, nə yazım.

Şəhid qızı görəndə
Doğma balam sanıram.
Öz qızımın üzünə
Baxanda utanıram.

Utanıram özümdən
İslandıqca varaqlar.
Nə olar ki, atasız
Böyüməsin uşaqlar.

Qeybiyev Arif İsmayıl oğlu

Qeybiyev Arif İsmayıl oğlu 1997-ci il iyunun 6-da Astara rayonunun Səncərədi kəndində anadan olub. 2002-ci ildə E.Ağayev adına Səncərədi kənd tam orta məktəbinə daxil olub. 2012-2016-cı illərdə Astara Pedaqoji Kollecinin idman fakültəsində orta ixtisas təhsili alıb.

Arif Qeybiyev orta məktəb dövründə idmanın atletika növü ilə məşğul olub. Rayon və ölkə üzrə yarışlarda ilk üçlüyə düşüb.

Bundan başqa, atletika üzrə 50-dən çox diplomu var, onlardan 30-u birincilik üzrədir. 2015-ci il Avropa Oyunlarının iştirakçısı olub. Tarixi İpək yolu üzərində yerləşən qədim Astarada alovqoruyanların müşayiəti ilə keçirilən məşəl yürüşündə Arif Qeybiyev də iştirak edib.

O, kross qaçışı üzrə üçqat Azərbaycan çempionu, atletika üzrə gənclər arasında Azərbaycan çempionu, Avropa Olimpiya təsnifat yarışlarının iştirakçısı, Yeniyetmələr arasında Respublika Birinciliyinin qalibi olub.

Arif Qeybiyev 2016-cı ilin iyul ayında Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinə müddətli həqiqi hərbi xidmətə çağırılıb. İlk xidmət yeri Bakı şəhərində Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunları olsa da, daha sonra xidmətini Naxçıvan Muxtar Respublikasında xüsusi təyinatlıların bölüyündə davam etdirib. Hərbi xidməti müddətində 2 dəfə tərifnamə ilə təltif olunub. Hərbi xidmətini 2018-ci ilin yanvar ayında başa vurub. Ordu sıralarında xidmət etmək üçün 3 dəfə sənəd verib qəbul olmasa da, 4-cü dəfə istəyinə nail olub.

2018-ci ilin oktyabr ayında hərbi kursa çağırılıb. 2019-cu ilin yanvar ayında Ağcabədi rayonunda yerləşən hərbi hissədə müddətdən artıq xidmət edən hərbi qulluqçu olaraq tankçı kimi xidmətə başlayıb. 2019-cu ilin avqust ayında təyinatı Füzuli rayonunda yerləşən hərbi hissəyə verilib və şəhadətinə qədər xidmətini orada davam etdirib.

Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin müddətdən artıq xidmət edən hərbi qulluqçusu, tankçı Arif Qeybiyev 2020-ci il sentyabrın 27-də başlayan Vətən müharibəsi zamanı Füzuli uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak edib. Sentyabrın 27-də Füzuli döyüşlərində Arif Qeybiyevin dostu, tankçı Mirrahil Teymurlunun tankı minaya düşüb və Arif öz tankından enərək 100-200 metr aralıda olan dostunun tankına çatıb, onu xilas etmək istəyərkən erməni snayperinin gülləsinə tuş gəlib.

Arifin həyat yoldaşı İranəyə son mesajı sentyabrın 27-də, səhər 5:42-də yazılıb. Mesajında bunları bildirib: "Canım, nigaran

qalma. Özündən, anamdan, gözəl qızımdan muğayət ol. Sizi sevirəm”.

Sonra yenə mesaj yazıb: “Əsas sizsiz. Əsas qızımdan muğayət ol, bir də anamdan. Haqqınızı halal edin. Sizi sevirəm”.

Arif eyni mesajı iki dəfə göndərmiş – səhər 5:47 və 6:02-də. O gecə yatmayıb Arif. Son mesajlarını yazdığını hiss edib? Nələr düşünüb? İndi heç kim bilmir...

İrənə deyir ki, Arif öz toyunda gəlin məşinini da bayraqlarla bəzəyibmiş...

Astara rayonunun Ərçivan qəsəbəsində torpağa tapşırılan şəhidimiz "Vətən uğruna" və "Füzulinin azad olunmasına görə" medalları ilə təltif edilib.

Gülnur adında bir qız övladı yadigar qalıb.

“Mənim oğlum çempion idi. Mənim oğlum hər işdə çempion idi”, – deyir Arifin anası Rəna xanım.

Ariflə hərbi xidmətdə olan əsgəri danışır: “Bu itkini sözlə ifadə edə bilmərəm. Elə ürəyi vardı ki... Mən hələ elə ürək sahibinə rast gəlməmişəm. İndi bu gündən baxanda anlayıram ki, həyatımın xoşbəxt günləri onunla keçirdiyim günlər olub. Savaş nələr yaşatdı, nələr öyrətdi. Hələ də inana bilmirəm ki, o, şəhid olub. Elə şən idi. Üzündə nur vardı-ürəyinin nuru... Mən əsgər yoldaşlarımda da adından danışırım. Bu günlərdə onun tankını gördük... Elə bildik ki, indi düşüb gələcək, yenə gülümsəyəcək, yenə hamımıza ürək-dirək verəcək... Ancaq bu baş vermədi”.

2021-ci il oktyabrın 10-da Milli Olimpiya Komitəsinin, Atletika Federasiyasının və Gənclər və İdman Nazirliyinin birgə təşəbbüsü ilə Astara şəhər bulvarında şəhid Arif Qeybiyevin xatirəsinə həsr edilmiş atletika yarışını keçirilib. Tədbirdə Milli Olimpiya Komitəsinin vitse-prezidenti Çingiz Hüseynzadə, millət vəkili Rəşad Mahmudov, Astara Rayon İcra Hakimiyyətinin nümayəndələri, Atletika Federasiyasının vitse-prezidenti Firat Hüseynov, Federasiyanın baş katibi Məhərrəm Sultanzadə, Gənclər və İdman Nazirliyində

Federasiyanın əməkdaşı Sevda Mirzəyeva və Atletika Federasiyasının icraçı direktoru Kamal Əhmədov iştirak ediblər.

Çıxış edənlər şəhid Arif Qeybiyevin qəhrəmanlığından, şərəfli döyüş yolundan danışıraq onun vətənpərvərliyinin, xalqına sevgisinin gənclər üçün örnək olduğunu diqqətə çatdırıblar. Həmçinin şəhid Arif Qeybiyevin ölkəmizin idman həyatına verdiyi töhfədən, yarışlarda qazandığı uğurlardan danışılıb, Birinci Avropa Oyunlarında olimpiya məşəlini məhz Astarada onun qaldırdığı qeyd edilib, olimpiya komandamızın ilk şəhidi olduğu vurğulanıb.

Geyindin öz əyninə
Şəhidlikdən don, şəhid.
Döyüşdə və yarışda
İgid, çempion şəhid.

Müqəddəslik adına
Sən əbədi sahibsən.
Hər yarışda birinci,
Hər döyüşdə qalibsən.

Bilmirəm, necə olur
Döyüşlərdə qan etmək.
Vətən, dostun yolunda
Canını qurban etmək.

Fəxrlə oxuyuram
Tərcümeyi-halını.
Sənin kimi igidlər
Çəkib zəfər yolunu.

Sonuncu məktubun da
Çıxdı mənim qarşıma.
Əlimdə kağız, qələm
İslandı göz yaşım.

Mən şairəm, duyuram
İnsanı bir sözümdən.
Qəlbinin böyüklüyü
Görünür üz-gözündən.
Səninlə fəxr eləyir

On milyon insanım da,
Qızın Gülnur balamız,
Anan Rəna xanım da.

Rahat uyu, şəhidim,
Sən çempion, qoçaqsan.
Bu millətin qəlbində
Əbədi qalacaqsan.

Vəlizadə İbrahim Malik oğlu

Şəhid İbrahim Malik oğlu Vəlizadə 1997-ci il aprelin 2-də Naxçıvan Muxtar Respublikasının Babək rayonunda anadan olub.

2018-ci ildə Ali Hərbi məktəbi bitirdikdən sonra leytenant kimi Xüsusi Təyinatlılar Böliüyündə xidmətə başlayıb. Müharibə başlayan gündən ön sıralarda olan qəhrəmanımız Murovdağ, Suqovuşan istiqamətində bir çox yerlərdə döyüşüb. Murovdağa ilk bayraq sancanlardan olub.

Oktyabr ayının 6-da Suqovuşan istiqamətində gedən döyüşlərdə yaralı yoldaşını çıxararkən snayper gülləsinə tuş gəlib. Qarın nahiyəsindən, sonra isə başından vurulub.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi uğrunda döyüş əməliyyatlarına qatılıb hərbi hissə qarşısında qoyulmuş tapşırıqların icrasız zamanı vəzifə borcunu şərəflə yerinə yetirdiyi üçün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamına əsasən, İbrahim

Malik oğlu Vəlizadə ölümündən sonra "Vətən uğrunda", "Suqovuşanın azad olunması" medalı və 3-cü dərəcəli "Rəşadət ordeni" ilə təltif olunub. Ailəlidir, bir övladı var. Övladına şəhid Fərid Əhmədovun adını verib.

Şəhid İbrahim Vəlizadə oğlu dünyaya gələndən sonra onu cəmi bir dəfə görüb. Şəhidlik zirvəsinə ucalmamışdan əvvəl həyat yoldaşına "Kaş oğlumu bir dəfə də qucaqlaya, öpə biləydim", – deyib. Vətənə olan sevgisi toyunda da özünü göstərmiş. Şadlıq sarayına "Vağzal" ilə deyil, Azərbaycanın Dövlət Himni ilə daxil olub, başları üzərindən Azərbaycan bayrağını asdırıb.

Oktyabrın 6-da şəhid olan qəhrəmanımızın nəşi noyabrın 30-da, yoldaşının ad günündə ailəsinə təhvil verilib.

Salam, igid, qəhrəman,
Salam, cənab leytenant.
Sən şəhid Vəlizadə,
Mən şair Elşad Barat.

Şad oldum tanışlığa,
Necədir fəsilələrin?
Yazın, qışın necədi?
Göz yaşıyla yuyulmuş
Məzar daşın necədi?

İndi and içiləndə
Şəhidlərin ruhuna,
Vətənə and içilir.
Şəhidlərin məzarı
Lap uzaqdan seçilir.

Seçilir şəhidlərin
Vətənə məhəbbəti.
Seçilir Vətən eşqi,
Qəlbinin hərərəti.

Vətən sənin balana
Balası kimi baxır.
Bircə dəfə gördüyün
Oğluna sahib çıxır.

Bu torpaqda hamıdan
Çox sizin haqqınız var.
İndi sizin ailəniz
Vətəndir yadigar.

Bilirəm ki, bilirsən,
Görürsən olanları.
Zəfər çaldı ordumuz,
Daha yerdə qalmadı
Şəhidlərin qanları.

MƏN ATAMI XATIRLAMIRAM...

Əlində araq şüşəsi sahil boyu hara getdiyinin fərqudə deyildi. Ayaqları dənizin qumuna batır, bədəni dalğaların xışıltısında boşluğa yuvarlanırdı. Ölmək, torpağa qarışmış yox olmaq, lap elə cəhənnəmə getmək Aslan üçün ən yaxşı son olardı, əgər o, naməlum məxluqlarla üzləşməsəydi...

Gecəni məst edən ay işığında dayanıb Xəzərə tamaşa edirdi. Gözləri ağaran dalğalara qoşulub rəqs edir, arabir səmanın dənizlə birləşib itdiyi boşluğa zillənirdi. Birdən ona elə gəldi ki, suyun üzünü alışıb-yanır. Sərsəmlədiyini sandı, bu ola bilməzdi. Zəhrimarı bu dəfə qədərindən artıq içib. O qədər içib ki, dəniz gözünün qabağında alışıb-yanır. Başını silkələdi, gözlərini yumub açdı. Yox! Bu, qarabasma deyildi! Dəniz qaynayıb coşduqca içindən bir "Günəş" çıxırdı.

Günəşə bənzər naməlum obyektini görəndə sinirləri tab gətirmədi. Vahimə onu basdı, dizləri boşaldı və əlində bərk-bərk tutduğu araq şüşəsini yerə atıb qaçmağa başladı. Bəlkə, mən yuxu görürəm? Ola bilməz... bu, mənim gözümə göründü! Bəs bu işiq topası hardandı?

Uzağa qaça bilmədi, arxadan elə bil onu maqnit kimi tutub saxladılar, taqətdən saldılar və o, çarəsiz-çarəsiz yerə çökdü.

– Getmə, dayan! Biz sənə zərər vermərik, – kimsə onun beyin hüceyrələrini tərpətdi.

Hipnoz olunmuş kimi yerindən qalxıb dənizə üz tutdu. Suyu girəndə dərinliyi hiss etmədi. Ona elə gəldi, yelkənli qayıq tək suyun üstü ilə şütüyür. Günəşə yaxınlaşdıqca cazibə qüvvəsi daha da artdı və o, huşunu itirib qırmızı kürənin içinə sovruldu.

Məmməd MƏMMƏDLİ

– Siz kimsiniz, hardan gəlmisiniz? – dərin yuxudan ayılırmış kimi soruşdu.

Qarşısında qaraltı kimi dolaşan əcaib məxluqlardan biri insan kimi danışdı:

– Biz sənə hardan gəldiyimizi söyləsək, bir şey anlayacaqsanmı?

– Məndən nə istəyirsiniz? – dili ağzında dolaşdı.

– Biz sənə dərdini bilirik. Səni 30 il çəkdiyən iztirabdan qurtarmaq istəyirik. Bizə etibar edə bilərsən. Qorxma! – küt səslə dedi.

Bu zaman kosmik fəzada asılı qalmış astronavt kimi ayaqları yerdən üzüldü, başına torba keçirib harasa apardılar.

– Buraxın məni, Günəş balaları, köpək uşaqları... – qışqırdı.

Aradan nə qədər vaxt ötdüyünü, başına nə oyun açdıqlarını hiss etmədi. Təslim oldu...

Beləcə dəniz özünə lazım olmayanı sahile atdığı kimi, onu da qumun üstünə tulladılar. Bütün gecəni ölü kimi düşüb qaldı. Özünə gələndə hava artıq işıqlaşdı. Ayağa qalxıb ətrafa göz gəzdirdi. Yaddaş qırıqlığına uğ-

ramışdı. Axı onun sahildə nə ölümü vardı? Anlamırdı. Üst-başını çırpıb evə qayıtdı...

Qapını açıb içəri keçəndə gördüyü mən-zərədən çaşıb qaldı. O, anasının gözünün ağı-qarası, yeganə balası idi. Axşamdan oğ-lunun 35 yaşını qeyd etmək üçün hazırlıq görən ana balasının yolunu gözləyə-gözləyə başını masaya söykəyib yuxuya getmişdi. Əlini ehmalca anasının saçına çəkdi. Süfrədə aş, aşıqara, cürbəcür salatlar, kəsilməmiş tort – hamısı onu gözləyirdi. Kefi duruldu. İştahla aş-qaradan götürüb boşqabı qabağına çəkdi.

Anası başını qaldırıb ağzını marçıldadan oğluna zəndlə baxdı.

– Hardaydın?

– Dənizdə.

– Yenə sərxoşluq edirdin, hə? Atanı fikirləşirdin? Bədbin olma, oğlum, gələcəyə bax.

Aslan heç nə olmamış kimi anasının üzünə gülümsədi:

– Hansı atanı?

Ana oğlundan bu cavabı gözləməirdi. Səsindəki soyuqluq beynində qarışıq fikirlər oyatdı.

Aslan bu vaxtadək elə bil quyunun dibində ömür sürürdü. Oradan çıxmağı düşünmürdü. Oğluna kömək əlini uzatsa da, aralarındakı məsafə onu həyata qaytarmağa bəs eləməirdi. İki dünya arasında ilişib qalmışdı Aslan. Nə ölə bilirdi, nə də quyudan çıxmağa çalışırdı. Oğlunun bədbin fikirlərə qapılması, göz görə-görə “intihar” etməsi ananı üzürdü. İndi atası haqqında solaxay sualı ananı üşütdü:

– Necə yəni hansı atanı?! Şəkillərdə gördüyün, sevə-sevə xatırladığın atanı, – ana ağlamsındı.

Atasının yoxluğu, uzun illər qəlbində daşdığı atasızlıq kimi ağır yüklə bilsovrulub yox olmuşdu. Dənizdə başına gələn hadisə onu büsbütün dəyişmiş, sanki quyunun dibindən dartıb həyata qaytarmışdı. İndi o, lili çökmüş suya bənzəyirdi. Bununla belə, gözlərində bir qədər laqeydlik də sezilirdi.

– Mən atanı xatırlamıram.

Bu dəfə ana əməlli-başlı heyrətləndi. Gözlərini iri açıb narahat-narahat soruşdu:

– Sənə nəşə olub, oğlum?

Sakit baxışlarla düz anasının gözünün içinə baxdı:

– Heç nə olmayıb, ana, ciddi deyirəm, mən atanı xatırlamıram.

Anasının sualları ona bir az qərribə gəlirdi, elə bil “ata” sözünü həyatında heç vaxt dilinə gətirməmişdi.

– Bəlkə, başına hava gəlib? Yalvarıram, o zəhrimarı daha içmə!

– Narahat olma, – ağzındakı loxmanı çey-nəyib sözünə davam etdi. – Sadəcə atasız böyüdüyüm üçün yadıma düşmür. Yəqin, sən deyən kimi, içkinin təsirindəndi.

Bu sözlərdən sonra anası sakitləşdi. Üzündəki təbəssümü görüncə özündən ixtiyarsız 30 il əvvəl baş vermiş hadisədə balaca Aslanın gözlərində donmuş, anlaşılmaz ifadəni xatırladı...

Soyuq yanvar ayı idi. Şahnaz mətbəxdə yeməyə baxır, balaca Aslan da pedallı avtomobilini minib o baş-bu başa sürür, qabağına çıxanı vurub dağıdırdı. Sözbəxan uşaq deyildi. Valideynləri onun heç bir arzusunu ürəyində qoymazdı, nadincliyinə görə bir söz deməzdilər. Atası ona hər ay yeni animasiya qəhrəmanı hədiyyə etsə də, oyuncağa olan sevgisi cəmi bir gün çəkirdi, səhərisi ya başı qopmalıydı, ya da ayağı. Evdə o qədər oyuncaq avtomatı, təyyarələri vardı ki, yığıb-yığışdırmaq olmurdu.

Atasına olan sevgisi də özünəməxsus tərzdəydi. Hamıdan tez durur, duran kimi çarpayuya dırmaşıb atasının qulaqlarını dartışdırırdı. O məhz oğlunun hesabına iş gecikmirdi. Canlı saat düz onun evində yaşayırdı. Aslan oyandısa, evdəkilər yatmamalıydı. Əks halda nəşə düşüb sınacaq, yaxud da evi su basacaqdı.

– Aslan, get o biri evdə oyna, imkan ver, işimi görüm. İndi ata gələcək, sənə gözəl bir hədiyyə gətirəcək. – Şahnaz toyuq budlarını çevirə-çevirə oğluna səsləndi.

Aslan pedala basıb maşını var gücü ilə yataq otağına tərəf sürdü. Qapını vurub

təkərini şkafa dirədi. Bir-iki dəfə dala-qabağa verib dayandı, yoruldu.

Yataq otağı Aslanın gözündə bir avto-dayanacaq idi. O hər dəfə maşını park etmək istəyəndə bu otağa salırdı. Bununla belə, nəyisə kəşf etmək hissi heç zaman onu tərk etmirdi. Odur ki, növbəti axtarışını elə həmin paltar şkafından başladı.

Paltarları töküşdürüb şkafın gözlərini gəzirdi. Hündür, əli çatmayan yerlər Aslan üçün bir tapmacaydı. O, alpinist kimi elə hey yuxarı dırmaşmalıydı.

Budur, artıq şkafın başındadır. Heç vaxt görmədiyi əşyanı tapdığından maraq onu götürüb. Görəsən, nə var bunun içində? Yaman ağırdı! Nə üçündü, görəsən?

Oğlunu görməyə tələsən ata hələ də tıxacdaydı. Vaxtı öldürmək üçün mühərriki söndürüb radionu qoşmuşdu. 105FM dalğasında "Bakuba" qrupunu dinləyirdi. Cəzi sevdiyindən vaxtın necə ötdüyünü hiss etmədi. Başını qaldıranda yol açılmışdı, hətta arxadakı sürücülər siqnal verirdi ki, sür də, nə durmusan. Mühərriki işə salıb yoluna davam etdi.

Yaşadığı binanın həyətinə maşını saxlayıb Aslanın hədiyyəsini götürərək tələsik evə qalxdı. Səbirsizlənir, həm də sevinirdi. Görəsən, "transformer" oğlunun xoşuna gələcək? Yoxsa bu da birgünlükdü?

Liftdən çıxıb qapını döydü. Açıq olmadı, bir də döydü. Harda qaldı bu Şahnaz? Nə-hayət, yoldaşı qapını açdı.

Evə girən kimi ucadan oğlunu səslədi.

– Aslanım mənim! Gör ata sənə nə alıb! – deyib yataq otağına keçdi.

– Hardadı mənim vəhşi pişiyim?

Başını qaldıranda Aslanı gördü. Bir göz qırpımında evi sanki ildırım vurdu. Ata iki addım geriye çəkilib çarpayının üstünə yıxıldı.

Məgər Aslan həmin gecəni xatırlamırdı? Bu vaxtadək özünü günahkar sayan həyatı boyu çəkdiyi iztirabları necə unuda bilərdi?! Nə baş verdi ki, uzun illər qəlbində daşdığı

acıasını dənizdə qoyub gəldi? Şahnaz ürəyində sevinmə də, bu sualın cavabını axtarırdı.

– Sən dənizdə neynirdin, oğlum? Nə gördün orda? Çalış, yadına sal.

– Desəm, inanmayacaqsan, – yeməyinə ara verib sözünə davam etdi. – Başqa ulduzdan gəlmələr məni tutub saxlamışdılar. Hiss edirəm onlar mənə nəsə edib. Amma tam xatırlamıram, dünənki gecə yaddaşımdan ən qorxunc xatirəni silib elə bil.

Şahnaz indi hər şeyi başa düşdü. Oğlu yarasını qaşımaya deyər, bir daha atasıyla bağlı mövzuya qayıtmadı. Anladı ki, unutkanlıq insanı ən ağır dərddən belə azad edə bilər. İndi 30 il bundan əvvəl baş verən hadisənin sirrini yalnız Şahnaz bilirdi. Və o bunu heç kəsə söyləməyəcəkdi.

Həmin gecə Şahnaz özünü otağı atanda ağılına gətirdiyi gerçək oldu. Aslan əlindəki ov tüfəngini bərk-bərk sıxıb donmuş baxışlarını düz anasına zilləmişdi...

Günel BALAKİŞİ

ANAMDAN SONRA...

Çantasını açdım.
İçindən bir kağız parçası tapdım.
Alacaqları varmış,
Baxdım ki, siyahı yazmış...
1. Corab
2. Ayaqqabı...
"Gülüm"ə dəri,
Özümə adi...
Səndən sonra ...
aldım, anam,
Corab da, dəri ayaqqabı da...
Amma həmişə üşüdü ayaqlarım
İyulda da, avqustda da.
Həyatımı soruşsan,
Səndən sonra ...
mənim həyatım
Sənin ayaqqabın kimidir,
Hər şey adi!..

Səni ağladanları ağlada bilmərəm,
Öldürə bilmərəm, döyə bilmərəm,
Mən heç qarışqaya qıya bilmirəm,
Baxma ürəyimin böyüklüyünə,
Əllərim balacadır,
Divə gücüm çatmaz.

Amma öpərəm...
Acı göz yaşından elə öpərəm,
Çəkərəm qəmini, elə çəkərəm,
Gözlərinin qarasına qurban olaram,
Göz yaşın da gözəldir,
Gülüşünə çatmaz.

Ağardaram saçlarımı, ağardaram,
Ölərəm səninçün, elə ölərəm,
Səni yasa boğan, küsdürən mənəm?
Gedərəm ömründən, elə gedərəm...
Bir də əlin çatmaz.

Günah səslərindən qulaq batardı,
Yaxşı ki, kölgələr laldı.
Yaxşı ki, kölgələr danışa bilmir,
Kölgə ayaq altı qalıb uzandı
Yerin qulağı var, adamlar bilmir.

Kimin kölgəsisən, divardan baxan?
De, hansı günahdan bəslənib boyun?
Özünə ev tikib ümidlər yıxan,
Kimin ölüsünə çalınıb toyun?

Sən mənim deyilsən, sən mən deyilsən,
Allah, utanıram mən öz kölgəmdən.
Mən iblis deyildim, mən adam idim,
Bəs o ucalıqdan necə kiçildim?

Allah, bu nə zülmət, bu nə haraydı?
Yerdən də aşağı bir yermi vardı?
Burda dil-dil ötür dilsiz şahidim, kölgəm...
"Cəhənnəm"ə çağırır... gedim!

Mənə sənsizliyi öyrətdin, adam,
Gözümə görünmə, gözdən düşmüşən.
İlk günlər sənsizlik zülm idi, zülm.
İndisə sıradan, adi birisən.

Çoxmu dəyər verdim? Dəyməzmi idin?
Mən səndə yanıldım, inandım, yandım.
Yəni sən bu qədər dəyərsiz idin?
Səni sevdiyimə özüm utandım!

Gülüb yan keçəcəm, qarşıma çıxsan,
Ayaq səslərindən tanırıdım həтта.
Xatırlayırsanmı? Sən indi yadsan!
İnsan yaşatdığıın yaşar həyatda!

Mən elə bir məmləkətdə doğuldum ki,
Gənc ömürlər yarpaqlardan öncə solur.
Köçəri quşlardan öncə şəhidlər
uçur cənnətə,
Belə gəlir payız fəsli bu yerlərə.

Bahardan doymayan pöhrələr,
Atadan doymayan körpələr...
Xəzan anaların saçından başlayır burda,
Torpaq ataların ürəyindən başlayır
çürüməyə.

Mən elə bir məmləkətdə doğuldum ki,
Şəhid evləri UÇUQ-SÖKÜK
damlardan asılmış
TƏZƏ bayraqlardan bəlli olur.

Mən elə bir məmləkətdə doğuldum ki,
Kişilər ya şəhid olur ölür,
Ya da utandığıından ölür.

Bu qədər sevməz ki adam adamı,
Səndə nə görmüşəm, bilmirəm axı.
Lap deyək, yaxşısan, yaxşı adamsan,
Dünyada səndən də yaxşı var axı.

Saati soruşur bayaq bir qadın,
Deyirəm, səkkizdir, o, evdən çıxır.

Qorxdum, sərsəriyə çıxacaq adım,
Hamı mənə dəli gözüylə baxır.
Bu vaxt işə gedir, bu vaxt qayıdır,
Necə də əzbərdən bilirəm, ah, ah...
İkinin yarısı nahar edəcək,
Günümə-saatıma bax, Allah, Allah.

Çayını süzəndə ehmalca süzün,
Bardağı sonadək dolmamalıdır.
Mənim ömrüm-günüm, özüm,
Onunsa...
Yeməyi acısız olmamalıdır.

Bu qədər sevməz ki adam adamı,
Yenə ətirinlə ətirələnmişəm.
Adın batsın, unutmuşam adıımı,
Sən gedəli yox olmuşam, itmişəm!

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ VƏ TƏKAMÜL NƏZƏRİYYƏSİ

XIX əsrdə ədəbiyyatşünaslıq elminin diqqət yönəltdiyi istiqamətlərdən biri də təbiətşünaslıq elmi ilə ədəbiyyat arasında müqayisələr aparmaq, oxşar qanunauyğunluqlar görməyə cəhd etmək, ən başlıcası isə təbiətşünaslıq elminin əldə elədiyi nəticələri ədəbiyyata da tətbiq etmək idi. Məsələn, mədəni-tarixi məktəbin yaradıcısı İppolit Ten belə hesab edirdi ki, yazıçıya təkcə cəmiyyət və reallığın təcrübi tərəfləri deyil, həm də bəzi ilkin bioloji amillər təsir göstərir. O, irq, mühit və məqam anlayışlarını sənətin orijinallığını şərtləndirən üç başlıca amil kimi müəyyənləşdirmişdi.

Naturalizm cərəyanı axtarıqlarının yolu da təbiətşünaslıq elmi ilə ədəbiyyat arasında paralellər qurmaq cəhdi ilə kəşişirdi.

Ədəbiyyatşünaslığın diqqətindən kənar da qalmayan mühüm hadisələrdən biri isə Çarlz Darvinin təkamül nəzəriyyəsi idi. İ.Tendən sonra təbiət elmlərinin metodlarını ədəbiyyat tarixinə tətbiq etməyə çalışan alimlər arasında fransız nəzəriyyəçisi Ferdinand Bryunetyerin (1849-1906) adı öndə gəlir. Onun 1890-cı ildə nəşr etdirdiyi "Ədəbiyyat tarixində janrların təkamülü" adlı dördcildlik əsəri öz zamanında böyük maraq doğurmuşdu və ədəbiyyatşünaslıq elminin sonrakı dövrlərinin üstündən də təsirsiz ötüşmədi.

Əsərin birinci cildi Fransada ədəbi tənqidin təkamülünə həsr olunmuşdur. Müəllif belə hesab edirdi ki, ədəbiyyat tarixinin təkamülünə keçməzdən əvvəl tənqidin

Məti OSMANOĞLU

tədrici inkişaf tarixini nəzərdən keçirməyə ehtiyac var. F.Bryunetyerin qənaətinə, yaradıcılığının başlanğıcında, sadəcə, ədəbi faktlara rəy bildirmək məqsədi daşıyan tənqidin müasir mükəmməl səviyyəyə çatmasını izləmək təkamül prosesini aydınlaşdırmağa bilər. O yazırdı ki, fiziologiyada olduğu kimi, bu və ya digər az məlum olan, lakin mürəkkəbliyi ilə seçilən funksiyanın sadələşdirilməsi də sxematik təsəvvürün əldə edilməsinə şərait yaradır və həmin funksiyanın öyrənilməsinə asanlaşdırır.

Sonrakı axtarıqlarında ədəbi prosesi bir əsərin digər əsərə təsiri kimi izah edən F.Bryunetyer ədəbi cərəyanların bir-birini əvəz etməsini, zaman dəyişdikcə estetik zövqün də dəyişməsinin əsas səbəbini yaradıcı insanın bədii tələbatından irəli gəldiyini düşünürdü. XVII əsr fransız klassisizminə yüksək qiymət verən idealist alim naturalizmi bədii düşüncənin tənəzzülü adlandırırdı.

Ədəbiyyatda təkamül məsələsi sonrakı dövrlərdə də ədəbiyyatşünaslığın gündəliyində qaldı. Rus formalist ədəbiyyatşünaslığının nümayəndəsi Yuri Tınyanovun ədəbi təkamül konsepsiyası isə F.Bryunetyerin görüşlərindən tamamlılı fərqlənir. Y.Tınyanov ədəbi prosesə "mərkəz" və "əyalətlərə" malik bir məkan kimi baxmağı təklif edirdi: həmin məkan çərçivəsində bədii əsərlər bir-biri ilə ədəbi prosesin mərkəzində yer tutmaq üçün rəqabət aparırlar. "Mərkəzdəki" yer isə hamı üçün yetərli olmadığına görə orada qalmağa qadir olmayanlar oranı tərk etməli, "mərkəzdən" kənara, əyalətə çəkilməli olurlar. Təkamül və ya ədəbi prosesin inkişafını isə "mərkəz" müəyyənləşdirir.

Y.Tınyanovun diqqətindən bir gerçəklik də yayınmırdı ki, ən yaxşı ədəbiyyat nümunələri heç də həmişə ədəbi prosesin mərkəzinə düşmür. Yaranan kimi diqqət mərkəzinə düşsən, klassikləşən əsərlər olduğu kimi, diqqətdən kənar qalan, qiymətini vaxtında almayan layiqli əsərlər də olur. Bəzi əsərlər isə bir müddət şöhrətin zirvəsində olandan sonra "əyalətə" çəkilib unudulur...

Antidarvinist nəzəriyyənin nümayəndəsi sayılan Y.Tınyanov ədəbiyyatın təkamülünü bədii sistemlərin dəyişməsi ilə izah edirdi.

F. Bryunetyerin "Ədəbiyyat tarixində janrların təkamülü" əsərindən seçdiyimiz fraqmentlərin Ç.Darvinin təkamül nəzəriyyəsinin ədəbiyyatşünaslığa təsiri barədə müəyyən təsəvvür yaratmağa kömək edə biləcəyini düşünürük.

Simvolizm ədəbi cərəyanı

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində fərqli istiqamət yaratmış Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev simvolizm cərəyanı ilə 1890-cı illərin ortalarında, Peterburqda ali təhsil alarkən tanış olduğunu yazmışdı: "Bu üsulun Şərq ruhuna xeyli uyğun olması məni artıq həvəsə gətirdi. Və mən Şərq həyatından götürülmüş simvolik bir əsər yazmaq fikrinə düşdüm. Nəhayət, 1901-ci sənədə "Pəri cadu" əsərimi yazdım".

Əbdürrəhim bəyin Şərq ruhuna yaxın hesab elədiyi simvolizm (fransızca "symbolisme") cərəyanının adı işarə, rəmz mənasına bağlıdır. Avropa sənətində modernist cərəyanlardan biri sayılan simvolizmdə müəyyən hadisəni canlandıran bədii obrazı durmadan dəyişən "ruh həyatı"nın, "əbədi həqiqət" axtarışının əlaməti olan bədii simvol əvəz edir.

Simvolizm ədəbi cərəyan kimi XIX əsrin 60-70-ci illərində Fransada yaranıb. Simvolizm termini isə fransız şairi Jan Moreas 1886-cı ildə "Simvolizmin manifesti" adlı əsərini nəşr etdirəndən sonra qəbul olunub və yayılıb. Jan Moreasın "Simvolizmin manifesti" həm məzmun, həm də forma məsələlərini əhatə edən müxtəsər estetik proqramdır.

Jan Moreas fransız şairi Şarl Bodleri (1821-1867) simvolizm hərəkatının əsl sələfi kimi qəbul edirdi. Onun qənaətinə görə, simvolizm Ş.Bodler tərəfindən müəyyənləşdirilmiş "uyğunluqlar" qanununa əsaslanır: bu uyğunluqlar ucu-bucağı olmayan, daim yenilənən bir aləmə səpələnib ki, həmin aləmdə batında olanlar "öz-özünə fəal şəkildə zahirə çevrilir".

Simvolistlər belə hesab edirdilər ki, dünyanın mahiyyəti ağıl gücünə dərk edilə bilməz, buna ancaq məntiqə sığmayan bir rəmz, işarə sayəsində canlanan intuisiya ilə nail olmaq mümkündür.

J.Moerasın manifestinə əsasən, simvolist mövqe "obyektiv təsvir" in düşmənidir, konkret hadisələr isə görünüşdən başqa bir şey deyildir. Simvolizmin estetik sisteminin əsasını adi olandan qaçmaq təşkil edir: dünyanın ideal mahiyyətinə – gözəlliyə nail olmağın yolu isə rəmzdir.

Simvolistlər belə hesab edirdilər ki, şair həqiqətə gedən yolu intuitiv hiss etdiyi üçün Tanrı məqamındadır, intuisiya, hissi idrak isə insanın mistik dünyaya açılan gözüdür. Bu göz maddi həqiqətdən daha dərin və daha sirli həqiqəti görür.

Simvolizm cərəyanı üçün iki fərqli dünya mövcuddur: əşyalar dünyası və ideyalar dünyası. Simvol isə bu dünyaları bir-birinə bağlayan şərti işarədir. Hər bir simvolun həm işarə edən, həm də işarələyən tərəfi var.

İşarələyən tərəf qeyri-real dünyaya, sirlər aləminə yönəlir. Sənət isə sirrin açarına çevrilir.

Simvolistlər öz əsərlərində yaşantılarla, qaranlıq, qeyri-müəyyən əhval-ruhiyyələrlə, incə hisslərlə, keçici təəssüratla dolu hər bir qəlbin tarixini əks etdirməyə çalışırdılar. Onlar bədii sözü yeni, canlı və ifadəli obrazlarla doldurmağa cəhd edir, bəzən orijinal forma yaratmaq həvəsi ilə söz və səs oyununa üstünlük verirdilər.

“Əbədi həqiqət” axtarışında olan simvolistlər mürəkkəb metaforlar, alleqoriyalar, eyhamlar, rəmzlər işlədir, sözün ahənginə, fikrin çoxqatlılığına, mücərrəd obrazlara xüsusi diqqət yetirirdilər.

Rus ədəbiyyatında simvolizmin banisi hesab olunan, ömrünün böyük hissəsini mühacirətdə – Parisdə yaşamış Konstantin Balmontun “Poeziya sehr kimi” traktatından seçdiyimiz hissənin bu cərəyanın mahiyyətini daha aydın başa düşmək üçün faydalı olacağı qənaətindəyik. Heç şübhəsiz ki, Ə.Haqverdiyev Peterburqda təhsil alarkən onda simvolizmlə ciddi maraq yaradan mənbələrdən biri də K.Balmontun yaradıcılığı olmuşdu.

Konstantin BALMONT

POEZİYA SEHR KİMİ

Güzgüdə əks olunan güzgü, iki əksi qarşı-qarşıya yerləşdirin və onların arasına bir şam qoyun. Şamın alovu ilə şölələnən iki dibsiz dərinlik getdikcə dərinləşəcək, biri digərini dərinləşdirəcək, şamın alovunu zənginləşdirəcək və onları bir yerdə birləşdirəcək. Bu, şeirin obrazıdır.

Bir-biri ilə əlaqəsi olmayan, lakin bir qafiyə ilə şölələnən iki misra ahəngdar şəkildə qeyri-müəyyənliyə və məqsədsizliyə gedir və bir-birinə baxa-baxa dərinləşir, birləşir və ahənglə şəfəq saçan vahid bir bütövlük yaradır. Üçlüyün bu qanunu, ikinin üçüncü ilə birləşməsi bizim Dünyamızın əsas qanunudur. Güzgünü güzgüyə yönləndirərək dərinləndən baxsaq, hər yerdə oxuyan qafiyə

tapacağıq. Dünya çoxsəsli musiqidir. Bütün dünya heykələ dönmüş bir misradır.

Sağ və sol, yuxarı və aşağı, hündürlük və dərinlik, yuxarıdakı Göy və aşağıdakı Dəniz, gündüz Günəş və gecə Ay, göydəki ulduzlar və çəmənlərdəki çiçəklər, ildırımli buludlar və nəhəng dağlar, gözişləməz düzənliklər və sərhədsiz fikir, havadakı tufanlar və ruhdakı fırtınalar, qulaqbatıran göy gurultusu və qulağa güclə çatan çay səsi, qorxunc bir quyu və dərin bir baxış – bütün dünya ikiliyə əsaslanan bir uyum, nizam, harmoniya içindədir, gah səslərin və rənglərin sonsuzluğuna dalır, gah da ruhun daxili bir himninə, ayrıca bir ahəngdar mənzərənin vəhdətinə, sağıın və solun, yuxarının və aşağıının, zirvənin və uçurumun ucsuz-bucaqsız müxtəlifliyini özündə cəmləşdirən bir Mənin hər şeyi əhatə edən simfoniyasına qovuşur.

Bir günümüz iki yarıya – gündüzə və gecəyə bölünür. Günümüzdə iki parlaq şəfəq var, səhər və axşam şəfəqləri, biz gecədə toranlığın qatılma və seyrəkləşən ikiliyini bilirik və həmişə varlığımızdakı başlanğıcın sonla qovuşduğu ikiliyinə arxalanırıq, gümüşü ulduzlar səpələnmiş qara məxmər yolda səhərdən axşama qədər aydınlığa, parlaqlığa, ayrılığa, genişliyə, həyatın çoxluğu ilə kainatın ayrı-ayrı hissələrinin rəngarəngliyi duyğusuna, ala-toranlıqdan ala-qaranlığa doğru gedib böyük sükut məbədinə, mənzərənin dərinliyinə, vahid bir xorun, bütöv bir Ahəngin dərkinə daxil oluruq. Həmin dünyada gecə-gündüz o ahəngi səsləndirə-səsləndirə ikini bir araya gətiririk, ikiliyi həmişə bütövlüyə çeviririk, birləşdirən düşüncəmizlə, onun yaradıcı toxunuşu ilə bir neçə simi səsli bir alətdə birləşdiririk, əbədi ayrı olan iki böyük yolu bir araya gətiririk, onlar qafiyədə öpüşən iki ayrı misra kimi ayrılmaz ahəngdə birləşirlər.

Səslər və əks-səddalar,
hisslər və onların yaratdığı xəyalat,
Yaradıcılığın sirri, yeni yaranmış misra.

Bir yaz səhərində leysan yağışının təzəcə yağdığı və selin bütün sututarlarından daşdığı zaman gərginləşmiş qulağımıza bəzən kristal bir səs gəlir – damın harasındansa düşən damlalar uzun müddət yüngül cingilti ilə bir-birini təqib edir, su yığıntısının altından gələn bu səs fikirlərdə əks-səda verərək insan düşüncəsini bir xəyaldən başqasına, bir daxili xülyadan yeni xülyaya aparır, bu xülya getdikcə genişlənir, kiçik ilə böyüyü, fərd ilə dünyanı qovuşdurur. Bir damcı səslənərək Dünya haqqında danışır, bərq vuran bir damlada göy qurşağının bütün rəngləri cilvələnir. Beləcə misra doğulur, ahəngdar obraz yaranır, insan özünü Dünyada görür, əks olunan Dünyanı da özündə tapır.

İnsan həm damladır, həm də dəniz. Dənizdə nə qədər xəzinələr var! Mərcan meşələri, ağ, mavi, çəhrayı, qırmızı, sarı, göy və sirli yosunlar, kürəyində xaç təsviri olan, müxtəlif nöqtə və xətlərin bir-birilə kəsişdiyi naxışlı meduza var - və dəniz suyunun ənginliklərində rəngarəng formada balıqlar qaçır, elə orada kəskin qısqacları olan dəhşətli canlılar sürünür. Gecə bənövşələri üzür, kiçik avarlara oxşayan üzgəcləri ilə hərəkət edir, onlar gündüzlər dənizdə qırmızımtıl talalar əmələ gətirir, gecələri fosfor işığı ilə işıldaşırlar və bu işıq dalğada yellənib daha güclü alovlanır, sülhmərəmlı Dənizdə şüa saçan kökayaqlılar yaşayır, onların naxışlı üzləri cilvələnir, tikan-tikan kiçik şəffaf toplar, canlı torlar, dəbilqələr və fənərlər, canlı səbəciklər, zənglər, minlərlə xırda məxluqlar - hamısında da mahnı var, onların hər qatarı bir misradır.

Dərinliklərindəki formaların səssiz musiqisindən ləzzət alan dənizin üzündə dalğalar nəre çəkir, oyulmuş çanaqları sahilə atır – onlardan bəzilərini insan dəniztək zəngin olmaq, dəniztək azad olmaq üçün talisman kimi sinəsindən asacaq, bəzilərini qalaq-qalaq yerə atacaq, tapdalayacaq, əzib onlardan hamar yollar salacaq, üçüncü qismini naxışlı, yüngül, kiçik boyunbağıya düzəcək, əyri buynuza bənzəyən, spiral

şəklində bükülüb dənizin qorxunc səsini özündə saxlayan dördüncü qismini isə acgözlüklə dodaqlarına toxunduracaq və bu, ilk döyüş şeypuru olacaq, insan onda ilk döyüş havasını çalacaq, havasını təzələmək istəyəndə isə öldürməyə gedəcək.

Təbiətin bütün səslərinin musiqisini dinləyən ibtidai ağıl onları öz içinə yığır. O, tədricən naxış-naxış çoxlaylı ərintilərə qarışaraq daxilində onlardan musiqi yaradır və zahirdə onu ahəngdar sözlə, nağılla, sehr-lə, tilsimlə ifadə edir.

Poeziya zahirdə ölçülərə salınmış nitqlə ifadə olunan daxili musiqidir.

Tərcümə edən:
Məti Osmanoglu

Ferdinand BRYUNETYER

“ƏDƏBİYYAT TARİXİNDƏ JANRLARIN TƏKAMÜLÜ”

“Janrların təkamülü sualının içindən, səhv etmirəmsə, beş başqa sual çıxır:

1. Janrların mövcud olub-olmaması haqqında sual: yəni janrlar sadəcə olaraq boş bir söz, tənqidçilərin özlərinə istiqamət götürməyi və bununla da çoxlu sayda əsərlər yığınınından baş açmağı asanlaşdırmaq (əks halda onlar sonsuz müxtəlifliyin içindən çıxma bilməzlər) üçün uydurduqları ixtiyari kateqoriyadır, yoxsa, bunun əksinə, doğrudan da, təbiətdə və tarixdə janrlar mövcuddur? Janrlar təbiətdən və tarixdənmi qaynaqlanır? Nəhayət, bunlar təkcə tənqidçilərin ehtiyaclarına görə deyil, hətta yazıçıların və sənətçilərin şıltaqlığından da asılı olmayaraq öz həyatlarını yaşayırlar? Birinci sual budur.

2. Janrların diferensiallaşdırılması haqqında sual. Tutaq ki, janrlar mövcuddur; bunun necə təkzib oluna biləcəyini başa düşmürəm, bəri başdan deyirəm. Çünki ən ifrat hallarda mahnı ilə oda qarışdırıla bilər, ancaq odanın, belə deyək ki, xarakterlər komediyası olmadığı aydındır: elə bunun

kimi, peyzaj rəsmi də heykəl deyil. Beləliklə, janrların mövcud olduğunu fərz etdikdə sual yaranır ki, onlar ilkin sinkretizmdən necə azad olurlar? Onlar arasında əvvəlcə onları bir-birindən ayıran, sonra onların xassələrini müəyyən edən və nəhayət, fərdiləşdirən fərqləndirmə necə baş verir? İkinci sual bundan ibarətdir və siz artıq görürsünüz ki, bu, mahiyyətə təbiətşünaslıq elmində ayrı-ayrı fərdlərin varlığını dərinliklərindən və ya ümumi və yekcins bir substansiyadan özünəməxsus formaları ilə necə ayrıldığı və beləliklə, müxtəlif növlərin və cinslərin sələfinə necə çevrildikləri barədə suala oxşayır.

3. Janrların sabitliyi haqqında sual. Təbiətdə ayrı-ayrı növlər əlverişli şəraitdə sabit olmaqdan və dayanıqlı əlamətlər daşımaqdan məhrum olmadığı kimi, janrlar da, ən azından, müvəqqəti şəkildə sabitləşə bilər. Diqqət yetirin, bu bəzən onların bir-birindən toxunulmaz sərhədlər və ya keçilməz divarlarla ayrıldığını ağılımıza gətirə bilər. Ona görə də üçüncü sual janrların sabitliyi və ya daimi olması şərtləri ilə bağlıdır ki, bu da onların təkə nəzəri deyil, həm də tarixi varlıq, yəni bir tarixdən digərinə keçən varlıq olmasını, fərdi varlıq olmasını, sizin və ya mənim başlanğıcı, ortası və sonu olan həyatımızla müqayisə edilə bilən bir varlıq olmasını təmin edir.

4. Növləri dəyişdirən amillər haqqında sual. Janrın tarixi varlığı əbədi deyil, buna görə də onu insan həyatı ilə müqayisə etmək olar. Təbiətdə olduğu kimi, janrın təkamülündə də dəyişkən xüsusiyyətlərin cəminin sabit xüsusiyyətlərin cəmindən çox olduğu bir məqam gəlir və onların ümumi tərkibi, belə demək mümkünsə, dağılır. Hansı amillərin təsiri altında? Başqa sözlə, janrı dəyişdirən nədir? Bu, dördüncü sualdır, yəqin ki, ən mürəkkəb və ən dolaşq sualdır ki, onun üzərində xüsusi olaraq uzun müddət dayanmaq lazım gələcək; digər tərəfdənsə, bu sualda qoyulan məsələnin həlli bizi məşğul edən problemə ən böyük aydınlığı gətirəcək.

5. Janrların transformasiyası haqqında sual. Burada biz bu hadisənin ümumi qanunauyğunluqlarının olub-olmadığını və ya əksinə, əzəldən bəri hesab edildiyi kimi, hər bir janrın öz təkamül qanunlarının və janrların təkamülündə ümumi qanunauyğunluğun olub-olmadığını araşdırırıq. Burada misallara müraciət etməli olacağıq; mən çoxlu misallardan üçünü seçmişəm ki, izah ediləcək mövzuya uyğun olaraq onlarda layiq olduqları bütün dolğunluğu təqdim etməyə çalışım. Birinci nümunə keçmişdə məşhur, indi isə sözün həqiqi mənasında ölmüş olan diqqətəlayiq bir janrın, fransız faciəsinin tarixidir; üstəlik də, bu, haqqında hər şeyi bildiyimiz tarixi bir dövrdə dünyaya gəlməklə bir janrın necə doğulduğunu, yüksəldiyini, çiçəkləndiyini, tənəzzül etdiyini və nəhayət, öldüyünü göstərən əla, hətta demək olar ki, misilsiz bir nümunə ola bilər! İkinci misalda bir janrın digərinə necə keçdiyini görəcəyik; bu məqsədlə mən sizə ədəbiyyatımızın tarixində hansı daxili və xarici amillərin təsiri altında XVII əsrdə kafedral natiqlik sənəti kimi tanınan sənətin bu gün Lamartin, Hüqo, Vini və Müssenin lirik poeziyasına necə çevrildiyini göstərməyə çalışacağam. Nəhayət, sonuncu misal kimi fransız romanının tarixini təklif edərdim; və səhv etmirəmsə, burada müəyyən bir dövrün gəlişi ilə bir neçə başqa janrın qəlpələrindən yeni bir janrın necə formalaşdığını; onu müəyyənləşdirməyin daxili mahiyyəti adlandıracağım şeyə necə könüllü şəkildə tabe olduğunu; və bir çox sınaqlardan, yoxlamalardan sonra öz predmetini dərk edərək eyni zamanda öz vasitələri ilə tamlığa və kamilliyə necə nail olduğunu görərsiniz.

1. Janrların mövcud olub-olmadığı ilə bağlı birinci suala gəlincə, janrların olub-olmadığına qərar verərkən onların mütləq mövcud olduğunu sübut edəcəyik, çünki bu, aşağıdakılara uyğundur:

1) Hər bir sənətdəki vasitələr onun özünə aiddir. Məsələn, mərmər heykəltəraşlığının qanunları ilə tunc heykəltəraşlığının qanunları eyni ola bilməz.

2) Bu həm də hər bir sənətin predmetinin özünəməxsusluğuna uyğun gəlir, tarixə dair elmi əsər ilə romandan eyni həzzi almaq istəyində olmadığımız zaman bu, bəlkə də, diqqətə çarpmır, lakin teatra kilsə xüt-bəsindən fərqli gözləntilərlə getdiyimiz zaman çox aydın görünür.

3) Nəhayət, bu, intellektual tiplərin xüsusiyyətlərinə cavab verir; çünki deyə bilərik ki, intellektual tiplərin hər biri öz ehtiyaclarının və ideallarının sənətdəki ifadəsini seçmişdir və həmişə seçir - kimisi rəsmlərdə, kimisi musiqidə, kimisi şeirdə; hətta şeirdə də hər kəsin bir-birindən son dərəcə fərqli zövqü ola bilər. Horatsini Vergilidən üstün tutan xiridarlar və bilicilər həmişə olacaq, bu gün isə Beranjerin "Nəğmələr"ini Lamartinin "Düşüncələr"indən və ya Hüqonun "Odalar"ından üstün tutmağa hazır olanlar var.

2. İkinci suala, janrların necə differensiallaşdırılması sualına cavab verərkən biz təkamül nəzəriyyəsiindən öz arqumentlərimizi və problemin tərkib hissələrinə ayrılmasını götürəcəyik. Şübhəsiz ki, ədəbiyyatın və incəsənətin tarixində janrların fərqləndirilməsi təbiətdə növlərin fərqləndirilməsi kimi baş verir, bu proses "dəyişkənlik" adlanan prinsipə uyğun olaraq birdən çox, sadədən mürəkkəbə, təkcinlidən heterojenə keçid yolu ilə irəliləyir. İndi bunun üzərində israr etməyə ehtiyac yoxdur, çünki faktlarla dəstəklənməyən bir tərif bizə sırf mücərrədlik kimi görünəcək.

3. Mən bu barədə danışanda janrların sabitliyini və ya daimiliyini nəzərdə tuturam. Bununla belə, indi sizə onu göstərəcəyəm ki, bu bir sualın içində ən azı üç əlavə sual var. Janrın cavan olduğunu hansı etibarlı əlamətə görə müəyyən etmək olar? Bəs tənəzzülünü, qocalıb əldən düşməsinə və qaçılmaz ölümünü? Bəs daha da mühüm, janrın çiçəklənməsi və ya yetkinliyi haqqında hansı əlamətə görə mühakimə yürütmək

olar? Bu, bildiyiniz kimi, mübahisənin ən gərgin nöqtəsidir. Və Labruyerin dediyi kimi: "Təbiətdə mükəmməlliyin və ya yetkinliyin yalnız bircə anı olur". Buna oxşar olaraq, bəlkə, sənətdə də çiçəklənmənin yalnız tək bircə və bölünməz anı var? Gördüyünüz kimi, bu nə az, nə də çox, klassisizm problemindən başqa bir şey deyil: başqa hər yerdə - rəssamlıqda, heykəltəraşlıqda olduğu kimi, ədəbiyyatda da onun bütün mürəkkəbliyini, çətinliyini, genişliyini hiss edirsən və ya gələcəkdə hiss edəcəksən.

4. Dördüncü sual, yəqin ki, daha genişdir və orada ilişib qalmamaq üçün dəyişdirici amilləri bir-birindən ayırmaqdan başlamaq lazımdır. Dəyişdirici amil dedikdə mən janrlara təsir edən, bəzən onların sabitləşməsinə töhfə verən, bəzən də əksinə, onları zəiflədən az öyrənilmiş təsirləri başa düşürəm.

A. Hər şeydən əvvəl bu, irsiyyət və ya irqdir; məhz irsiyyət və ya irq epos kimi bir janrın, həmişə, məsələn, Hindistana xas olmasını, orada təbii şəkildə yenidən doğulmağa hazır olmasını təmin edir, bizdə isə bu janr az və ya çox dərəcədə ədəbi səciyyə daşdığına görə süni olub.

B. Nəyə görə sami xalqlarda və çinlilərdə epos yoxdur? Nəyə görə dram sənəti almanlara xas deyil? Əgər irq bunu bizə izah etməsə, bəlkə, mühitin təsiri kömək edər. Mühit dedikdə isə: 1. Coğrafi və ya iqlim şəraitini, bunun xüsusiyyətlərini və təsirlərini müəyyən etməyə çalışacağıq. 2. İctimai quruluş tərəfindən müəyyən edilən sosial şərtlər. İctimai quruluş, sivilizasiya yolu ilə nə qədər irəliləməsindən asılı olaraq ya teokratik, ya aristokratik, ya da demokratik xarakter alır. 3. İctimai quruluşa daxildən və xaricdən təsir edən, lakin özü ondan asılı olmayan tarixi şərait. Məsələn, XIV Lüdovikin yarım əsr ərzində müharibə aparmasına zərurət yox idi və əgər onun səltənəti dövründəki müharibələr, şübhə doğurmur ki, ictimai quruluşa təsir göstərirsə, tarixi və sosial şəraitin fərqi bu-
radadır.

C. Nəhayət, fərdiliyin əhəmiyyətini və gücünü sizə sübut etməyə çalışacağam. Qiymət verilməsi çətin olan daha bir təsir də fərdilik və ya orijinallıqdır. Başqa sözlə desək, orijinallıq şəxsiyyəti öz qismində bənzərsiz edən, ədəbiyyat və incəsənət tarixinə onun özündən əvvəl olmayan, onsuz mövcud olmayan və ondan sonra da yaşayacaq bir şey qatmağa imkan verən fəzilətlərin və çatışmazlıqların məcmusudur.

Düşünürəm ki, bu barədə sizə inandırıcı nümunələr göstərə bilərəm. Karlaylın mübaligəsinə daldırmadan görəcəksiniz ki, hadisələrin bütün axarını dəyişmək üçün bəzən tək bir insanın peyda olması da kifayət edir; onu da görəcəksiniz ki, təkamül doktrinasına janrların bu dəyişmə amili çərçivəsində dəyişdiyi üzərində israr etməkdən uyğun bir şey yoxdur, çünki əslində, “növlərin mənşəyi”nə əsasən, hər yeni çeşidin təmali idiosinkraziyaya dayanır.

5. Bu paraleli davam etdirərək “Növlərin transformasiyası” başlığı altında təbiət elmlərinin var olmaq mübarizəsi, ən güclünün sağ qalması və ümumiyyətlə, təbii seçim adlandırılan bir şeyin ədəbiyyat və incəsənət tarixində də olub-olmadığını təhlil edəcəyik. İndi isə bu sualı verək: əgər müəyyən növlərin hər hansı məkan və zaman daxilində meydana çıxması bəzi digər növlərin yox olmasına səbəb olursa; əgər var olmaq mübarizəsinin şiddətinin bir-birinə yaxın növlər arasında olduğu kimi heç bir yerdə güclü olmadığı doğrudursa, ədəbiyyat və incəsənət tarixində də eyni şeyin olduğunu sübut edən çoxlu nümunələrə rast gəlməyəcəyikmi? Amma biz bu suala yalnız nəzəriyyələrimizin həqiqətə uyğunluğunu və etibarlılığını konkret misallarla sübut etməyə nail ola biləcəyimiz halda cavab verə bilirik.

İKİ SİMVOL – BAL VƏ QARIŞQA

Rüzgarlar bal damlatsın!

Eldə bir söz var, deyir, arının neşterini gördüm, balından əlimi üzdüm. Amma biz bu sevdadan heç vəchlə əl çəkmək niyyətində deyilik. Necə ki arı gül-çiçəkdən şirə çəkir, biz də şirin sözlərdən, deyimlərdən bal tutacağıq...

Belə bir söz də var, deyir, arı balını yeməz, qarı yağını. Bəs bu eyniləşmələr hardan gəlir? Məsələn burasındadır ki, ağzında balı, quyruğunda zəhəri olan bu təzadlı varlıq insan oğluna tarix boyu yaxın olub. Arı həm insanın həyatını, həm də o biri dünyasını təmsil edib. Bəzi mədəniyyətlərdə bal dünyaya girişin açarındır, bəzi xalqlar isə hətta ölümləri balla mumyalayırdılar. Babil, Şumer ənənələrində görkəmli insanları balla birgə torpağa tapşırdılar. Qədimlərdə hətta belə bir adət vardı: təzə evlənənlər bir-birlərinin ovcundan bal yeyərək acı söz deməyəcəklərinə and içirdilər.

Arılar göz yaşından əmələ gəlib?

İlk arının günəş tanrısı Ranın göz yaşlarından yarandığını rəvayət edirlər. Mifologiyada arılar müxtəlif forma və obrazilarda qarşımıza çıxır. Məsələn, yunan mifologiyasında arılar Tanrının elçisidir. Baş tanrı Zevsin bir adı da "Arılar kralı"dır və o, arılarla qidalanır. Roma mifologiyasındakı

Günel NATIQ

Mellona isə arılar tanrısıdır. Het mifologiyasında fırtına tanrısının oğlu qeyb olur və onu bir arı qaytarıb geri gətirir.

Əsativlərdə tanrılara gənclik və həyat eşqi bəxş edən ambroziya bal və çiçək tozunun qarışığından hazırlanıb. Bu məhsul, eyni zamanda, qədim yunan olimpiya oyunçularının enerjisi qaynağıdır.

Bal yeyin, çox yaşayın.

Arıçılıqla bağlı ilk ciddi araşdırmalar e. ə. 600-cü illərdə aparılıb. Arıçılığa dair ilk kitabı e. ə. 300-cü illərdə Aristotel yazıb. Hippokrat yüksək qızdırmada, iltihablarda bal yeməyi tövsiyə edib. "Bal yeyin, çox yaşayın" – deyilir qədim kitabələrdə.

Belə bir rəvayət var: filosof Demokrit 109 yaşına çatır və ölümün yaxınlaşdığını hiss edir. Bunun üçün də o daha az yeməyə qərar verir. Beləliklə, hər gün bir yemək növündən vaz keçir. Ən son yeməkdən vaz keçəcəyi gün tanrı Demetranın şərəfinə festival təşkil olunur. Müdrik belə bir müqəddəs gündə ölüb tədbirə hüzn qatmaq istəmir, ona görə

festival boyunca içində bal olan qabı burnuna yaxınlaşdırıb iyləməklə kifayətlənir. Festival bitəndə qabını əlindən buraxan müdrik elə o andaca ölür.

Binaları əsrlər boyu yaşatmaq və şər qüvvələrdən qorumaq üçün təməl daşlarının üstünə bal tökürdülər. 682-ci ildə Babil yenidən qurularkən təməllərinə bal tökülmüşdü.

Heykəllərin üzərindəki arı motivləri də qədim inanclardan soraq verir. Artemisin heykəlini göz önünə gətirək; aşağı hissəsi arı motivi ilə süslənib.

İslam dinində arılar Tanrının əsgərləridir və onları yuxuda görmək hətta "Qurani-Kərim"i oxumağa bərabər tutulur. Xristian inancında isə o, saf və məsum Məryəmin simvoludur. "Tövrat"da balın adı 54 dəfə çəkilir.

Qərb mədəniyyətinin çox bəhrələndiyi qədim hindu dinində də bal müqəddəs sayılır. Tarixdə ən qədim dini mətnlərdən olan "Riqveda"dakı ilahilərdən birində bu alqışlar var:

*Bütün rüzgarlar bal damlatsın!
Bütün çay və göllər balı yenidən yaratsın!
Bütün dərmanlarımız bala çevrilsin!
Sübh çağı və gecə bal ilə dolsun!
Qaranlığın parçaları bala bulansın!
Şəfa qaynağımız, bu yuxarıdakı göy üzü
balla dolsun!
Ağaclarımız baldan olsun!
Günəş baldan olsun!
İnəklərimizdən bal sağlınsın!*

"Balı ye, arısını soruşma"

Arıların həyatı dərin fəlsəfədir. Onların öz dəmir qanunları var. Arı ailəsində gözətçi arılar, kəşfiyyatçı arılar, döyüşçü arılar, hava haqqında məlumat verən arılar, süd verən arılar, dişli və erkək arılar, arı şanını dəqiq yığan arılar və ana arı var. Ana arı gün ərzində öz çəkisindən dəfələrlə çox yumurta qoyur. Süd verən arılar yumurtanın üstünə süd tökür və onu mumyalayırlar. Maraqlıdır

ki, hansı növ arının doğulacağı yumurtaların arı südü ilə neçə gün bağlı saxlanması asılıdır. Əgər yumurtanın üstünə 3 gün arı südü qoyub bağlayırlarsa, 21-ci gün ordan işçi arı çıxır. Yox, əgər 16 gün arı südü ilə bağlı saxlayırlarsa, 21-ci gün yumurtadan ana arı çıxır.

21-ci gün bala arı qapağı ayağı ilə kəsib yumurtadan bayıra çıxır. Bala arı 3 gün istirahət edir, sonra ömrü boyu işləyir. İşçi arıların ömrü 30-40 gündür. Ana arı isə arı südü yediyinə görə 7-8 il yaşayır. Əgər ana arı ölərsə, ailədə qanunsuzluqlar hökm sürür, arılar işləməyə getməz, yığıqları balı yeyər və bir-birləri ilə müharibə aparar.

Balsız şanda arı durmaz

Ölüm arılar üçün adi haldı. Çünki gündə minlərlə arı tələf olur. Ölmüş arıları işçi arılar yuvadan bayıra atırlar. Ana arı öləndə isə arılar 3 gün matəm edir.

Bal dolması

Qədim xalqlarda belə bir yemək növü varmış. Mənbələrin verdiyi bilgilərə görə, bal dolması pendir, ət, sirkə və soğandan hazırlanıb. Balda bişirilmiş əncir yarpaqlarının dadı doyulmaz olub.

Şimali Amerika hinduları də bu əvəzsiz nemətdən ocaqda bişirdikləri xörəklərdə faydalanıblar. Məsələn, onlar balqabağın içini doldurarkən alma şirəsi, meyvə yağlarıyla bərabər, baldan da istifadə ediblər.

Bal kimi şirin poeziya

Belə bir atalar sözü də var: "Filankəs bal alacağı yeri bilir". Yəni bilir, kimdən necə faydalanmaq lazımdır. Biz də bal alacağımız yeri bilirik: ozan sözü baldan şirindir.

"İnsanlar arasında heç bir ayrı-seçkilik ola bilməz" fikrini şeirinə gətirən Aşıq Veysəl müqayisə üçün baldan faydalanır:

*Kimi molla, kimi dərviş,
Allah biza nələr vermiş!..
Kimi arı-çiçək dərmiş,
Sən balsan da, mən cecmiyəm?!*

Veysəlin başqa bir şeirindən yenə balın ətri gəlir. Varlıqla yoxluğun gizlinlərini çözləyən ustad "Arımıyam, çiçəkmiyəm, balımıyam" deyə özü özünü soraqlayır.

*Leylamıyam, Məcnunmuyam, çölmüyəm,
Arımıyam, çiçəkmiyəm, balımıyam?!
Köləmiyəm, bir gözələ qulmuyam?!
Ha axtardım, tapammadım mən məni.*

Ahil yaşlarında sazına üz tutan Veysəl onunla dərdləşir: "Mən gedirəm, sən qal dünyada, amma qərib bülbül kimi ahu-zar etmə". Böyük ozan sazla olan yoldaşlığından danışır: "Dərdimə də, sevincimə də ortağ oldun, ağlatsam, ağladın, güldürsəm, güldün". Və özünü arıya, sazı pətəyə, ərsəyə gələn musiqisini isə bala bənzədir:

*Sən pətək misallı, Veysəl də arı,
İnləşib bərabər yapardıq balı.
Mən bir insan oğlu, sən tut budağı,
Mən atamı, sən ustamı unutma.*

Aşiq Ələsgər şeirindən də bal süzülür:

*Yazın bir ayıdı çox yaxşı çağın,
Kəsilməz çeşməndən gözəl yığnağın,
Axtarma motalın, yağın, qaymağın,
Zənbur çiçəyindən bal alı dağlar!*

Arı güldən bal alar. Biz də sözdən bal aldıq. Sözündən bal damsın. Balınız olmasa da, baldan şirin sözüünüz olsun...

Bu gün kəpənəyəm, sabah qarışqa

"Qarışqa şillaq atdı, dəvə palçığa batdı". Ta bu boyda da yalan olmaz. Bəs niyə bapbalaca qarışqaya bu boyda qaravəlli qoşublar? Yəqin, bu sözün də bir olmuşu-keçmiş var.

Şifahi və yazılı ədəbiyyatda qarışqa təzadlı obrazdır. O, xeyirxah da ola bilər, bədxah da. Şərq ənənəsində qarışqa on ilahi canlıdan biridir. Bir rəvayətdə bu kiçik varlıq Süleyman peyğəmbərə müdrik və adil olmağı nəsihət edir. Çin mədəniyyətində qarışqa ədalətin, həqiqətin keşikçisidir. Ağ qarışqa buddizmdə gözəllik simvoludur. Bəzi ənənələrdə isə o, dağdıcılıq rəmzidir.

Hindistanda qara qarışqalar müqəddəs həşərat sayılırlar. Hindular da qarışqaya hörmət bəsləyir. Çünki inanca görə, onlar insanların ləpirlərini yox edir və təqibçiləri yollarından azdırlar. Ona görə hindu rəqslərində qarışqalarla bağlı xüsusi elementlər, motivlər var. İnanca görə, qarışqa yuvasını dağıtmaq bədbəxtlik gətirər. Yuvanı dağıdan şəxs yalnız bir duanın – qarışqa duasının gücüylə dərd-bələdan qurtula bilər.

Hinduların fikrincə, qarışqaların bəzi özəllikləri insanları xatırladır. Belə bir inanc var ki, qarışqalar nə vaxtsa insan olublar, ya da insanlar nə zamansa qarışqa.

Əsatirlərdə hindu qadınları ağdərili adamlarla ailə qurmaqdan çəkinirlər, çünki inanırlar ki, ağ adamlara ərə gedən qadınlar qırmızı qarışqalara çevrilirlər.

Yunan miflərinin birində Zevs qarışqa cildində peyda olur. Başqa bir mifdə isə adanın əhalisi vəbadan tələf olduqdan sonra yerli hökmdar Zevsdən kömək istəyir. Zevs adadakı qarışqaları insana çevirir.

Bir çox xalqların folklorunda qarışqa xeyirxah niyyətin daşıyıcısıdır. Alman nağıllarının birində qarışqa qalada həbs olunmuş qəhrəmana ipək saplar gətirir, ondan kəndir toxunur və qəhrəman həbsdən azad edilir.

"Büllur qala" rus nağılında şahzadə İvan qarışqaya çevrilir və dağın balaca bir yarığından keçib şahzadə qızı xilas edir. Başqa canlıya çevrilə bilmək bacarığını isə o, qarışqalardan onlara etdiyi yaxşılığa görə alır.

Qarışqaların insanlara çevrildiyi miflərdə qeyri-adi bir yola da rast gəlinir. Bu, qarışqa yoludur. Qarışqa yolu yerdən göyə qədər

uzanır, yaxud yerin dərinliyində, ya da göy üzündədir.

Qarışqaların adı hətta “Bibliya”da da çəkilir. Müqəddəs kitabın pritçalarından birində deyilir: “Qarışqalar güclü deyil, amma öz tədarüklərini özləri görürlər”.

Afrikada “dərzi” qarışqa yaşayır. Bu qarışqalar yarpaqlardan özünə yuva tikir. Yuva tikmək üçün isə yapışqanlı sürfələrdən istifadə edir. Beləcə, yarpaq kisə ərsəyə gəlir, onun içində isə yuva yerləşir.

Yer üzündə 10000 qarışqa növü var. Qarışqalar sarı, mavi, yaşıl, qırmızı, hətta moruğu rəngdə olurlar. Bir qarışqa öz ağırlığının 20 qatını qaldıra bilər. Qarışqa koloniyasının iş bölümü var. İşçi qarışqalar yuvanın içindəki zibili çölə daşımaqla məşğul olur. Əgər çöldə bir yemək mənbəyi tapsa, yuvadakı qarışqaları xüsusi qoxu buraxmaqla cəlb edir.

Qarışqaların ən vacib özəlliklərindən biri qidaları paylaşmaqdır. Hər qarışqada iki mədə olur, birində özü üçün, digərində isə o biri qarışqalar üçün yemək saxlayır. Eyni koloniyadan olan iki qarışqa qarşılaşdıqda əgər biri ac və susuzdursa, digərinin isə qursağında çeynənmiş yemək varsa, ehtiyacı olan ondan yemək tələb edir. O da ac qarışqanı geri qaytarmır, yeməyini onunla paylaşır. Qarışqalar sürfələrini də qursaqlarındakı yeməklə qidalandırırırlar. Hətta çox vaxt özlərinə digər qarışqalara verdiklərindən daha az pay saxlayırlar.

Qarışqa nə qədər balaca olsa da, onunla bağlı mətləblər heç atalar sözlərinə də sığmır. “Çox qarışqa bir şiri öldürər”. “Qarışqa meydanı tutar, heç kəs də bilməz”. “Qarışqa öküzün buynuzuna dırmandı, elə bildi ki, dağa çıxıb” və s.

Poeziyamızda da bu obrazla bağlı maraqlı təşbeh və ifadələr var.

Vaqif Bayatlı Odər şeirlərinin birində qarışqa sevgisinə sığır:

*Mən bir gün sevirəm, hər gün başqa cür,
Bu gün kəpənəyəm, sabah qarışqa.*

*Cəmi bircə günlük ömrüm var mənim,
Bu gün bir başqayam, sabah bir başqa.*

Şair eləcə də “qarışqa qışqırığı”, “qarışqa dili” deyimlərini şeirinə gətirir:

*And olsun Göyüzündə qanad çalan o mələklərə!
Qanad çalıb, çalıb
Ancaq Göyüzünün olan mələklərə!
Baxdı ayağı altında
Otlara dırmaşan qarışqalara,
Onu qarışqa dilində qışqıra-qışqıra
Qarşılayan qarışqalara,
Şahlıq andı içdi yenə
– And olsun qarışqa elinə,
Qarışqa qışqırığına, qarışqa dilinə!*

İsa İsmayılzadə bir məqamda şəhərləri, kəndləri qarışqa boyda görür:

*Uçdum təyyarədə, getdim qatarda-
Gördüm, baxa-baxa yaman susuram.
Gah illüminatordan, gah pəncərədən
Hey boynunu büküb boylandı misram,
Boylana-boylana gözü qaraldı.
Baxdım ağ buluda, qara buluda-
Bir azdan hamısı dönüb «qar» oldu.
Qarışqa boydaca şəhərlə, kəndlə
Gördüm, dünya doludu...*

Başqa bir şeirində şair ağlayır qarışqa yuvası üstə...

*Adsız çiçəkləri, otları sevdim,
Tanışları sevdim, yadları sevdim,
Ürəyimə yatan adları sevdim,
Neyləyim,
tək səni sevə bilmədim.
Sızladım qarışqa yuvası üstə,
Göynədim «Sarıtel» havası üstə.
Dünyanın məhəbbət «davası» üstə
Tək səni,
tək səni sevə bilmədim.*

“Bu dünyanın qarışqa yükü var, dəvə yükü var”, – belə deyir Musa Yaqub:

*Yenə bu dünyada ölçü-ülgü var,
Qarışqa yükü var, dəvə yükü var.
Özündən ağır yük çəkə bilsə də,
Bir yolu min dəfə gedib-gəlsə də,
Zəhməti çoxsa da,
Dili yoxsa da,
Bu yükü qarışqa adına yazma.*

Başqa bir şeirində qarışqalarla adamları eyniləşdirir şair:

*Bir yuva qarışqa – süfrəsi bir dən,
Bir dənə bahara çıxar salamat.
Ulu təbiətim, yaman xəsissən,
Yaxşı adamları bir az çox yarat.*

Aqşin Yenisey qarışqa sevgisini belə görür:

*Demişdim axı... sevə bilməyəcəksən onu!
Təkadamlıq deyil onun sevgisi.
Qocaman bir palıdın yalnız bir quşun,
Dərin bir dəryanın yalnız bir balığın,
Dibsiz bir yuvanın yalnız bir qarışqanın
olmadığı kimi.*

Şair başqa bir şeirində kimisə "hamıdan güclü" adlandırır. Həmin varlıq qarışqadır.

*Səndən sonra günlərlə, həftələrlə,
aylarla deyil,
İllərlə tək qalmağı öyrəndim.
Nə edəydim? Heç olmamış kimi yoxdun.
Bir gün külək köhnə qəzet cırığını
Yapışdırdı şüşəmə.
Açdım, baxdım. – Şairlərdən yazmışdın.
Amma mənim adım yoxdu.
Ömrümdə ilk dəfə özüm üçün darıxdım.
Çıxdım, getdim, içdim, susdum.
Küçədə bir qarışqa yuvasına baxdım:
İlahi bir faciə!
Hamıdan güclü olasan
Və ayaqlar altında yaşayasan.*

Şeirlərində təbiətə qahmar çıxan Reyhan Kənan da deyir ki:

*Onu bir heç sanmışıq,
Yuvasın tapdamışığı,
Bəlkə, ona görə də
Çox bəlalər tapmışıq.
Bəlkə də, bilə-bilə,
bəlkə də, heç bilmədən
Qırx mərtəbə yuvanın
Lap üstündə durmuşam,
Uçurub yuvasını, qarışqa
ürəyinə neçə yara vurmuşam.
Ağlayırmı, görəsən,
gülürmü bu həşərat?
O qədər incitmişəm,
Gizlənir məni görcək.
Bağışlamaz, bilirəm,
Bağışlamaz o məni.*

Hə, əziz oxucular, qarışqa yerışı yeriməsək də, sizinlə "qarışqa dilində" danışmağa çalışdıq, amma yükümüz, bilmədik, qarışqa yükü oldu, ya dəvə yükü...

ROMANTİZMİN SON CƏNGAVƏRİ

Avropa ədəbi mühitində onu XX əsr ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biri sayır, hətta “dahi sənətkar” adlandırmaqdan belə çəkinmirlər. Söhbət yeni alman ədəbiyyatının ən nüfuzlu xadimlərindən olan dünya şöhrətli nasir, görkəmli şair, məşhur publisist, 1946-cı ilin ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatçısı, eyni zamanda tanınmış rəssam olan Herman Hessedən gedir.

Nobel mükafatının maliyyə məbləği və statusu rəsmi cəhətdən bütün laureatlar üçün eyni olsa da, onların hamısı şan-şöhrət baxımından bərabər sayılsa da, ədəbiyyatın daxili mətbəxində, kulis arxasında kimin kim olduğunu, həqiqətdə hansı dəyəri daşdığını hamı yaxşı bilir. Bu mənada Herman Hesse ədəbiyyat üzrə Nobel ödüünün ən ünlü, ən nüfuzlu, adı klassiklər sırasında çəkilən laureatlarından biridir. Onun sülh və humanizm ideyalarını təbliğ edən romantik ruhlu kitabları XX əsr boyu dünyada ən çox oxunan əsərlər sırasındadır. Nobel Mükafatları Komitəsinin qərarına əsasən, H.Hesse ən nüfuzlu ədəbiyyat mükafatına “humanizmin klassik ideallarını özündə əks etdirən dərin ruhlu yaradıcılığına və həmçinin gözəl üslubuna görə” layiq görülmüşdü. Qeyd edək ki, həmin il Nobel ödüündən əvvəl yazıçı “alman ədəbiyyatının ən mühüm nailiyyətlərinə görə” Höte adına milli mükafata da layiq görülmüşdü.

İsveçrədə yaşayıb-yaradan alman yazıçısı Herman Karl Hesse 2 iyun 1877-ci ildə Almaniyanın cənubundakı Kalv şəhərində

İlham ABBASOV

ruhani ailəsində anadan olmuşdu. Əslən Baltik almanlarından olan atası Yohannes Hesse Estoniyanın Payde şəhərindən idi. Bütün Almaniya xristianlığın protestant təriqətinin nüfuzlu xadimi və tədqiqatçısı kimi tanınmışdı. H.Hessenin ana babası Qustav Qundert ölkənin ən tanınmış ilahiyyat alimlərindən sayılırdı. Anası Mariya Qundert də bütün həyatını əri ilə birgə missionerlik fəaliyyətinə həsr etmişdi. Ailənin ikinci uşağı olan Hermanın iki bacısı və bir qardaşı vardı. O, qeyri-adi bir insan və yazıçı taleyi yaşamışdır.

Avropanın mərkəzində dünyaya gəlsə də, Hermanın uşaqlığı uzaq Hindistanda keçmişdi. Gələcək yazıçının valideynləri bu ölkədə xristian dinini yaymaq məşğul olan missioner qrupunun tərkibində fəaliyyət göstərirdilər. Onlar oğullarının da bu işlə məşğul olmasını istəyir və Hermanı gələcəyin peşəkar xristian təbliğatçısı kimi tərbiyə edirdilər. Bu niyyətlə də onu təhsil almaq üçün dini (protestant) təmayüllü

seminariyaya qoymuşdular. 1886-cı ildən Almaniyaya qayıdan ailə Kalv şəhərində məskunlaşır. İsveçrəyə köçəndən sonra da Herman təhsilini dini məktəbdə davam etdirir, lakin yeniyetməlik yaşlarından meylini ədəbi yaradıcılığa salaraq, valideynlərinin onu din xadimi görmək arzusunu həyata keçməsinə yol vermir. Dini davranış qaydalarını pozduğuna görə məktəbdən qovulandan sonra bir müddət atasının dini kitablar çap edən nəşriyyatında çapçı işləyən gənc daha sonra kitab satışı ilə məşğul olur. Kitabla gündəlik təmas və daimi mütaliə onun ədəbi yaradıcılığa olan uşaqlıq həvəsini daha da gücləndirir və ciddi məşğuliyyətə çevirir.

Valideynlərinin onun üçün nəzərdə tutduqları dini ideyaları yaymaq missiонерliyindən qaçır, ancaq taleyin onun adına yazdığı böyük missiyadan – mənəvi dəyərləri yaymaq qismətindən qaça bilmir. Xaraktercə höcət və inadkar, fəqət sakit və qapalı bir şəxs olan Herman peşəkar ruhani karyerasından imtina etsə də, qanını daşdığı babalarının mənəvi ənənəsinə uyğun olaraq, ömrü boyu inanlı bir insan kimi yaşadı. Bütün kilsə və konfessiya ehkamları, dini ibadət və mərasim qaydaları H.Hesse üçün mənasız olsa da, onun anlamında din imansızlığın, biganəliyin, ümitsizliyin qarşılığı kimi həmişə dəyərli olan bir anlayış idi. Din onun üçün ən antiinsani bir şəraitdə belə mənəviyyəti, insaniliyi, mərhəməti qoruyub saxlamağa stimül verən bir amil idi.

1895-ci ildən ailəsi ilə birlikdə İsveçrənin Bazel şəhərində yaşayan gələcək yazıçı 1899-cu ildə ilk ədəbi yaradıcılıq dərnəyinə üzv yazılmış və bir il sonra “Romantik nəğmələr” adlı ilk şeir toplusu və “Gecəyarıdan bir saat keçmiş” adlı ilk hekayə kitabını nəşr etdirmişdi. Gənc yazıçının ilk kitabları ona yaradıcılıq uğuru gətirmir. Lakin 1901-ci ildə H.Hessenin nəsr yaradıcılığının ilk peşəkar nümunəsi sayılan “Herman Lauşerin ölümündən sonra qalan və Herman Hesse tərəfindən nəşr edilən yazıları” romanı çap olunur. Adından da göründüyü kimi,

fabulasına və süjet xəttinə görə bu roman qəribə bir əsərdir – onu nə avtobioqrafik adlandırmaq olur, nə də müəllifin həyat yolu ilə bağlılığını inkar etmək. Qəhrəmanın hətta adı da gənc müəlliflə eyni idi, ancaq onun ömrünün əsas hadisələri yazıçının həyatı ilə müəyyən qədər uyğun olsa da, ciddi mənada eyniyyət təşkil etmirdi. Bu mərhum qəhrəmanın şəxsində və onun həyatı nümunəsində H.Hesse sanki öz həyatına kinayəli parodiya yaratmışdı. İlk əsərləri gənc yazıçıya uğur gətirməsə də, onun lap əvvəldən qazanmış olduğu dəyərlər vardı – ilk növbədə üslub kamilliyi: mətnin qüsursuz ritmika və melodikası, nəsrin görünməmiş lirizmi, öz ədəbi və mənəvi prinsiplərinə sədaqət...

H.Hessenin yaradıcılığının xüsusən ilkin mərhələsi üçün klassik alman romantizminin məzmun və ideya təsiri çox önəmli idi. Digər tərəfdən, onun peşəkar ədəbiyyata gəldiyi dövrdə Avropa ədəbiyyatında neo-romantizm cərəyanı aparıcı rol oynayırdı. Əlli illiyi münasibətilə buraxılmış kitabda onu “alman romantizminin son cəngavəri” adlandırmışdılar. Bu ədəbi cərəyana aid xüsusiyyətlər onun əsərlərində bütün yaradıcılığı boyu müşahidə olunur. Qaranlıq ictimai mühitlə barışmayaraq ona qarşı mübarizə aparan, özünü tamam fərqli həyat şəraitində tapmağa çalışan işıqlı ədəbi qəhrəman bu ədəbiyyatın əsas, aparıcı faktorudur. Maraqlıdır, H.Hessenin bu tip personajları daha çox bədii təxəyyül məhsulu kimi görünsələr də, həqiqətdə real həyatla çox bağlı olan insanlar idi və onların əksəriyyəti zahirən nə qədər fərqli olsalar da, xaraktercə müəllifin özünə çox oxşayırdı.

Elə bu amil də onun yaradıcılığının avtobioqrafik detallarla zənginliyini təmin edirdi. Müəllifin həyatının bütün əsas mərhələ və hadisələri onun əsərlərində bədiiləşdirilmiş şəkildə öz əksini tapmışdı. Bu əsərlərdə insanın psixoloji portretinin yaradılması, onun mənəvi yaşantılarının təqdimatı da məhz bu fonda öz ifadəsini tapırdı. Psixoloji məqamlar burada, sadəcə olaraq, surətlərin

psixikasının əks etdirilməsi ilə bitmir, yazıçı məsələyə daha dərindən, psixologizm prinsipləri ilə yanaşaraq qəhrəmanların psixoloji ovqatını hadisələrin gedişatını, süjet xəttinin inkişafını təmin edən əsas amil kimi götürür. Yaradıcılığının daha yetkin çağlarında isə o, psixologiyanın ifadəsini elmi əsaslar üzərində quraraq bədii inikas predmetinə dövründə böyük maraq doğuran psixoanaliz prinsipləri mövqeyindən yanaşır. Qeyd etmək lazımdır ki, insan psixikasının dərin qatlarına nüfuz etmək ədibin yalnız epik nəsr əsərləri üçün deyil, həm də poetik nəzm yaradıcılığı üçün səciyyəvidir.

Tədricən H.Hessenin adı Almaniyanın populyar ədibləri sırasında çəkilməyə başlayır. O, tanınmış həmkarlarından R.Rilke, T.Mann, S.Sveyq kimi yazıçılarla şəxsi və yaradıcılıq əlaqələri qurur. 1903-cü ildə Berlinin Samuel Fişerə məxsus ən məşhur nəşriyyatından əməkdaşlıq təklifi alan gənc yazıçı "Peter Kamensid" romanını bu nəşriyyatın sifarişi ilə yazır və əsər alman gəncləri arasında geniş şöhrət qazanaraq müəllifə maliyyə durumunu biryolluq nizama salmaq imkanı verir.

Əsər həyat həqiqətinə sadıqlığı, sadəliyi, insaniliyi, ilhamlı təbiət təsvirləri, dilinin gözəlliyi ilə oxucuları, xüsusən hər şeydə yenilik görmək istəyən gəncləri məftun etmişdi.

Tam avtobioqrafik səpkidə yazılmış bu romanı ilə yazıçı ilk yaradıcılıq uğuruna imza atmaqla bərabər, həm də sonralar yaradıcılığının əsas mövzusunə çevriləcək şəxsiyyətin formalaşması problemini ilk dəfə olaraq əsas motiv kimi götürür. Artıq o illərdə cəmiyyətlə sənətkarın qarşılıqlı münasibətləri, insanların həyatında incəsənətin yeri məsələsi yazıçını dərindən narahat edirdi. Əsərin qəhrəmanı olan gənc yazıçı həyatda öz yerini tapmaq üçün uzun axtarışlardan və məyusluqlardan sonra öz doğma kəndinə qayıdır. Artıq başa düşmüşdü ki, doğma, sadə insanlar arasında yaşamaq lazımdır, çünki yalnız tanıdığın

və səni anlayan insanlar arasında əsl sənət yarana bilər.

1906-cı ildə çap olunmuş "Təkərlər altında" romanı müəllifin seminariya illərində topladığı həyat təəssüratlarını əks etdirir. Pansionat təhsili zamanı "İncil"i dərindən öyrənməklə yanaşı, yunan dilini, antik yunan və klassik alman ədəbiyyatını öyrənməyə başlayır və dediyimiz kimi, bütün bu detallar "Təkərlər altında" əsərinin məzmununu təşkil edir. Roman Avstriyanın əsas ədəbiyyat mükafatına layiq görülür. Bu, H.Hessenin qazandığı ilk ədəbi mükafat idi.

1904-cü ildə H.Hesse Bazeldə Mariya Bernulli adlı xanımla ailə qurur. Bu nikahdan onların üç oğlu dünyaya gəlir. 1912-ci ildə ailəsi ilə birgə Bazeldən İsveçrənin paytaxtı Bern şəhərinə köçür.

Birinci Dünya müharibəsi ərəfəsindəki illərdə mətbuatla sıx əməkdaşlıq edən yazıçı çoxlu sayda hekayə və esselər çap etdirir. Bu dövrdə ciddi nəsr yaradıcılığına da ara verməyən müəllifin "Gertruda" (1910) və "Roşalde" (1914) romanları nəşr olunur. Bu əsərlər də tənhalıq və cəmiyyətdə sənətkarın yeri məsələsinə həsr olunmuşdu. 1911-ci ildə Hindistana (həmçinin qonşu ölkələr Şri-Lanka, İndoneziya və Sinqapura) səyahət

edən yazıçı 1913-cü ildə bu ölkə ilə bağlı uşaqlıq xatirələrini və səfər təəssüratlarını əks etdirən publisistik "Hindistan" kitabını nəşr etdirir.

Yazıcının 1915-ci ildə nəşr olunmuş "Knulp" kitabı onun yaradıcılığında önəmli yer tutur. Kitaba 1907-1913-cü illərdə yazılmış, bir-birinə vahid süjet xətti ilə bağlanan "Yaz qabağı", "Knulp haqqında xatirələr", "Sonluq" povestləri daxildir.

Hələ uşaqlıq illərindən ailəsi ilə birlikdə İsveçrədə yaşayan H.Hesse 1923-cü ildə bu ölkənin vətəndaşlığını qəbul edir. Amma təbii ki, milli mənsubiyyətinə görə özünü alman sayır və hesab edirdi ki, İsveçrədə yaşayan alman yazıçısıdır. Almaniyada baş qaldırmaqda olan, sonralar faşizm ideologiyasına çevriləcək şovinst millətçilik əhval-ruhiyyəsinə kəskin tənqidi münasibət bəsləyən H.Hesse vətəninə çap və təbliğ edilmək imkanlarını itirmiş olur. Əhalisi etnik cəhətdən iki bölümdən – alman və fransız icmalarından ibarət olan İsveçrə müharibə illərində bir-biri ilə yola getməyən iki düşərgəyə bölünmüş oldu. Yazıcının qənaətinə görə, bəşəriyyəti dünya müharibəsinə gətirib çıxaran əsas səbəb Avropa sivilizasiyasının ümumi böhranı idi.

1916-cı ildə müharibənin yaratdığı məhrumiyyətlər, oğlunun xəstəliyi, psixikası pozulmuş arvadının səhhəti ilə bağlı problemlər, atasının ölümü H.Hessenin əsəb sarsıntısı keçirməsinə səbəb olur. Hətta bir dəfə intihara cəhd edir. Yazıçı bu xəstəlikdən xilas olmaq üçün Lütsern şəhərinə, məşhur psixoterapevt Yozef Lanqın yanına gedərək onun klinikasında altmış seans psixoanaliz müalicəsi alır. Bu ünsiyyət nəticəsində onlar yaxın dosta çevrilirlər.

Həyatının bu çətin dövrünün olaylarını və müharibə əleyhinə düşüncələrini yazıçı bir mövzu kimi 1919-cu ildə qələmə aldığı və Emil Sinkler imzası ilə çap etdirdiyi "Demian" romanında əks etdirmişdir. Nəşriyyata romanı ağır xəstə olan gənc yazıcının əsəri kimi təqdim edən H.Hesse sonrakı nəşrlərdə romanın alt başlığını

bu "redaktədə" verir: "Emil Sinklerin Herman Hesse tərəfindən qələmə alınmış gənclik əhvalatı". Bu əsər Birinci Dünya müharibəsindən sonra Almaniyada ən çox oxunan kitab kimi qeydə alınmışdı. Kitab oxucular arasında H.Hessenin müasiri, sənət dostu (bəlkə də, rəqibi) Tomas Mannın həmin dövrdə nəşr olunmuş əsərləri qədər populyar idi. Bu məqamda H.Hesse ilə digər böyük alman yazıçısı, 1929-cu ilin Nobel mükafatçısı T. Mannın şəxsiyyət və yaradıcılığı arasında müqayisə aparmaq yerinə düşər. Aralarında cəmi iki il yaş fərqi olan bu yazıçıların yaradıcılığında məzmun və ideya baxımından uyurluq, paralellik az deyil. İnsan, onun taleyi və mənəvi dünyası hər iki ədibin ümumən humanist səciyyəli yaradıcılığının əsas predmetidir. Amma T.Mann sənət karyerasına görə daha erkən yetkinləşmiş və şan-şöhrət qazanmışdı. 21 yaşında yazmağa başlayıb 26 yaşında tamamladığı "Buddenbroklar" romanına görə Nobel mükafatı almış T.Mannndan fərqli olaraq, H.Hesse o yaşında ciddi əsərlərini hələ təzə-təzə yazmağa başlamışdı. Ən maraqlı cəhət odur ki, Nobel mükafatına namizəd kimi H.Hessenin adını Nobel Komitəsinə məhz T.Mann təqdim etmişdi. 30-cu illərdə faşist rejiminin təqiblərindən gizlənmək üçün o bir müddət İsveçrədə – H.Hessenin malikanəsində yaşamışdı. Bu yazıçıların uzun müddət davam etmiş məktublaşmalarının ümumi miqdarı bir kitab həcmindən çoxdur.

XX yüzilin bu iki böyük alman yazıçısını ədəbi-estetik meyarlar mövqeyindən müqayisə edəndə istər-istəməz XIX əsrin iki dahi rus yazıçısı – Tolstoy və Dostoyevski cütlüyü ilə paralel aparmaq zərurəti ortaya çıxır. Bu mənada insanı başlıca olaraq ictimai varlıq, cəmiyyət üzvü, sosial münasibətlərin məhsulu kimi görən və göstərən, onun mənəvi dünyasını və psixoloji aləmini isə yalnız bu zəmində təhlil edə bilən Tomas Mannı daha çox Lev Tolstoyun davamçısı; mühitin hər bir üzvünü oxucuya ilk növbədə mənəvi həyəcanlar və psixoloji yaşantılar

subyekti olan bir fərd kimi təqdim edən, onun ictimai varlığını və sosial dəyərini isə yalnız bu fonda açıb göstərən Herman Hessenin isə ilk növbədə Fyodor Dostoyevskinin ardıcılı kimi dəyərləndirmək olar. Maraqlıdır ki, H.Hessenin ədəbiyyatşünaslıq məqalələrində ən çox adı çəkilən, ən çox təhlil olunan müəllif məhz F.Dostoyevskidir.

1919-cu ildə xanımından ayrılan yazıçı Bern şəhərini tərk edərək Luqano şəhəri yaxınlığındakı Montanella qəsəbəsində yaşamağa başlayır. Bu yerlərin füsunkar təbiəti sənətkarı yeni yaradıcılıq işlərinə həvəsləndirir. Lakin bu dəfə o, sənət enerjisini yalnız ədəbiyyata deyil, həm də rəssamlığa həsr edir və müxtəlif janrlarda coxlu sayda rəsm əsərləri yaradır. 1920-ci ildə Berlində rəsm sərgisi təşkil edilir. Bununla yanaşı, həmin il ədibin üç klassik hekayəsindən – “Uşağın qəlbi”, “Keyn və Vaqner”, “Klinqzorun son yayı” novellalarından ibarət olan hekayələr toplusu nəşr olunur.

Uşaqılıq illərinin Hindistanda keçməsi Hermandə bu ölkəyə, ümumən Şərq mədəniyyətinə dərin maraq oyatmışdı. Təxminən on il əvvəl bu ölkə haqqında publisistik kitab nəşr etdirmiş yazıçının 1921-1922-ci illərdə yazdığı “Siddhartha” romanı da bu marağın məhsulu kimi meydana çıxır. Bu əsərdə müəllif buddizm ideyasının insanpərvərliyini vəsf etmişdi.

H.Hessenin yaradıcılığında dünyanın və cəmiyyətin bədii ümumiləşdirmə səviyyəsi qlobal xarakter aldığından onun əsərlərində Şərq və Qərb anlayışları sosial və mənəvi baxımdan xüsusi dəyərləndirmə səciyyəsi daşıyır. Bu yanaşmanın kökləri də yazıçının tərcümeyi-halına bağlıdır. Dünyaya dərin xristian ənənələrinin hökm sürdüyü bir ailədə göz açaraq tərbiyə almış H.Hessenin xarakteri hələ uşaq yaşlarından özündə Şərq dünyagörüşünün ən mühafizəkar elementlərini yaşadan hind mədəniyyətinin güclü təsiri altında formalaşmışdı. H.Hessenin kitab rəfində Şərq və Qərb dünya baxışlarının ən ümumi prinsiplərini dərin-dən təhlil etmiş böyük filosoflar çinli Lao-

Tsızı ilə alman Fridrix Nitsşenin kitabları yanaşı qoyulmuşdu. Buna görə də H.Hessenin Şərq və Qərb fəlsəfələrinin müdrikliklərini eyni dərəcədə əxz etmiş bir mütəfəkkir kimi qiymətləndirmək olar.

1924-cü ildə yaşca özündən xeyli kiçik gənc bir qadınla evlənilir, ancaq bir il keçməmiş boşanır.

Bundan sonra bir ara publisistikaya daha çox maraq göstərən yazıçının bir-birinin ardınca “Kurortçu” (1925) və “Nürnberqə səyahət” (1927) adlı publisistik kitabları nəşr olunur.

20-ci illərin sonlarında H.Hesse yenidən alman reallığını əks etdirən bədii mövzulara qayıdır və həyatda öz yolunu tapa bilməyən insan haqqında “Çöllük canavarı” (1926-1928) romanını yazır. (Bu əsərin adı Azərbaycan dilinə “Yalquzaq” kimi tərcümə olunub). Bu roman baş qəhrəman, özünü Çöllük canavarı (Yalquzaq) adlandıran yazıçı Harri Hallerin əsəri kimi təqdim olunur.

O, zəngin bir qadının evində rahat bir otağı kirayələyərək yaşayır. Həmin qadının bacısı oğlu yazıçının əlyazmalarını götürərək çap etdirir. Bu bacıoğlunun təsvirinə görə, Yalquzaq əlli yaşlarında, ünsiyyətdən qaçan, tənha (yalqız) ömür sürən bir adamdır. Orta boylu, ancaq şux qamətli, dəblə geyinən, amma səliqəsiz bir şəxsdir. Sağlam olmadığına görə çətinliklə hərəkət edir. Rəftarında nəzakətli olsa da, hamı ilə kinayəli davranır.

Yaşadığı otağa təzə köçəndə əvvəlcə xoş təsir bağışlamırdı, özgə aləmdən gəlmiş, yabançı adam kimi görünürdü. Lakin tədricən əhvalatı danışan bacıoğlu bu qapalı adama simpatiya ilə yanaşmağa başlayır. Otağı kirayələyəndən sonra H.Haller oraya klassik və müasir şairlərin, nasirlərin kitabları ilə dolu iki çamadan və iri bir sandıq gətirir. Vaxtının çox hissəsini bu kitabları oxumaqla keçirir. Heç yerdə işləməyən Haller çox vaxt yuxudan günorta durur. O, ətrafında özünün balaca bir dünyasını yaradıb və orada tənha gün keçirir.

Haller hiss edir ki, daxilində bir-birinə zidd olan iki varlıq – insan və canavar yaşayır. Yazır ki, bir ruhda bir-birinə düşmən olan iki varlıq yaşayırsa, həyat dözülməz olur. Çöllük canavarı heç kimlə ümumi dil tapa bilmir. Tanış professorun qonağı olarkən başa düşür ki, burada rəzillik ovqatı hökm sürür. Ev sahibinin kayzer haqqında müti mühakimələri Harrini özündən çıxarır. Bundan sonra bütün gecəni şəhərin küçələrini gəzib-dolaşmaqla keçirən Harri başa düşür ki, daxilində canavar insana qalib gəlmişdir. Lakin Haller bu aləmdən uzaqlaşma da bilmir, ölüm qorxusu qarşısını kəsir.

Həmin gecə Harri Haller restoranda Hermina adlı bir qadınla tanış olur, aralarında eşq macərası başlayır. Sonrakı günlərdə Hermina Harrini dostları ilə tanış edir. O yenidən meşşan həyat tərzinə qarşı etiraza qalxır. Lakin bütün bunlar onun fabrik və zavodlardan aldığı faizlər hesabına banklarda topladığı sərvətlə zəngin yaşaması ilə paralel baş verir. Bütövlükdə bu kifayət qədər qəliz əsərin və konkret olaraq onun qəhrəmanının düzgün anlaşılması müəllifi ciddi şəkildə düşündürür, narahat edirdi: “Əlbəttə, mənim bu hekayətimi necə başa düşməyi əvvəlcədən oxucunun boynuna qoya bilmərəm və heç istəmərdəm. Qoy kim necə istəyir, elə də başa düşsün, nə lazımdırsa, onu da götürsün. Ancaq kaş onların çoxu görəydi ki, Yalquzağın hekayəsi xəstəlikdən, böhrandan danışsa da, insanı ölümə, fəlakətə deyil, sağlamlığa, dirçəlişə doğru səsləyir”. Beləliklə, qəhrəmanı əhatə edən ətraf aləm, onun vəziyyəti yazıçını sanki qətiyyənlə düşündürmür, onu narahat edən yalnız qəhrəmanının ruhi aləmidir. Bu da təbii və məntiqli bir yanaşmadır. Bir halda ki onun qəhrəmanı Harri Haller sürü (icma) həyatını qəbul etməyən, onun qanunlarını tanımayan yalquzaqdır, bu halda onun ruhi ovqatını dəyərləndirmək üçün müəllif niyə də cəmiyyət faktorunu nəzərə almalıdır?!

Bu ərəfədə Montanyolada ətraf aləmdən təcrid olunmuş halda, siyasi və ədəbi qruplaşmalardan uzaq şəraitdə yaşayan

yazıçı yaradıcılığının əsas nailiyyətlərindən sayılan “Muncuq oyunu” fəlsəfi romanını yazmağa başlayır. Otuzuncu illəri yazıçı, demək olar ki, bütövlüklə bu əsər üzərində işə sərf edir. Üzərində 11 il işlədiyi, ilk dəfə İkinci Dünya müharibəsinin ən gərgin dövründə – 1943-cü ildə Sürixdə nəşr edilən bu roman üç il sonra müəllifin Nobel mükafatına layiq görülməsində, şübhəsiz ki, həlledici rol oynamışdı. Halbuki əsər ilk dəfə çap olunanda Avropa ədəbi tənqidi müharibə dövründə gələcək haqqında romantik xəyallara dalmağı mənasız bir iş sayaraq onu “səngərlər arasında inci axtarmaq cəhdi” kimi qiymətləndirmişdi. Amma cəmi üç ildən sonra məlum oldu ki, səngərlər arasına səpilmiş incilər də kiməsə lazım ola bilərmiş, kimsə onları toplayıb, toz-torpaqdan təmizləyib parlaqlığını aşkara çıxarmağa, əsl dəyərini verməyə qadirmiş...

1931-ci ildə H.Hesse Nikon Dollin adlı xanımla üçüncü dəfə ailə qurur. Əslən avstriyalı olan bu qadın ixtisasca incəsənət tarixçisi idi və maraq dairəsinə, dünyagörüşünə görə onlar bir-birini uğurla tamamlayırdılar.

“Muncuq oyunu” romanı utopiya ilə antiutopiya janrlarının sintezi formasında yazılmış bir əsərdir. Mövzusu dünyanın fantastik gələcəyindən, təxminən 2200-cü ilin hadisələrindən alınmış bu roman üç hissədən ibarətdir. Birinci hissədə Kastaliya adlanan qeri-real ideal ölkənin tarixi verilir. İkinci hissədə əsərin əsas qəhrəmanı Knext Yozefin həyatı təsvir olunur. Üçüncü hissə Knextin şeirləri və digər əsərlərindən ibarətdir. Lap başlanğıcda müəllif müasir mədəniyyətin yalnız əyləncə xarakteri daşdığına görə onu inkarçılıq dərəcəsində kəskin tənqid edir. Bəşər sivilizasiyası süqut ərəfəsindədir. İnsanlar sabahki günə ümid bəsləmirlər, kütləvi silahlardan və kütləvi xəstəliklərdən qorxurlar. Dünyanı informasiya və informasiya vasitələri idarə edir. Yeri gəlmişkən, deyək ki, H.Hessenin təsvir etdiyi bu dünya necə də bizim günlərin reallığını xatırladır... Yüksək ziyalı təbəqəsi

qalan insan kütləsindən ayrılaraq təcrid olunmuş şəkildə öz dünyasında yaşayır. Zənnimizcə, bu məqamda bir qədər diqqətli olub “Hesse müəmması”nın sirrini açmaq mümkündür və qeyri-real, müasir ifadə tərzilə desək, VİRTUAL DÜNYA zəmanəmizdə bəşər sivilizasiyasının zəka fəaliyyətinin başlıca forması olan İNTERNET şəbəkəsinin ədəbi obrazı və ya simvolik modeli kimi qiymətləndirilə bilər. Tarixin ən uzaqgörən utopistləri, ən cəsarətli fantastları belə bu öncəgörməni “görə bilməmişdilər”.

Təsvir etdiyi mənzərədən çıxış edərək H.Hesse müasir sivilizasiyanın ölmək üzrə olduğu qənaətinə gəlir. Belə bir şəraitdə yüksək zəkalı, yetkin intellektli insanlar özlərinin mənəvi dünyalarını xilas etmək üçün H.Hessenin “Felyetonlar ölkəsi” adlandırdığı naqis real dünyanı tərk edərək Kastaliya dünyası adlandırdıqları qeri-real ideal bir aləm yaradırlar. Burada onların əsas həyat məşğuliyyəti OYUN idi. Əslində, bu OYUN həyatın fəlsəfi mənasını ifadə edir. OYUNDAN baş çıxarmaq üçün insandan yüsək intellektual səviyyə tələb olunur.

Ancaq insanların xeyli qismi “Felyetonlar ölkəsi”nin ənənəvi həyat və düşüncə tərzindən ayrıla bilməyərək mənəvi tənəzzül yolunda qalırlar. Həyat davam edir... İnsanların xeyli hissəsi, ümumiyyətlə, anti-təkamül mövqeyində duraraq düşünmək əziyyətindən qaçır. Kastaliyadakılar isə fəlsəfə, incəsənət və din haqqında mühakimələr yürüdürlər, müzakirələr aparırlar. Burada heç kim heç yerə tələsmir, gündəlik həyat qayğıları barədə düşünmür, çünki ətraf aləmin qayğılarından, problemlərindən asılı deyillər. Kastaliyanın adamları yalnız OYUN haqqında düşünür, yalnız OYUNUN problemlərini həll etməyə çalışırlar. Və müəllif ürəkdən gələn qürur və kinayə ilə bu fenomeni uşaq məşğuliyyətinə bənzədirək “muncuq oyunu” adlandırır. Bizcə, çağdaş dövrdə bu VİRTUAL – İNTERNET – OYUN düzümünü müasir intellekt “muncuqları” adlandıra bilərik.

Tarixin ən qanlı savaşından dərhal sonra yüksək dəyərli ədəbi mükafatın alman yazıçısına verilməsi dünyanın humanitar görüşlü ziyalılarının nəzərində faşizmlə alman sivilizasiyasının eyniləşdirilmədiyini əyani şəkildə təsdiqlədi. Bu, Nobel Komitəsi tərəfindən həyata keçirilmiş bir humanizm və mərhəmət aktı idi. Dünyaya göstəridilər ki, alman millətinin mənəvi siması Hitler deyil, Hessedir. Bu, həm də bütün bəşəriyyət üçün bəla kimi meydana çıxmış faşizmlə barışmayan, ona müqavimət göstərən, onunla mübarizə aparan antifaşist alman humanizminə verilən mükafat idi.

Hələ Birinci Dünya müharibəsi başlayanda H.Hesse ümumilikdə barış mövqeyi tutaraq müharibənin, xüsusən də Almaniyanın millətçi ideya üzərində dayanan savaş ideologiyasının əleyhinə çıxmışdı. Bu baxımdan yazıçı yaxın dostu və məsləkdaşı, görkəmli fransız ədibi, 1915-ci ilin Nobel mükafatçısı Romen Rollanla eyni mövqedə dayanaraq millətçiliyin dövlət siyasətinin ideoloji əsası olması prinsipini, ümumiyyətlə, inkar edirdi. Bu barədə yazırdı: “Mən özüm də patriotam, ancaq vətənpərvərliklə insanpərvərlik arasında seçim etmək lazım gəlsə, mən həmişə humanizmin tərəfindəyəm”.

Hələ faşistlər hakimiyyətə gəlməzdən iki il qabaq H.Hesse bacısına göndərdiyi məktubda yazırdı: “Hitler hakimiyyətə gəlsə, biz, əlbəttə, hər şeyi itirəcəyik – yalnız xalqın təhlükəsizliyini və maddi sərvətini deyil, həm də mənəvi sərvətlərimizi”. Müharibə dövründə H.Hesse belə bir qənaətə gəlir ki, millətçilik insan üçün ictimai, xüsusən də mənəvi ideal ola bilməz və vətənpərvərliyi millətçiliklə eyniləşdirmək insanın mənəvi varlığını alçaltdırmaq deməkdir. Faşizm dövründə vəhşiliyə, antiinsaniliyə qarşı mübarizə çağırışı ilə H.Hesse siyasətçilərə – ideoloqlara; hərbcilərə – generallara üz tutmur, sözünü bu vəhşiliyin əsas qurbanı olan adi insanlara – kütləyə də demir, peşəkar mənəviyyət xadimlərinə – elm, incəsənət, din adamlarına – ziyalılara müraciət edərək

onları xalqın müqavimət gücünü səfərbər etməyə çağırır.

Almaniyanın nasist rəhbərliyinin siyasətini hər cəhətdən kəskin tənqid edən yazıçının əsərləri vətəində qadağan olunur və faşizmin süqutuna qədər onun heç bir əsəri Almaniya nəşr edilmir. Nəhayət, 1946-cı ildə alman ədəbiyyatı H.Hessenin şəxsində altıncı Nobel mükafatına layiq görülür. Müzakirələrin gedişində İsveç Akademiyasının üzvü A.Esterlinq yeni laureat haqqında demişdi: “Bu mükafat H.Hesseyə faciəli bir dövrdə Xeyirin tərəfində durub humanizmi müdafiə etdiyinə görə verilir”.

Səhhəti ilə əlaqədar mükafatın təqdimat mərasimində iştirak edə bilməyən H.Hessenin minnətdarlıq məktubunu İsveç kralına və Nobel Komitəsinə İsveçrənin mədəniyyət naziri Q.Valloton təqdim etmişdi. O, çıxışında İsveç Akademiyasının prezidenti Z.Klurmanın sözlərini sitat gətirərək demişdi: “H.Hesse daim bizi irəliyə və ucalığa səsləyir. O, bizi əsl insan olmağa – Xeyirlə Şərin mübarizəsində tərəddüd etmədən Xeyirin tərəfini tutmağa çağırır”.

1951-ci ildə “Muncuq oyunu” romanı Almaniya ilk dəfə nəşr olunur. Bu romandan sonra yazıçı bir daha iri həcmli əsərlər yazmır, yaradıcılıq fəaliyyətinin son onilliyini yalnız şeir və hekayələr yazmaqla məhdudlaşdırır. Yeri gəlmişkən, H.Hesse şeir yaradıcılığında o qədər yüksək poetikliyə nail ola bilməsə də, nəsrində sözün böyük mənasında ŞAİR idi və bu üslub mükəmməlliyi Nobel Komitəsinin qərarında da xüsusi olaraq vurğulanmışdı: “...həmçinin gözəl üslubuna görə”. H.Hessedən başqa, heç bir nasir haqqında Nobel Komitəsi belə “lirizm” yol verməmişdi.

1947-ci ildə Bern Universitetinin fəxri doktoru seçilmiş yazıçının sağlığında 11 romanı, 9 şeir toplusu, 9 hekayə kitabı çap olunub. Əsərləri əsasında 7 bədii film çəkilib.

1961-ci il avqustun 9-da 84 yaşında qan xərçəngi xəstəliyindən vəfat edən Nobel mükafatçısı İsveçrənin Montanola şəhərində

dəfn olunub. Almaniya və İsveçrənin müxtəlif şəhərlərində onun şəərəfinə abidələr qoyulub, muzeylər açılıb, adına ədəbi mükafat təsis edilib.

Sovet dövründə ədəbiyyat üzrə bir çox Nobel mükafatçıları kimi H.Hessenin də əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə edilməmişdi. Ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan, tərcümə və nəşr işi milli dövlətçilik siyasətinin tələblərinə uyğun qurulduqdan sonra bir çox Nobel laureatları kimi, H.Hessenin də əsərləri ana dilimizə tərcümə edilərək ölkəmizdə nəşr olunmağa başladı. “Qanun” və “Əli və Nino” nəşriyyatlarının Nobel mükafatçıları seriyasından buraxdıqları kitablar sırasında H.Hessenin “Yalquzaq”, “Muncuq oyunu” və “Siddhartha” əsərləri də var.

Nəhayət, 2010-cu ildə “Şərq-Qərb” nəşriyyatı ana dilimizdə H.Hessenin iri həcmli “Seçilmiş əsərlər” kitabını nəşr edir. Kitaba yazıçının “Yalquzaq” və “Knulp” romanları, bir çox hekayə və məqalələri Azərbaycan oxucusuna təqdim olunur. Kitabın tərtibçisi A.Hacıdır, əsərləri ana dilimizə V.Hacıyev, Ç.Qurbanlı, P.Əlioğlu, R.Haşımov tərcümə ediblər. Kitabın redaktoru M.Qarayev, ön sözün müəllifləri prof. Q.Quliyev və V. Hacıyevdir. Onlar Nobel mükafatçısının yaradıcılıq manerasını ümumi şəkildə dəyərləndirərək yazırlar: “Herman Hesse əsərlərində bir sualın cavabını axtarır: insanın insandan, cəmiyyətdən, təbiətdən, hətta öz xislətindən ayrı düşməsinə, özgələşməsinə səbəb nədir? Keşməkeşli həyat yaşayan yazıçı bütün yaradıcılığını mənəvi inkişaf yolunun tapılmasına gecikmiş cəhd hesab edirdi”.

Herman Hesse üçün incəsənətin son məqsədi insanın mənəvi tərbiyəsi, etik yaşayış normalarının qorunması, mənəvi həyat prinsiplərinə uyğun yaşayışın təmin olunmasıdır. Əbəs yerə deyil ki, onun ən məşhur əsəri olan “Muncuq oyunu” romanını bəşəriyyətin gələcəyi haqqında humanizm fəlsəfəsi adlandırırlar.

Herman Hessenin aforizmlərindən seçmələr

– Kiməsə nifrət ediriksə, özümüzdə olan mənfi cəhətlərin onda daha çox olduğuna görə edirik.

– Biz bir-birimizin qəlbindən keçənləri anlaya bilərik, amma qəlbimizdən həqiqətdə nə keçdiyini yalnız özümüz anlada bilərik.

– İçimdən gələn istəklərə uyğun yaşamaq istəyirdim. ...Bu, necə də çətin imiş.

– O sevdi və özünü tapdı, amma sevənlərin çoxu özünü itirir.

– Tənhalıq sərbəstlik olsa da, həm də soyuqluq deməkdir. Tənha ulduzların sərbəst dolaşdığı kainat kimi soyuq...

– Həyatda insanı özünə aparan yol qədər çətin yol yoxdur.

– İnsan bir şeyi axtaranda gözünün qabağında olan başqa şeyləri görə bilmir.

– İnsanların çoxu üzməyi öyrənənə qədər heç vaxt üzmək həvəsinə düşmür.

– Həyatda öz yolu ilə gedən hər kəs qəhrəmandır. Bunu bacaran hər kəs hətta səhvlər etsə belə, hamının getdiyi yolla gedənlərdən üstündür.

– İnsan həyatının mənası axtarmaq və tapmaqdadır.

– Düz xətlər yalnız həndəsədə var, həyatda və təbiətdə isə yoxdur.

– Pis şeir yazmağın sevinci yaxşı şeir oxumağın sevincindən çoxdur; özgənin yazdığı pis şeiri oxumaqdansa, özünüz pis şeir yazsanız, daha çox sevinc hissi yaşayarsınız.

– Həyatda nəyəsə sevinmək üçün kimdənsə icazə almalısansa, deməli, sən, doğrudan da, bədbəxtsən.

– İnsan özündən keçməklə, nəyinsə yolunda ölməklə ölümsüzlük qazana bildiyi kimi, özünü qorumaqla, həyatdan əl üzməməklə də ölümsüzlük qazana bilər.

– İnsanın azadlığı əsasən asılılığı könüllü seçməkdə özünü göstərir.

– Həyatda onsuz yaşamağın mümkün olmadığı qadın olduğu kimi, onunla yaşamağın mümkün olmadığı qadın da var.

– Öz “mən”i olmayan adam mənalı həyat yaşaya bilməz.

– Dildə səslənmiş söz öz həqiqi dərinliyini saxlaya bilmir, dərhal bir qədər başqalaşır, kütləşir və sünüləşir.

– Biz ölümə qalib gəlmək üçün yaşamırıq, əksinə, ölüm qorxusu həyata məna verən cəhətlərdən biridir.

– Dostlar hamısı qocalır, amma hamısı köhnələ bilmir.

– İnsan həyatda ötüb keçən zamandan başqa hər şeyi dayandıra bilər.

– Əlbəttə, hər şeyin bir mənası var, amma onlara başqa nöqtədən baxa bilsək, hər şeyin tamam başqa, daha dərin mənasının üzə çıxdığını görürük.

– Hər insan öz dərini dünyada ən ağır dərd sayır.

– İncəsənətin məqsədi hər şeyin mayasındakı ilahi mahiyyəti göstərməkdir.

– İnsan əzab çəkməyi dönüklükdən üstün tutur.

– Tanrı bizi özü ilə görüşə hazırlamaq üçün ilk növbədə tənhalığa düşür edirik.

– Bəzən dostlardan artıq rəqiblər bir-birinə ehtiyac duyurlar.

– Allah məhəbbəti bizi xoşbəxt eləmək üçün yox, sınamaq üçün yaradıb.

– Hər bir insanın ömür yolu onun öz daxili aləminə aparan yolu tapmaq cəhdindən ibarətdir.

SƏNƏ BİR SÖZ DEYƏCƏM

Sənə bir söz deyəcəm,
Amma sən qulaq asma.
Xatirəni şəkil kimi böyüdüb
Gözlərimdən asmışam.
Həm özümü qınayıram,
Həm də səni bu axşam.
Çərçivəyə salınmış
Şəkil azadlığıdı mənimki.
Eh! Qarayanız bir gecə
Və şeirdi qəminki.
Mən indi anlayıram,
Ayrılıqlar oxşardı.
Bizim də sevgimiz vardı,
Sevdik, sevdik, qurtardı.
Hamı bir-birinin eyni,
Görən kimi tanıyıram –
Odu bu.
Başqa film,
Eyni ssenaridi bu.
Sənə bir söz deyəcəm,
Amma sən qulaq asma.
Sənsiz az darıxıram,
Lap az, çox az, lap çox az.
Unutmağı öyrənir
O vəfalı qızcığaz.

TA BİLMƏDİM MƏNDƏN SONRA NƏ OLDU

Ta bilmədim məndən sonra nə oldu,
O ki qoçaq idi, tez unuttumu?
Mənim ürəyimdən keçənlər belə
Gözümdən oxunan sirdi, tutdumu?

Yalnızlığın hər üzünü öyrəndim,
Öyrəndim, əməyi boşa getmədi.
...Sayılan, seçilən, bilinən adım
Onun ki adıyla qoşa getmədi.
Hər yandan azalan həvəsdi, nədi?
Mən niyə yarımam, hamı birdisə.
Bu dünyaya öz küncümdən baxıram,
O da belə – nə qədər görünürsə...

Xəyalə SEVİL

İÇİ CANDI, ÇÖLÜ RUH

İçi candı, çölü ruh,
İlahi, mən bu bədənin
Çölündəyəm, ya içində?
Öz yerimi tapammıram
Bu boyda dünya içində.
Dağılan fikirlərimi
Sahmana sala bilmirəm.
Böyütdüm uşaqlığı,mi,
Bir yana qoya bilmirəm.
İndi ömrün bu yaşında
Nəyi qoyum, nə danışım?
İlahi, səndən başladı
Mənim ilk aldanışım...

AND İÇİB... SƏRXOŞ OLDUM

Yadıma yadlığın düşdü,
Soyudum, lap qış oldum.
Sonra səni unutmağa
And içib... sərxoş oldum.
Çəkdim səndən baxışımı,

Gözümdəm yerə qoydum.
Xatirəni, həsrətini, ağrını
Həzin bir şeirə qoydum.

...Ürəyimin ağ yerinə
Yığdım, yığışdırdım səni...
Bağışla, vaxtını aldım,
Sevdim, sevdim... yordum səni.

AYRILIQ ƏZRAYILDI

Sənə bağlanmağın da
İpini kəsdim axır.
Deyənlər düz deyiblər:
Həvəsdi, bəsdı, axır.

Çətindi səni sevmək,
Mən nə ürəklə sevdim?
Ürəyimdən ağıma
Səs gəlmiş, vəhyə sevdim.

Yanağımın üzünə
Su çilədim, ayıldım.
Gözlərim yas yeridi,
Ayrılıq Əzrayıldı.

HƏSRƏTİMİN ŞƏR VAXTI

Nə ürəyim, nə ağım
Səndən əlini üzdü.
Təkliyə düşən kimi
Darıxdığım da düzdü.

Baxma səsim hüznü,
Baxma gözlərim yaşdı.
Ah, səni xatırlamaq,
Bilirsən, necə xoşdu?

Hamı bir az təsəlli,
Hamı könül boşluğu.
Hamı zaman israfı,
Unutmaq sərxoşluğu.

Sən duyğumun sərsəri,
Ruhumun hürr vaxtısan.
Həsrətimin şəer vaxtı,
Arzumun hər vaxtısan.

GÜNDƏLİK

Üstümdə
Müharibədən qalib çıxmış
Döyüşçü yorğunluğu.
İçimdə
Məzmunuz bir boşluq.
Ağımda
"Dəydimi bu müharibəyə?" sualı.

– Yox.
İnsanın ən təhlükəli vaxtı
Məsumiyyətini itirdiyi vaxtdı.
İndi durub düşünürəm,
Öldürməyəydim məhəbbətini,
Necə yaş olacaqdı?
Unutmaq da öyrənilən bir şeydi –
Zaman lazımmış.
Səni niyyət tutub
Döydüyüm qarıdan
Gələn bəd xəbər
Alın yazımmış...
Darıxıram, İlahi,
Yoxluqdu, təklikdi.
Bunun adı bir gün deyil,
Bunun adı gündəlikdi.

AXIRINCI YOL

İnsanın ən axırını yolu
Kişi çiyininin üstü.
Bu ölümlü dünyada
Təkcə ölüm ölümsüzdü.
Hansı dünya qorxuldu?-
Bir can ki öz bədənindən
Qurxub əsə-əsə çıxır.
Torpağın qanına
Bulaşan ömürlər var orda-
Yaşanmamış, köhnəlməmiş,
Göy üzünə təzə çıxır.
Harda qaldı torpaq haqqı?
Andımızı, ahımızı
Cəsəd-cəsəd sərib torpaq.
...Kim bilir,
Bəlkə, elə xəcalətdən
Ölüb yerə girib torpaq.

TƏK ADAM

Yazıçı, nasir, kinodramaturq, ssenarist, tərcüməçi Ənvər Qafar oğlu Məmmədخانli 1913-cü il fevralın 28-də Göyçay şəhərində anadan olmuşdur. 77 il ömür yaşayan Ə.Məmmədخانli bütün şüurlu həyatını Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənətinin inkişafına həsr etmiş, bu yolda sona qədər yorulmadan çalışmışdır. Fəaliyyəti dövründə müxtəlif idarələrdə, fərqli vəzifələrdə işləyən yazıçı “Azərbaycan nəsrində lirikanın görkəmli nümunələrini yaratmışdır”. Yaradıcılığının ilk qüvvətli nümunələrindən olan “Bakı gecələri” povestini 22 yaşında yazmışdı. Bu əsəri Ə.Məmmədخانli yaradıcılığının bünövrəsi hesab etmək olar ki, üzərində neçə hekayətlər, dramlar, tarixi əsərlər dayanır. Elə ilk qələm təcrübəsindən o, ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmiş, heç kimə bənzəməyən yolu, üslubu olduğunu təsdiq etmişdir. Ə.Məmmədخانli nəsrimizdə lirik yazıçı kimi tanınmış, daha dəqiq desək, lirik-psixoloji-emosional nəsrin banisi adını qazanmışdır.

Bizə şair xalq deyirlər. Daha doğrusu, özümüz özümüzə deyirik. Haqqımız da var. Sözün peyğəmbəri Füzulidən “şair yox, şeir olmaq istəyən” Vaqif Səmədoğluna qədər poeziyamız uzun, zəngin və keşməkeşli yol keçib. Bizdə həmişə ürək “öndə” olub. Nəsrin tarixi isə cavandır. XVIII əsr Avropa və rus ədəbiyyatında inkişaf edib qəbul ediləndən sonra dalğa “tənbəl” Şərqə də keçdi. Biz də onun ilk öncüllərindən olduq. XIX əsrdən başlayaraq isə proza bizim ədəbiyyatın da liderinə çevrildi.

Dilarə ADİLGİL

Nəsr ədəbiyyatda özünə yer edib təşəkkül tapdıqca poeziyanı arxada qoyur, qarşısında yeni dizaynları olan janr formaları əmələ gətirirdi ki, lirik proza da onlardan biri idi. Azərbaycan oxucusunun yaxşı tanıdığı A. de Sent-Ekzüperi, K.Paustovski, İ.Bunin, bəlkə də, heç tanımadığı, müasirimiz A. Makin lirik nəsrin nüfuzlu nümayəndələrindəndir. Rəsul Həməzətovun “Mənim Dağıstanım” povesti əsl lirik nəsr nümunəsidir. Lirikizm 1960-cı illər ədəbiyyatında qol-qanad açmağa başladı, lirik nəsr təyini də başlanğıcını elə o zamanlardan götürdü. Bütün əsərlərdə lirika prozaya eyni dərəcədə daxil olmur. Bəzən təhkiyəni yüngülcə bəzəyir, bəzən isə bütün janrın spesifikasiyasını dəyişir. Azərbaycan ədəbiyyatında isə lirik nəsrin yaradıcıları deyəndə ilk növbədə göz önünə xalq yazıçıları Ə.Məmmədخانli və İ.Əfəndiyev gəlir. Eşidəndə nəsr və nəzm uzaq qütblər kimi düşünəlsə də, əslində, biri digəri olmadan keçinə bilməz. Hələ A.S.Puşkin deyirdi: “Onlar bir nöqtədə tapışdılar. Daş və su kimi. Buz və alovtək. Və... şeirlə nəsr kimi”. Rus şeirinin nasirlərindən olan K.Paustovski

yazırdı ki, nəsrin ritmi yazıçının şeiri absolyut qavramasından asılıdır. Coğrafiyasından, milliyyətindən asılı olmayaraq bu janrın nümayəndələrini birləşdirən xüsusiyyətlər – müəllif monoloqu (etirafnamə), qəhrəmanın əhval-ruhiyyəsi, “konfliktin əks cəbhələrdə surətlərin arasında deyil, daha çox surətin özünün özü ilə mübarizəsi”dir.

Orta çağın liriklərindən olan İ.Bunin yazırdı ki, rədd olsun süjet. Onu düşünməyə vaxt sərf etmə. Gördüyünü, sənə xoş gələni qələmə al.

“Bakı gecələri” povesti Ə.Məmmədخانlı qələminə xas romantik üslubun bir nümunəsidir. Bakı, xüsusən onun gecələri bizim ədəbiyyatın əbədi mövzusu. Tək ədəbiyyatın yox, elə musiqinin, təsviri incəsənətin də. Bakı gecələrinin əsrarəngiz gözəlliyinə ilk diqqəti çəkən böyük proletar yazıçısı M.Qorki olmuşdu: “Gecə mən Bakıya dağ üzərindən baxırdım. Şəhərdə və Bibiheybət mədənlərində işıqlardan əmələ gələn gözəlliyə heyrət etdim. Bakı Neapol körfəzindən daha çox və daha sıx işıqlıdır”. Belə bir retrospeksiyadan sonra demək istəyirsən ki, sən gəl Bakını bir də indi gör. Hər gün gözəlliyinə gözəllik əlavə olunur, hər gecəsi dünənkindən işıqlı olur.

Sinəm üstə hər addımım bir
məhəbbət nəğməsi,
Qulağında yollarının fısıltısı, hikkəsi,
Hər qarışın sevda dolu ürəklərin qibləsi,
Gözəl Bakım, gözəl Bakım!

Mən bu parçanı muğamatdan götürmüşəm, ona görə müəllifini bilmirəm. Bakı haqqında deyilmiş saysız-hesabsız sözdən seçdiyim bu...

Ə.Məmmədخانlının vəsf etdiyi “neft qoxulu, xəzrili-gilavarlı” şəhər 1935-ci ilin Bakısı olsa da, “günçıxan tərəf Qaraxəhər, ondan o yana Ağşəhər, düz qənşərindəki İçərişəhər, bu yandakı Bayıl təpələri” yerindədir. Amma necə? Daha abad, daha təmiz, çox modern. Əsərdə lirik “mən” öz vəzifəsini yerinə yetirərək hadisələri

lirik atmosferdə təsvir edir. Qəhrəmanın təhkiyəsi hardasa bir etirafdır. Povestdə əsas aksent hiss və duyğulara edilir, təhkiyəçinin həyəcan və intonasiyası əsərin dilini, tərzini müəyyən edir. “Bakı gecələri” uzaq dağ kəndindən paytaxta oxumağa gələn yüzlərlə gəncdən birinin müşahidələrinə, yeni mühitə adaptasiyasına, yaşadıklarına, “daxili katarsisi”nə həsr edilmiş, yazıçının özəl təqdimatında oxucuya çatdırılmışdır.

Əsər şeir kimi oxunur. “Elə haman gecənin hansı aləmindəsə, saatların diksinərək dayandıqları o sirli zamansızlıq anlarının birində, yuxu ilə oyanıqlıq arasındakı o titrək sərhəddə birdən qulağıma səs gəlmişdi”. Və ya – “O axşam Abşeronun ən gözəl axşamlarından biri idi, uzaqda payız dənizi gömgöy bir süfrə kimi açılmışdı”. Bundan gözəl şeir?

Ə.Məmmədخانlı bənzərsiz hekayə ustadıdır. Onun uğurlu janrı hekayədir. “Ayrıldılar”, “Ananın ölümü”, “Ay işığında”, “Karvan dayandı”, “Qızıl qönçələr”, “Baş xiyabanda” və s. hekayələri bu kiçik janrın klassik nümunələridir. Onun “Buz heykəl”i ilk oxuduğumuz hekayələrdən olub. Bu əsəri yazıçı 1944-cü ildə, müharibənin sonuna yaxın yazmış olsa da, təsvir edilən hadisə qanlı savaşa ilk qışında cərəyan edirdi. “Elə bil canlı, cansız – ətrafda nə varsa, donub

buz bağlamışdır. Hava zəhərli ilan kimi çalır, daş çatlayır, nəfəs tıxanır, tikan kimi boğazda qalır. Və indi ağappaq bir zülmət içində, gün çıxana tərəf ucsuz-bucaqsız qarlı çöllərlə tənha bir kölgə hərəkət edir". Bu, körpəsini sinəsinə sıxıb düşmən təcavüzündən başını götürüb qaçan gənc anadır. Nəhayətsiz gecə. Arxada qana susayan yırtıcı düşmən, irəlidə ondan geri qalmayan qan donduran, qılınc kimi kəsən şaxta. Seçim yoxdur. Ana özünü düşünür, tək balası xilas ola bilsin. Cəmi 3 səhifədən ibarət olan kiçik hekayə ana məhəbbətinə qələmlə qoyulmuş möhtəşəm heykəldir. Əslində, bu bir miniatürdür. Az sözlə çox şey demək, oxucuda hiss-həyəcan oyaatmaq yazıçıdan həm dilin incəliklərinə bələd olmaq, həm də böyük ustalığ tələb edirdi. "Buz heykəl" 10 dəqiqəyə oxunan əsərlər siyahısındadır. Heç onun elə bir süjeti də yoxdur, necə deyərlər, "şəkil dəyişmir". Ə.Məmmədخانlı bu hekayəsi ilə bir daha sübut etdi ki, oxucunun qəlbini tərpətmək üçün səhifələrin çoxluğu nə şərtidir, nə vacib. "Buz heykəl" bütün zamanların ana abidəsidir. Xalqımız üçün məşum 90-cı illərdə, daha yəqini, Xocalının işğalı günü bizim qadınların hərəsi balası qucağında bir buz heykələ çevrilmişdi. Düşmənin qovduğu xocalıların zəif nicat qapısını bəyaz stixiya da bir tərəfdən kəsəndə, aldığımız nəfəs ciyərlərimizi yandıranda şəxsən mən "Buz heykəl"i düşünürdüm. Hətta belə ağır əsər də dərin lirizmi ilə heyran edir. Bu artıq ruhla bağlı bir məsələdir. Ə.Məmmədخانlının nəsrini Səməd Vurğunun şeirliyi ilə müqayisə etmək olar. Ümumiyyətlə, Ə.Məmmədخانlı yaradıcılığında realizm və romantizm üzvi şəkildə birləşir. Elə şəxsi həyatında da. Hekayələrinin, demək olar, hamısı minor sonluqla bitir.

Nasirin yaradıcılığının əhəmiyyətli hissəsi Cənub mövzusunə həsr edilmişdir. II Dünya müharibəsi zamanı o, digər yazıçılarımız kimi Sovet ordusu sıralarında İranda olmuş, o tayda baş verənləri əsərlərinə köçürmüşdür. Müdriklərdən biri deyib ki, insan həyatı epopeya, ömrün il-

ləri hərəsi bir hekayədir. Və əgər bu adam, üstəlik, əli qələmlidirsə, yaşadıkları duyğu və düşüncələrə geniş üfüqlər açır. Arazın o biri sahili Şimali Azərbaycan şair və yazıçıları üçün həmişə həssas mövzu olmuş, "sarı sim"ə toxunmayan, gərək ki, qalmamışdır. "Od içində" pyesi 1941-46-cı illərdə Cənubi Azərbaycanda gedən azadlıq hərəkətinə, onun 1945-46-cı illər dövrünə, məğlubiyyətinə və acı dərslərinə həsr olunmuşdur. Əsərdəki detallı təsvirləri oxuduqca düşünürsən ki, bir xalqı zülm, istibdadla nə qədər sınamaq olar? Bir xalqın başına necə bəlalar gətirmək, bölmək, terror etmək olar? "Təbrizyə qanı içində çalxalanır, od içində yanır", "Azərbaycandakı anarşiya son qoyulmuş, milli ruznamələr, məktəblər bağlanmışdır. Amma azəri dilindəki kitablar nə qədər yanırsa, qurtarmır..." "Od içində" həm adından, həm bütöv Vətən, onun azadlığı ideyası baxımından Y.V.Çəmənzəminlinin "Qan içində" və ya "İki od arasında" romanı ilə səsləşir. Hər iki əsərdə Azərbaycanın iki qonşu dövlətin əlində qalmağından, düçar olduğu fəlakətlərdən danışılır.

Yazıçı 1940-50-ci illərdə bir-birinin ardınca "Şərqi səhəri", "Od içində", "Şirvan gözəli" kimi ona şöhrət gətirən dram əsərləri yazmaqla özünü dramaturq kimi də təsdiq edir. Bu səhnə əsərləri illərlə teatrların repertuarlarını bəzəyir. Ə.Məmmədخانlı pyeslərində quruluşun ideyalarını təbliğ etsə də, podtekst, ikinci dib, gizli dialoqlar vasitəsilə Azərbaycan həqiqətlərini auditoriyasına çatdırma bilmişdir. Necə deyərlər, mənə haqqında düşün, sözlər özü gələcək, sahibi də götürəcək. Nazim Hikmətin "Şirvan gözəli" haqqında dedikləri bu düşüncənin davamı və təsdiqidir: "Əsl məqsədini dolay yolla deyə bilmisiniz". Satıcı kimdir, alıcı da odur.

"Şərqi səhəri"ndəki hadisələr 1919-20-ci illərdə Bakıda cərəyan edir və tariximizin mühüm dövrünün geniş mənzərəsini əks etdirir. "Abşeronda Avropa Asiyanı sıxışdırırdı. Xarici neft firmaları yerli neft sahibkarlarına göz verirdi, işıq vermirdi". Pyesdə bənzətmələr iki, əslində,

üç dünyanın müqayisəsidir. Yoxsullar, ağalar və qırmızılar... Bir tərəfdə “qapqara buruqlar arasında bir boşqab səməniyə bənzəyən bapbalaca bağça”, bir tərəfdə “o bir əlcə yerə” göz dikən xozeyin... “Qapqara cəhənnəm kimi neft mədənlərində ağ atlar qoşulmuş faytonda ağ paltar geyinmiş qız”... Mazutlu göldən əsgilə neft yığan uşaqlar. Bir tərəfdə qara, bir tərəfdə ağ, bir tərəfdə “qırmızı”. Az yaşayan Cümhuriyyət dövrünə ədəbiyyatımızda çox müraciət edilmiş, dövrün diktəsindən qırmızı irtıca süddən çıxmış ağ qaşiq kimi göstərilmiş, həqiqət onun arxasında qalmışdır. Lakin bunun özü də bir bədii priyomdur. Unudulmağa qoymamaq! Sovet dövrü klassiklərimizdən birinin dediyi kimi, “Rəsulzadə adını eşidən gələcəyin oxucusu maraqlanacaq, açıb-araşdıracaq”. Məqsəd çox halda buna hesablanmışdı. O dövrdə başqa cür mümkün deyildi, sözünü deyən ən yaxşı halda Sibirə göndərilirdi. Susanın da yolu ora idi, tərifiyləyinin də. Bəxtəbəxt idi. 1947-ci ildə yazılmış bu əsərə bir də bu gündən baxaq. Əsərdə Bəhruzla Dilarənin məhəbbətinin fonunda dramlar yaşanır, şəxsi və milli faciələrin şahidi oluruq. Hamı qaçanda Ağalarov deyir: “Siz gedin, mən qalırım. Mən bu torpaqdan ayrılı bilmirəm. Sinnim altmışı keçib, amma bir dəfə də olsun, bu başıbəlalı şəhərdən qırağa ayaq basmamışam. Sizin kimilər xoşbəxtdir, nə malınız var, oğru apara, nə imanınız var, şeytan apara”. Əlavə də olunur: “Onun dövr-ələm səyahəti həmişə Mərdəkan bağlarında qurtarırdı”. Etiraf edək ki, inqilabın düşməni üçün bu mövqe yumşaqdır, nifrət yerinə simpatiya yaradır, “gün gələr, qayıdarıq” da gələcəyə bir mesaj kimi görünür. Akademik Dram Teatrında tamaşaya qoyulan “Şərqi səhəri” SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülmüşdü.

Ə.Məmmədخانlının ən gözəl və yadda qalan əsərlərindən biri də “Şirvan gözəli” lirik komediyasıdır. Bu ha tərəfdən baxsan, tipik sovet əsəridir. Pyes elmdə ehkamçılığa, dayaz düşüncənin tənqidinə həsr edilmişdir. Meşşanlığın gülüş hədəfinə çevrilməsi, pro-

fessorlar – Vahidovlar və Zakirovlar ailələrinin elm və məişət zəminində gedən ixtilafı və onların övladlarının sevgisinin təntənəsi əsərin sadə süjet xəttini təşkil edir. “Şirvan gözəli” onun yaradıcılığında yeni bir abzasdır, komediyaya müraciət edən yazıçı təkrar bu janra dönməmişdir. Bu sintezdən ilk dəfə A.P.Çexov öz dram əsərlərində istifadə etmişdi. Lirik komediyanın xarakterik xüsusiyyətlərindən birincisi personajların sərt şəkildə mənfi və müsbətə bölünməməsidir. “Şirvan gözəli” haqqında akademik Bəkir Nəbiyev yazırdı: “Onun komik vəziyyətlər yaratmaq, komik konfliktin açılmasında lirik çalara ölçü duyğusu ilə yer vermək, idealın bərqərar olması üçün gülüşdən incə bir vasitə kimi faydalanmaq bacarığı bu əsərin mahiyyətini müəyyən edir”.

Ə.Məmmədخانlı ömrünün son 20 ilini görkəmli sərkərdə və siyasi xadim, qəhrəmanlıq simvolumuz Babəkin xalq azadlığı uğrunda apardığı mübarizəsinə həsr etdiyi mövzu üzərində çalışmışdır. Yazıçı sözün birbaşa mənasında Babək dünyasına qərqlənmiş, “tarixi hadisələri, Babəkin şəxsiyyətini, dövrün siyasi, fəlsəfi, dini çərəyanlarını dərinləndirən öyrənmiş”, tarixi həqiqətə yaxınlaşmışdır. Onun iş otağı, yazı masası 20 il izi itmiş tarixlə nəfəs almış, döyüş meydanına çevrilmiş, burada 225 mindən artıq ərəb əsgəri və sərkərdəsi “məhv edilmişdir”. “Babək” romanının orijinal təhkiyə üslubunu yazıçının bütün tədqiqatçıları qeyd edir. Elə qələm adamları var ki, sözlə çox gözəl “oynayırlar”, lakin qurduqları süjet banal, darıxdırıcıdır. Ə.Məmmədخانlının əsərlərində poetik istedadla mövzu, məzmun bir-birini tamamlayır. Onun ssenarisi əsasında rejissor Eldar Quliyev 1979-cu ildə tammetrajlı, 2 seriyadan ibarət “Babək” bədii filmi çəkmişdir. Ssenari yazmaq əsl sənətdir, əsərdən fərqli olaraq, kinonun formatına uyğunlaşmaq var. Özü də belə mürəkkəb mövzunu. Kim isə deyib ki, əsərin ekranlaşdırılması filii çamadana yerləşdirməyə bənzəyir. Lakin yazıçı bu işin

öhdəsindən məharətlə gəlmiş, ənənəviyyətli, təsirli səhnələri ssenariyə daxil edə bilməkdir. Afşinin böyük Babəkə ittifaq təklif etməsi filmin ən uğurlu epizodlarından biridir. Afşin “İran mənim olsun, Azərbaycan sənin” – deyir. Dünyada yeni müharibələr, torpaq davaları, qardaş qırğınları başlayanda həmin dialoq yada düşür. Bəşəriyyət – üstündən əsrlər keçməsinə baxmayaraq – hələ də dünyanı bölüb qurtara bilməyib! 838-ci ildə qalıb. Filmin Naxçıvanda gedən çəkilişləri üzüm yığımına təsadüf etdiyi üçün əhali kütləvi səhnələrdə iştirak edə bilmirdi. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev hər zaman olduğu kimi, bu dəfə də məsələni operativ şəkildə filmin xeyrinə həll edir: “Eybi yox, Naxçıvan bu il üzümü az yığsa da, olar”, – deyərək, massovkanın təminatının təşkili üçün tapşırıq verir. “Babək”ə üzdənirəq qonşularımız tərəfindən hücumlar, təzyiqlər olsa da, tarixçilərimiz, elə müəllifin özü onları susdura bilməmiş, sərkindən erməni millətindən olan Səhl ibn Sumbatın satqınlığı nəticəsində ələ keçirdiyi tarixi faktlarla sübuta yetirilmişdir. Əslində, erməni xəyanətkarlığının kökləri və ənənələri daha qədim zamanlara gedib çıxır, necə deyirlər, şeytan hər zaman oyaqdır. Bu gün də “Google”da “Spartakı kim satıb?” axtarışı versək, kilikiyalı pirat tərəfindən aldadılıb məhv edildiyi faktı aşkarlanacaq. Əlavə də olunacaq ki, kilikiyalılar müasir ermənilərin babalarıdır. Bu qədər bəsit. Hətta bizim olmayan belə yuxuyozma da var ki, əgər yuxuda erməni görmüsünüzsə, çox ehtiyatlı olun. Sizi ya aldadacaqlar, ya da xəyanət edəcəklər. Film böyük müvəffəqiyyət qazanmış, 60 ölkə tərəfindən alınmışdır. Azərbaycan SSR-in ən bahalı filmidir. “Babək”dən heç cür ayrılı bilməyən Ə.Məmmədخانlı 1975-ci ildə “Xürrəmilərin ağ şahini” dramını yazır. Bununla da ürəyi soyumur, mövzu üzərində işi “Babək” romanı ilə davam etdirir. Beləliklə də, “milli ədəbiyyatımız qiymətli, dolğun məzmunlu və orijinal keyfiyyətli tarixi bir romanla zənginləşdi”. Roman yazıcının ölümündən

sonra işıq üzü görmüşdür. Deyirlər, qəhrəmanlar ölmür, onların ömrü xalqın ömrü qədər olur. Hər il Babəkin rəmzi doğum günü – 26 iyun tarixində Güneydəki azərbaycanlılar Babəkin ruhuna ehtiram olaraq Bəzz qalasına yürüş keçirirlər.

Bundan başqa, Ə.Məmmədخانlı “Fətəlixan”, “Leyli və Məcnun” filmlərinin, “Bəxtiyar” kino-novellasının ssenari müəllifidir.

Yaxşı əsər qəhrəmanını sevdirmir, alababat əsər müəllifdən bezdirir. Ə.Məmmədخانlı vergili yazıçı idi. Onun vergisi tarixdən bələdliyində, vətənpərvərliyində, humanizmində, bənzərsiz üslubunda, ədəbiyyata şair təbində, nasir qələmli gəlməsində idi. Onun haqqında deyirdilər: “Böyükliyi az yazmasında və gözəl yazmasındadır”. İkinci hissənin adı üstündədir. Fikrin birinci tərəfinə gəldikdə isə, heç də az yazmadığını düşünürəm. Mətbuatda az çıxış etməsi, çox müsahibə verməməsi belə qənaətə gəlməyə əsas vermir. Ə.Məmmədخانlı ciddi yazıçıdır, nüsxədir, kəmiyyət arxasınca qaçmır, söz ştamplamır, lakin məhsuldarlığı da yetərincedir. Səsinə deyil, sözünü yüksəldir.

Və əlbəttə ki, Ə.Məmmədخانlının yaradıcılığında danışarkən onun tərcümələrinə toxunmadan keçmək olmaz. Yazıçı bu barədə belə deyirdi: “Yazmaq sağ qolumdursa, tərcümə sol qolumdur. Ömrü boyu qara çörəyim tərcümədən çıxıb”. Tərcümə sənəti əsl yaradıcılıq olsa da, qədrilənməz bir işdir, elə bir gəlir gətirmir, tərcüməçi də kölgədə qalır. Ə.Məmmədخانlının Avropa və rus klassiklərindən etdiyi tərcümələr əsl peşəkarlıq nümunələri, özünün “avtoportreti”dir. Azərbaycan dilinin zəngin imkanlarından ustalıqla istifadə edib U.Şekspirin, Q.Floberin, T.Drayzerin, A.S.Puşkinin, M.Qorkinin əsərlərini dilimizə tərcümə etmişdir. Tərcümədə tək hər iki dili bilmək kifayət etmir, ilham və entuziazm da bəs deyil. Sən istəyən nəticə üçün ilk növbədə əsərin ruhunu çevirmək, çatdırmaq lazımdır ki, bunu yazıçı yüksək səviyyədə bacara bilməlidir.

Ə.Məmmədخانlı uzun və çətin həyat yolu keçmişdi. Mənfur 37-nin ağır-acısını bir başqa cür çəkmişdi. Sibirdə yox, varlığında, öz evinin içində. "Nəsrimizin xan çınarı" 37-dən bu tərəfə "həyatı ağrıya-ağrıya", ancaq ayaq üstə, dimdik yaşamışdı. Bu da bir növ işğal idi. Qəlbin, ruhun, hisslərin, düşüncənin işğalı. Yazıçı özü bu barədə deyirdi ki, elə dövr gəlmiş, faciənin miqyası o həddə çatmışdı ki, həyatda oynanılan dramları qələmə almaq üçün yeni bir Şekspir lazım idi. "Stalin şineli rəngdə boz bir həyat qoyub getdi bizə". Yazıçı Kamal Abdullanın təbirincə desək, Ə.Məmmədخانlı dövrünün son magikanlarından, fikir və söz zadəganlarından idi. Son dərəcə həssas insan olan Ə.Məmmədخانlı yeri gələndə sərt də ola bilər, sözünü deyir, yazıçı, ziyalı mövqeyini müdafiə edirdi. Mövlud

Süleymanlının "Dəyirman" povesti sovet quruluşunun tələblərinə cavab vermədiyi üçün məşhər ayağına çəkiləndə onun müdafiəsinə qalxan birincilərdən olmuşdu. Əsəri yüksək qiymətləndirmiş, müəllifi belə qiymətli əsərə görə alqışlamışdı.

Tənhalıq onun həyat tərzini idi, ondan asılıydı. Deyərdim, qədəri yox, tərcihi idi. Onun tənhalığı darıxdırıcı yox, yaradıcı idi. Dörd bir yanı qələbəlik olan bu tənhalıq ona güc verirdi. Kitablar həmxanəsi, ailəsi idi. Ə.Məmmədخانlının ömür karvanı 1990-cı il soyuq bir qış günü əbədi dayandı. Lakin ədəbiyyat karvanı hələ də yol gedir və nə qədər ki zövqlü, qədərbilən oxucu var, oxunur, dayanmayacağına da əminlik vardır.

Bulat OKUCAVA

(9 may 1924 – 12 iyun 1997)

Rus şairi, nasir, ssenarist, bəstəkar. Dövlət Mükafatı laureatı. SSRİ Yazıçılar İttifaqının üzvü. 200-ə yaxın mahnının müəllifi.

ВЕСЕЛЫЙ БАРАБАНШИК

Будет полдень, суматохою пропахший,
Звон трамваев и людской водоворот,
Но прислушайся — услышишь,
как веселый барабанщик
С барабаном вдоль по улице идет.

Будет вечер — заговорщик и обманщик,
Темнота на мостовые упадет,
Но взглядишь — и ты увидишь, как веселый барабанщик
С барабаном вдоль по улице идет.

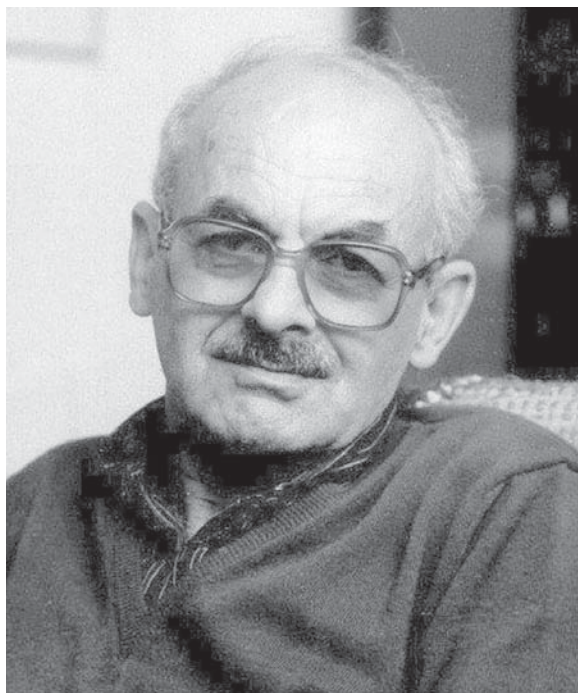
Грохот палочек... то ближе он, то дальше.
Сквозь сумятицу, и полночь, и туман...
Неужели ты не слышишь, как веселый барабанщик
Вдоль по улице проносит барабан?!

ŞƏN BARABAŇÇALAN

İnsan burulğanı. Tramvay səsi...
Günortanın o tanış mənzərəsi.
Qaçacaq. Vəlvələ. Nay-küy. Məgəkə.
Amma sən qulaq ver, bircə an dinlə,
Eşidərsən, o şən barabaŇçalan
Keçir küçə boyu barabaŇıyan.

Axşam gələr – əsrarəngiz, hiyləgər,
Tilsimli, ovsunlu... qəsdinə durar,
Qaranlıqlar daş yollara sərilər,
Amma sən bax, o şən barabaŇçalan
Keçir küçə boyu barabaŇıyan.

Gecəyarı, çaxnaşmada, dumanda
Çubuqların səsi gəlir aramla,

Təpətilər gah yaxın, gah uzaqda,
Məgər eşitmirsən, barabaŇçalan
Keçir küçə boyu barabaŇıyan?

ЕЩЁ ОДИН РОМАНС

В моей душе запечатлён портрет одной прекрасной дамы.
Её глаза в иные дни обращены.
Там хорошо, там лишних нет, и страх не властен над годами,
и все давно уже друг другом прощены.

Ещё покуда в честь неё высокий хор поёт хвалебно,
и музыканты все в парадных пиджаках.
Но с каждой нотой, Боже мой, иная музыка целебна...
И дирижёр ломает палочку в руках.

Не оскорблю своей судьбы слезой поспешной и напрасной,
но вот о чём я сокрушаюсь иногда:
ведь что мы сами, господа, в сравнение с дамой той прекрасной,
и наша жизнь, и наши дамы, господа?

Она и нынче, может быть, ко мне, как прежде, благосклонна,
и к ней за это благосклонны небеса.
Она, конечно, пишет мне, но... постарели почтальоны,
и все давно переменились адреса.

DAHA BİR ROMANS

Qəlbimə həkk olunub
Bir gözəl qadın rəsmi.
Yaradan xoş saatında
Yaradıb o gözləri.
Qorxu yoxdu, təlaş yoxdu,
Həyat rahat, həyat xoşdu.
Xor oxuyur bu gözəlin şərəfinə,
Alqış deyir notlar da.
İlahi, bu nə təmtəraq?
Şəfqət axır notlardan.
Dirijor çubuğu belə
Səcdə edir gözələ.
Taleyimi söymürəm, yox,
Nə deyim bəxtimə, nə?
Amma hərdən sarsılıram,
Qüssə sarır qəlbimi:
Biz kimik ki, axı kimik?
Belə gözəl bir varlığa
Taymı ola bilərik?!
Amma... bəlkə, əvvəlkitək
Yenə meyli var mənə?
Göylər belə lütfkardır
Bu eşqə, bu həvəsə.
O, əlbəttə, məktub yazır,
Hə, məktub yazır mənə.
Amma... dəyişib ünvanlar,
Qocalıb poçtalyonlar.

ХОЧЕТСЯ ПРОСТО ЖИТЬ...

Ах, как хочется просто жить,
Улыбаться, проснувшись утром.
Не болеть, со всеми дружить,
Добрым быть и немного мудрым.
Ах, как хочется просто петь,
Подставляя солнышку руки.
Чтобы много успеть суметь,
Чтоб не мучила боль разлуки.

Ах, как хочется по весне
Услышать соловьиные трели.
А ещё в родной стороне
Ощутить пьяный запах сирени.
Ах, как хочется жарким днём
Родниковой воды напиться.
И, забыв в этот миг обо всём,
Этой радостью насладиться.
Ах, как хочется в листопад
Разноцветья запомнить краски.
И, бродя, просто так, наугад,
Сочинить дивной осени сказку.
Ах, как хочется с горки вниз,
Чтобы сердце громко стучало.
Чтоб желания все сбылись,
Чтоб опять всё начать сначала.
Ах, как хочется передать
Эту радость родным и близким.
И успеть жизни смысл понять
И земле поклониться низко.
Ах, как хочется просто жить!

AH, NECƏ DƏ İSTƏRDİM

Ah, necə də istərdim,
Sadəcə, yaşamağı,
Təbəssümlə açılan
Sağlam, xoş sabahları.
Dost olardım hər kəslə,
Rəhmli, mərhəmətli
Və bir az da ağıllı,
Bir az da dərrakəli.
Ah, ayrılıq əzabı
Çıxmayaydı qarşıma,
Kaş kam ala biləydim,
Yetəydim çox arzuma;
Günəşi əllərimdə
Tutaydım bax beləcə,
Oxuyaydım, sadəcə.
Ah, necə də istərdim,
Gözəl yaz günlərində
Xoş avazlı bülbülün
Cəh-cəhini dinləyim,
Ətrindən bihuş olum
Bizim doğma yerlərdə
Sərxoş yasəmənlərin.
Ah, necə də istərdim,

İçim buz bulaqlardan
İsti yay günlərində,
Unudum bu sevinclə
Olub keçənləri də.
Ah, necə də istərdim,
Gözəl xəzan günündə
Əlvən rənglərə dalım,
Yarpaqlar arasında
Elə-belə, sadəcə,
Qarasına dolanım.
Payıza nağıl yazım.
Ah, necə də istərdim,
Ürək döyüntüsüylə
Təpələrdən aşağı
Sürüşüb əylənməyi.
Arzularım çin olaydı
Bir gün də,
Hər şey, hər şey
başlayaydı yenidən.
Ah, necə də istərdim,
Bölüm bu sevincimi
Doğmalarla, dostlarla,
Üz qoyum bu torpağa,
Diz çöküm, səcdə edim
Və anlayım həyatı
Bu gözəl mənasıyla.

ПЕСЕНКА ОБ ОТКРЫТОЙ ДВЕРИ...

Когда метель кричит, как зверь,
протяжно и сердито,
не запирайте вашу дверь,
пусть будет дверь открыта.

И если ляжет долгий путь,
нелегкий путь, представьте,
дверь не забудьте распахнуть,
открытой дверь оставьте.

И уходя в ночной тиши,
без лишних слов решайте:
огонь сосны с огнем души
в печи перемешайте.

Пусть будет теплою стена
и мягкой – скамейка...
Дверям закрытым – грош цена,
замку цена – копейка!

AÇIQ QAPI HAQQINDA MAHNI

(Şeir-priştca)

Çöldə tufan ulayanda
Əsəbi, həyəcanlı
Qarınızı bağlamayın,
Qoy açıq qalsın, yaxşı?

Gedirsiz bir uzaq yola,
Çətin yola, düşünün,
Yenə də açın taybatay,
Qarını açıq qoyun.

Sakit, səssiz gecələrdə
Başqa söz nəyə lazım?
Qatın qəlbimizin odun
Alovuna küknarın.

Qoy divarlar isti olsun,
Oturacaqlar hamar,
Bir qara qəpiyə dəyməz
Bağlı qalan qapılar.

ФОТОГРАФИИ ДРУЗЕЙ

Деньги тратятся и рвутся,
забываются слова,
приминается трава,
только лица остаются
и знакомые глаза...
Плачут ли они, смеются —
не слышны их голоса.
Льются с этих фотографий
океаны биографий,
жизнь в которых вся, до дна,
с нашей переплетена.
И не муки в не слезы
остаются на виду,
и не зависть и беду
выражают эти позы,
не случайный интерес
и не сожаленья снова...
Свет — и ничего другого,
век — к никаких чудес.
Мы живых их обнимаем,
любим их в пьем за них...
...только жаль, что понимаем
с опозданием на миг!

DOSTLARIN ŞƏKİLLƏRİ

Pullar xərcələr gedir,
Otlar saralıb solur,
Sözlər, hətta sözlər e
Yaddaşlardan silinir.
Qalan tək tanış üzlər,
Tək tanış gözlər olur.
Gülürmü, ağlayırmı,
Səsi də eşidilmir...
Bilsən bu fotolardan
Nə talelər boylanır...
Eh, o qədər bağlıydıq,
O qədər yaxınıydıq;
Çalpaşlıq evlər kimi
İç-içəydi ömrümüz.
Bu pozalar nə deyir,
Nələrdən xəbər verir...
Dərd-sər yox, göz yaş yox,
Paxıllıq da görünmür.
Təsadüfi maraqlar

Təsadüf deyil artıq,
"Heyif" yox, "təəssüf" yox...
Xoş sözlər, şirin sözlər
Dostların sağlığına,
Ömür gözəl, gün gözəl,
Dostların sağlığında.
Yox, yox, unutmayaq gəl:
İşiq var, yoxdu heç nə,
Lap yüz il keçsə belə,
Gözləməyək möcüzə,
Dəyişən deyil dünya
Dünyalar dəyişsə də...
Ancaq heyif, çox heyif,
Bunu başa düşməyə
Bircə an gecikirik...

Tərcümə etdi:
Hicran HÜSEYNOVA

ALLAHIN BİR SÖZÜ İTİB, ŞAİR O SÖZÜ AXTARIR...

“Bu müsahibə illər öncə baş tutmalıydı, indiyə qismətmiş...” – deyə sözə başlamaq istəyirəm, fəqət ani və insani bir düşüncə fikrimdən döndərir məni. Gözlə görünən gerçəkdən, gözlə görünməyən həqiqətə doğru dönürəm. Əslində, onunla bizim söhbətimiz ustad-şagird qismində iyirmi ildən çoxdur davam edir. Bu, sadəcə, illərin ruh və könül söhbətinin müxtəsər yazı həllidi. Bəli, həmsöhbətim şair, publisist, Əməkdar incəsənət xadimi, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Qazax zona filialının sədri, ustadım Barat Vüsaldır.

Barat müəllim haqqında onun öz sözləri ilə yazıram, daha doğrusu, ustadın öz şagirdinə əmanət etdiyi halal və həqiqi sözlərlə. O üzdən, əminəm ki, bu sətirlər ustada

da doğmadı, mənə də. Həqiqi söz demişkən, ustad üçün bu dünyada hər şey nisbi və fanidi. Onunçün gerçək Tanrıdı, qələmdi və sözdü. Tanrıya da sadıqdi, qələmə də, sözə də. Yaxşı tanıyıram onu, bircə kəlmə də yanılmaram... Axı qələmi tanıyan gündən tanıyıram Barat müəllimi. Ürəyimin şeirdən nəm çəkdiyi dönəmlərdən, sözə göz açdığım zamanlardan danışırım sizə. Yeri gəlmişkən, sözümün Tanrı lütfüylə cücərəm qanadlarını də o kəşf edib. İlk başda qanadlarıma güvənib sözün əngin səmalarında qanad gərməmişəm, ustadın inamına tutunub pərvazlanmışam. Bir də baxmışam ki, bu inam qanadlarım qarışıq məni ucalara daşıyır. Bu inam bu gün də qütb ulduzuna, mayaka çevrilib şair ruhumu könül çəkən ünvanlara

doğru aparmaqdadır. Elə qələmim də ustad sözünün simurq qanadlarından miras qalıb mənə. Hər çətinliyə düşəndə bu lələk misali qələmə sarılıram. Köməyimə yenə də ustad sözünün simurq qanadları çatır. Qələmi həm də buna görə gözlərimin, başımın, qanadlarımın üstə tutmuşam hər zaman. Tək ustad deyil mənimçün, həm də ustad şairdi. Onun şeir düşüncəsinin ən dərin qatlarını seyr etmək göz qaraltmır, üz ağardır. Baş döndərən, ruh dindirən şeirləri düşüncənin ucu-bucağı görünməyən sərhədlərini aşır; dünyaları dolaşdırıb özünə qaytarır adamı. Eynən mənim ustad sözünə dönüşüm kimi.

Müsaibə üçün Bakıdan Qazaxa gedərkən düşüncəliydim. Düşünürdüm ki, illər öncə Bakıya Barat müəllimdən əxz elədiklərimlə gəlmişdim, suallarına cavab tapıb gəlmişdim. İndi nə ilə qayıdıram onun yanına? Sualları, sevgiyə, sayğıya?.. Sevgi və sayğı öz yerində, ürəkdədi, ürək də öz yerindədi. Deyəsən, yenə suallarla qayıdıram, ustaddan cavab almağa gedirəm. Müsaibə bir bəhanədi...

- Salam, Barat müəllim, salam, ustad... Bir şeirinizdə "Salam sözü nələr çəkir, mən bilirəm" - demisiniz. Salam sözü, ümumiyyətlə, söz nələr çəkir?

- Əslində, bu sualı bu cür də vermək olar, şair nələr çəkir? Şair nələr çəkirsə, hansı yükü öz çiyinlərində daşıyorsa, söz də o yükü daşıyır. Salam sözünə gəlincə, bilməmiş olmasan, cənnətlik adamlar bir-birinə salamla müraciət edirlər. Nə gözəldi, deyilmi, cənnətlə müjdələnenləri həm də salam sözü gözləyir. Salam sözünün məzmununda sağlıq, sağlamlıq, əbədiyyət sözü ehtiva edilməmiş deyil. O üzdən salam bu dünyada da yaşayır, o biri dünyada da. Bu dünyada hansı missiyanı daşıyorsa, o biri dünyada da eyni məqama qulluq edir. Bu dünyada nə çəkirsə, o biri dünyada da onu çəkir. Bəlkə də, bir şairin bütün yaradıcılığını bir sözlə ifadə eləsək, "Salam" sözü kifayət edər. Hamımız bu dünyaya salam verməyə gəlmişik. Bir şeirimdə dediyim kimi:

"Yer üzünə haqqın, göylərin üzündən
Salamımı yetirməyə gəlmişəm.
Bölüşdürüb günahımı Adəmin
İlim-ilim itirməyə gəlmişəm.

Torpağına, havasına vurulub,
Torpağıyla, havasıyla bir olub,
Bir kasıbın komasına burulub
Öz köksümü ötürməyə gəlmişəm.

Adam bilib adamlara qarışdım,
Adamlarla mən də küsdüm, barışdım.
Yollar çoxdu, yol hardandı?-soruşdum,
Bu sualı bitirməyə gəlmişəm.

Adam var ki, bayaq gəlib dünyaya,
Adam deyil, ayaq gəlib dünyaya,
Qəlbim məndən qabaq gəlib dünyaya,
Ayaq altdan götürməyə gəlmişəm.

Son misradakı fikrə özüm qədər inanıram. Həqiqətən, şair dünyaya gələndə görür ki, qəlbi özündən qabaq gəlib dünyaya və ayaqlar altında çabalayır. Şairin missiyası qəlb, könül deyilən bir məfhumu ayaqlar altından götürüb öz yerinə, köksünə qaldırmaqdan ibarətdi.

- Bütün çıxış və müsahibələrinizdə dönə-dönə vurğulamısınız ki, qarşıma Hüseyn Arif, Mirvarid Dilbazi, İsmayıl Şıxlı, İsa Muğanna, Məmməd İsmayıl və adını çəkmədiyim neçə-neçə uğurlu adamlar çıxıb. Bu uğurlu adamların qayğısından pərvazlanıb söz dünyasının əngin səmalarına ucaldınız. Özünüzün də dediyiniz kimi, göy adamına çevrildiniz. Şair dünyaya göylərdən baxanda əzəmətli olur, ya yerdən göylərin Tanrı ucalığına könül verəndə?

- Yerlərdən Tanrı ucalığına könül verəndə əzəmətli olur şair. Həzrət Əlidən soruşurlar ki, niyə görünürsən? Deyir, mən yerlərdən çox göylərdə oluram. Göylərə çəkmək cismani deyil, ruhani məqamdı. Şair göylərdə olursa, yer üzündə gəzməyi də haqq etmir. Demək, o şair dünyaya nahaqdan

gəlib. Əslində, yer üzü də göylərin torpağın üzərinə düşən kölgəsidir.

Yerdən göylərin Tanrı ucalığına könül vermək, Tanrı dərgahını ruhən, xəyalən seyrə çıxmaq da ali məqamdır. Bu məqama çatmaq üçün əvvəlcə gərək sözün halallığını alasan. Fikrimi belə izah edirəm da, deyirlər, dibindən çay axan bir ağac varmış. Dibindən sular axsa da, ağac susuzluqdan ölmüş. Biz şairlər də beləyik. Ayaqlarımızın altından sular axa-axa, gözlərimiz axar sulara baxa-baxa azmı susuzluqdan ölmüşük?

İnsanlar hər zaman dirilik suyunu axtarıblar. Hansı ki, Makdeoniyalı İsgəndər onu tapa bilməyib, Səməd Vurğun “Bulaq əfsanəsi” poemasında bu sudan bəhs edib. Ancaq o suyun yeri hələ də heç kimə bəlli deyil. Hətta bir meksikalı səyyah 600 nəfərlik bir heyətlə onun axtarışına çıxıb. Axırda heyət üzvləri tamah ucbatından bir-birini qırıb-çatıb. Və həmin heyətdən cəmi beş nəfər geriye sağ qayıda bilib. Əfsanəyə görə, o suyu tək-cə Xızır peyğəmbər tapıb içib. Deyirlər, bu suyu bir də şairlər tapırlar. Ancaq şairlər dirilik suyunu içmirlər, onu sözə çevirirlər. İndi həmin dirilik suyundan törəyən sözü, mənəcə, hər adam deyə bilmir. “Başqa cürə olammaram, sözlə düz-çörək kəsmişəm...” – demişdim şeirlərimin birində. Bəli, sözlə köhnə dost-tanış kimi halal çörək kəsməyi bacaranlar deyə bilirlər onu. Sözlə kəsilməmiş çörək, böyük dostla – Yaradanla əbədi dostluq naminə kəsilməmiş çörəkdir. Ona olan inama, imana, sevgiyə xatir kəsilməmiş düz-çörəkdir. Mən sözlə kəsilməmiş çörəyin dadını, tamamı hər şeir yazanda hiss edirəm. İstəyirəm ki, bu dadı, tamamı şeirlərimi oxuy-anlar da duysunlar.

– Allaha qəribə bir inam və bağlılığınız var. Hətta bu fərqli inam və bağlılıq mənə də sirayət edib. Yaradanı özünüzməxsus sevirsiniz, onu heç kimin zikr etmədiyini kimi zikr edirsiniz. Abidliyiniz və ibadətiniz belə fərqlidir. Məhəmməd peyğəmbər düşünməyi ən ali ibadət hesab edirdi. Fərqli inam və sevgi düşüncədən, daha doğrusu, şair düşüncəsindənmi irəli

gəlir? Bəlkə, şairin abidlik və ibadətini fərqli olması belə qanunauyğunluqdu?

– Allaha ibadət eləmək, Yaradana könül vermək tək-cə dini qayda-qanunlar üzərində qurulmayıb ki. Elmlə olmaq da, elmlə məşğul olmaq da ibadət sayılır. Hətta bir alimin üzünə baxmaq belə Tanrını zikr etməkdir. Amma burda incə bir məqam var, ibadət yalnız Allaha, səcdə isə həm Allaha, həm də insana yönəlirdi.

“Eşq əlində deyilsə, Əllərdədir yaxam, bil. Harda könül yoxdusa, Həmin yerdə yoxam, bil” yazmışam şeirlərimin birində. Mən könül olan yerdəyəm, mən Allah olan köüllərdəyəm.

Hərdən nə üçün şeir yazıram deyə, özümü sorğu-sual edirəm. Cavabı ilahi misralarda tapıram. Deyirəm ki:

Bir müqəddəs yazı itib,
Tapan gərək, izi itib,
Allahın bir sözü itib,
Şair o sözü axtarır.

Şair ömür boyu ürəyi istəyənləri, ürəyindən keçənləri yazır. Fəqət şairin əsas missiyası özünün demək istədiyini sözü yox, məhz Tanrının istədiyini bircə sözü tapıb yazmaqda. Tanrı da şairdən köhnə söz istəmir, təzə söz istəyir. Təzə söz uğrunda şairin düşüncə mücadiləsi də ibadət sayılmalıdır. Təzə söz demiş şair də mömin hesab edilməlidir.

Oljas Süleymanovun “Min bir söz” əsərində maraqlı bir fikir var, deyir, şair min bir söz deyir, fəqət təzə söz min birinci sözdür. Bəli, həmin min birinci sözü tapmaq üçün min söz deməlisən, min sözlük ilahi sınaqdan keçməlisən.

Şairin yeni söz demək istəyi ən ali məqama çatmaq, dirilik suyunu arzulamaq kimi bir şeydi. Təsəvvür elə, “Xəmsə”ni yaratmış Nizami Gəncəvi “Nizami, bir-iki bakir söz yarat” – deyirdi. Paralel olaraq deyilmiş sözü “dul” adlandırır.

Bu yaşımda bu kimi şeylər haqda çox düşünürəm. Belə düşüncələrin nəhayətində

yenə şeir nəticəyə gəlirəm, anlayıram ki: "Bu qoca Baratla şeir yazıram O uşaq Baratı qorumaq üçün". Misal üçün, mən bu misraları özüm üçün ən təzə hesab edirəm. Çünki bu misralar tək-cə oxucularımı deyil, özümü də düşündürüb qayğılandırır. Mənə doğma biri kimi deyir ki, qocaldığın qədər də uşaqlaşmısan. Ona görə də qətiyyətlə deyirəm ki, mən sözün uşağıyam, mən uşağın sözüyəm. Yəqin, heç kim buna etiraz eləməz. Öz içindəki uşağı qorudan böyük sənətkar olmağın mümkünsüzlüyünü Tolstoydan bəri bütün dahilər də təsdiqləyib.

Və unutmamaq lazım deyil ki, tək-cə özümü müzə deyil, sözümü də böyüklərimiz, valideynlərimiz böyüdüb. "Niyə mail olmayım, Sözə dair olmayım, Necə şair olmayım, Sözü nə-nəm böyüdüb". Heç yadımdan çıxmaz, uşaq vaxtı bir-nəfəsə xeyli yer bel-ləmişdim. İşi qurtaranda nə-nəm dedi: "Sən mənə qara kotanımsan". Sonralar özümçün yəqin etdim ki, mən tək-cə şair deyiləm, elə nə-nəmin qara kotanıyam.

- **Az öncə xatırladığınız o misra diqqətimi çəkdi: "Bir müqəddəs yazı itib, Tapan gərək, izi itib. Allahın bir sözü itib, Şair o sözü axtarır..." Və düşüncəmdə belə bir sual doğuldu, şair o itən sözü tapıb Tanrıya qaytara bildimi? Bəlkə, həmin söz şairin özünü? Bəlkə, o söz kamilliyə ucalan şairin Tanrıya düşüncə dönüşü, ruhani qayıdıdır?**

- Şairə elə gəlir ki, onun bütün yazdıqları Tanrının axtardığı, ona xoş gələn sözlərdir. Elə düşünənlər özlərini aldadırlar. Gərək şair ilk öncə bu obrazlı suala cavab tapsın, nə gizləni yazdığı şeirdə? Şair Tanrının itirdiyi sözü axtarır ki, ilahi kəlam kimi yaşamaq şərafinə nail olsun. İlahi kəlamın müqəddəs enerjisini özündə ehtiva edə bilsin. Şair həmin sözü tapıb ilahi enerjini kəşf edə bilsə, Allahın itirdiyi sözü tapmış olur.

Mən sözə onlarla şeir həsr etmişəm. Sözlə bağlı düşüncələrimlə çox adam razılaşmış. Allah bəndəsi razı qalıbsa, demək, söz də razı qalıb. Yəqin, elə Tanrının özü də. Misal üçün:

Barat, Allah nə var, bizə veribdi,
Ürəyə veribdi, gözə veribdi.
Qalxıb öz yerini sözə veribdi,
Özü oturmağa yer yoxdu, gördüm.

Sonralar bu misranın məntiqi davamını yazdım. Dedim ki:

Gördüm, qalxıb taxtından,
verib yerini sözə,
Mən də qalxdım yerimdən,
Allah gəlib otursun.

Bəlkə də, kimlərsə bu fikri qəbul etmə-yəcək ki, Allahın bəndənin yerinə ehtiyacı yoxdu. Quranda "Allah bir taxt üstündə otu-rub..." – deyilir. Məncə, o taxt insanın qəl-bindədi. Hər fikir müzakirəyə açıqdı, fəqət müzakirə predmeti şair sözüdürsə, məqama daha həssas yanaşılmalıdı.

- **Çoxları Barat Vüsalı şair kimi tanıyır, amma tək-cə "Napoleonluq" essenizi oxu-maq kifayət edər ki, sizinlə həm də nasir kimi hesablaşmalı olasan. Doğmalarınıza və dostlarınıza olduğu kimi, şeirə də sonsuz etibarınız, bağlılığınız var. Sanki nəsrə doğru bir addım atanda şeirə doğru iki addım atırsınız. Adama elə gəlir ki, şeirsiz özünüzü tənha hiss edirsiniz. Şeirdən uzaq düşməkdən qorxursunuz?**

- Mən əlimə qələm götürən gündən şeir yazmışam. Mən şeirə borcluyam, sözün bütün mənalarında. Ümumiyyətlə, hər zaman yazmaq istəmişəm, fərqi yoxdu, bu, şeirlə olsun, ya nəsrə. Qarşıma məqsəd qoymuşam ki, söz mənə sözümün timsalında bir az da dəyər qazansın, təzələnsin, paralel olaraq insanları, düşüncələrini təzələsin. Bəli, təzə söz insanı bütövlükdə təzələyir, saflaşdırır. Sokrat ölümündən qabaq şeir yazmağa başlamışdı. Bilirsən niyə? Çünki ölümqabağı saflaşmaq istəyirdi. Hegel isə deyirdi ki, poeziya bəşəriyyətin müəllimidir. Şair də bəşərin bir parçasıdır və Hegel demişkən, poeziya elə onun da ən sevimli müəllimidir.

Deyirlər, kim dəlidirsə, şair, kim səbir-lidirsə, yazıçı olur. Məndə daha çox dəli-

qanlıq var. Bir dəfə Həmid Abbas məndən soruşdu ki, Barat, sən Baratsanmı, barıtsanmı? İndi mən barıt olanda şair oluram, Barat olanda da yazıçı.

1997-ci ildə Saday Budaqlıya Azərbaycan radiosunda Qulu Ağsəsin qonağıydıq. Mövlud Süleymanlı içəri girdi, əlində "Yolumuz eşqə bağlıdır" kitabını tutmuşdu. Kitabın özümün yazdığım ön sözü oxumuşdu. Təəssüf hissi ilə qayıtdı ki, kitabına yazdığım ön sözü oxudum, sən hazır nasırsən. Nədən nəsrə keçmirsən? Cavab tapa bilmədim. Bil-mirəm şeirə vurğunluqandımı, şeirlə kifayətlənməkdəndimi, nədir, nəsrə keçməyə can atmamışam, poeziyanın sərhədlərini aşmaq istəməmişəm.

- Yeri gəlmişkən, illər öncə "Təpəgöz" adlı bir hekayə yazmışdınız. Hekayənin qəhrəmanı Elbabanı narahat edən, ağrıdan bir məqam var idi: vətən təəssübü çəkən oğullar həlak olandan sonra Mürdəşir kimi vətəni, torpağı satanların nəvələri doğulurlar. İndi biz qalib ölkədə yaşayırıq, məğlub məmləkətdən fərqli olaraq, bizdə "təpəgözlər" daha doğulurlar. Doğulsalar da, azdılar, həlak olan qəhrəmanların qanları tökülən torpaqdan qoşun-qoşun qəhrəmanlar pöhrələnirlər. Məşhur şeirinizdə bəhs etdiyiniz Şuşanı alan oğullar kimi. Ali baş komandan və qüdrətli ordu öz yerində, məğlub, ruhdan düşmüş xalqı zəfərə kökləyən, inandıran nə oldu, ədəbiyyatı, tarixi dərsmi, ya bütün bunların hamısı?

- "Təpəgöz" hekayəsində keçən fikirlər zamanında müəyyən qədər öz rolunu oynadı. Sözsüz, yeni nəslin tərbiyəsində bu cür əsərlərin rolu danılmazdı. Demirəm ki, hamı bu kimi hekayələri oxuyub qəhrəman oldu, yox, elə deyil. Biz zaman-zaman ədəbiyyatın rolunu lazımınca dərk etmədik. Ulu öndər Heydər Əliyevin bir fikri var, deyir, mənəviyyatı, milli dəyəri olmayan xalq xalq, millət millət deyil. Bu mənada, Azərbaycanın gücü mənəvi dəyərlərindədi. Bu mənəvi dəyərlərin yaranmasında ədəbiyyat həmişə müstəsna rol oynayır. Gəlin etiraf edək ki,

xalq olaraq bəzən ədəbiyyatın rolunu dərk etməkdə çətinlik çəkirdik. Ən nikbin qələm dostlarımız belə ümitsizliyə qapılırdı. Amma ruhun ehtiyacından yazdığım və gördük ki, torpaqlarımızı şeirlə tərbiyələndən, milli dəyərlərlə yetişən ruh sahibləri azad etdilər. Qarabağ zəfərindən sora məmləkətin, millətin gələcəyinə bağlı ümidlərimiz daha nikbindi. Bax elə bu misra kimi:

Hələ canavarı canavar doğur,
Məna var, doğulur, məna var, doğur.
Ən böyük Vətəni analar doğur,
Ən böyük adamı şair doğacaq.

- Barat müəllim, sizi qələmdaşlarınızdan fərqləndirən həm də tək-cə fərqli xarakteriniz, şairliyiniz deyil, aşırı ədəbiyyat sevdalısı, söz divanəsi olmanızdır. Hərçənd mən də elə düşünürəm ki, bir qələm adamının divanəliyi istedadından da ötə olmalıdır. Və bu yerdə Bernard Şounun bir fikrini xatırlayıram. O deyirdi: "Mütaliə Don Kixotu centlmen eləmişdi, amma oxuduqlarına inanmadığı onu divanəyə çevirdi". İndi bilmək istərdim, Barat Vüsal daha çox oxuduqlarına inanır, ya öz divanəliyinə?

- Mən məni divanə eləyən sözə inanıram. Söz adamı divanə eləmirsə, günah sözdə yox, insandadı. Bilirsən, şair, yazıçı, aşiq olmaq nisbidi. Əsas olan aşiq olmaqdı. Mövlanə "Hamı elə bilir, mən şairəm, xeyr, mən şair deyiləm, mən daha haqq aşiqiyəm" – deyirdi. Haqqa aşiqlik də divanəliyin ən ali məqamıdır. Bəzi qələm adamlarında divanəlik çatışmır. Onların faciəsi aşiqlik məqamına çata bilməməkləridi. Şeyx Nizami, Nəsimi kimi şəxsiyyətlər özlərini dəli, divanə adlandırırıdılar. Bu sıraya "Həm aşığam, həm abdalım, həm dəliyəm" deyən Aşiq Ələsgəri, gəncliyində "Dəli Səməd" deyilən Səməd Vurğunu da daxil etmək olar.

Allahın əmriylə Nuh çöldə gəmisini düzəldəndə onu dəli sanıb gülürmüşlər. Şair də Nuh kimi çöldə gəmi düzəldənə bənzəyir, illərlə ona baxıb gülürlər, elə ki

tufan başlayır, onda hər şeyi dərk edirlər. Divanələr də, şairlər də belədir, onları yalnız ağıllı adamlar başa düşürlər.

- Allah ömür versin, yaşınız yetmiş keçib, yetmişdən o yanı da görə bilərsiniz, bu yanı da. Remark deyirdi ki, çətini yetmiş yaşamaqdı, yetmişdən sonra hər şey yoluna düşür. Ömrün yetmişə qədərini yaşamaq asandı, ya yetmişdən sonrasını?

- Yetmişdən əvvəl də, sonra da mən bir yolu tutmuşam, sözə, ürəyə doğru uzanan yolu. Ürəyə tərəf gedə bilməyən heç yana gedə bilmir. "Heç yana gedə bilmir Eşqə tərəf getməyən" - bu da mənim misralarımdı. Mənim gedəcəyim ünvan eşqdi, ürəkdi, eşqli ürəkdi, ürəkli eşqdi. Eşqə, ürəyə gedən yol Kəbəyə gedən yoldu. Eşq sorağına çıxanlar axırda gedib Kəbəyə çıxırlar.

Yetmişdən əvvəlki və sonrakı ömrümə gəlincə, hansı dönəmin asan, hansı dönəmin çətin olduğunu dəqiqliklə deyə bilmərəm. Dəqiq bildiyim odur ki, yetmişdən əvvəl də, sonra da həyat kredom həqiqət olub. Həyat kredosu həqiqət olanların ömürlərinin bütün dönəmləri çətin olur, bu da bir həqiqətdir. Soruşa bilərsən, mənim üçün həqiqət nədir? Kim mənim asan şeir yazdığımı düşünüb şeir yazırsa, mən şair deyiləm. Kim mənə baxıb şeir yazmaqdan əl çəkirsə və hiss edirsə, şeir yazmaq nə qədər çətindi, onda mən şairəm. Füzulini oxuyandan sonra adam şeir yazmağa ürək eləmir. Bilirsən, şeir yazanlar niyə çoxalıb? Çünki meydan sulayanlar həvəskarlarıdır. Hardadı o Rüstəm Zal ki, dizi aynalı pəhləvanlar meydan sulayırlar. Vallah, bilsəm ki, mən də o dizi aynalı pəhləvanlardanam, bircə kəlmə də yazmaram. Mən özümü də yaxşı tanıyıram, məni yazdıran hissi, qüvvəni də.

Mən ədəbiyyatda, poeziyada elmiliyin tərəfdarıyam. Mənə görə, şeir elmdi, elm şeir deyil. Şair alimdi, alim şair deyil. İndi bəziləri alimliklərini buraxıb şeir yazırlar. Olmaz, alınmaz. Axı hər yerindən duran Füzuli ola bilməz. Füzuli ona görə alim idi ki, şair idi, ona görə şair idi ki, alim idi. Bütün bu məqamlar unudulduğundan, az mütaliə edildiyindən,

klassikanı bilməməkdən ədəbiyyatımız bu hala düşüb.

Mən Nəsimi yaradıcılığını oxuyan, duyan, anlayan adam axtarıram ki, oturub onunla könül dünyasından, ilahi eşqdən danışaq. Nə yazıq, belə adamları nadir hallarda tapıram. Belə olanda məcbur qalıb öz-özümü, ürəyimlə danışaram. Ümumiyyətlə, mən özümdən danışmağı sevmirəm, özümü danışmağı daha üstün tuturam.

Bəzən mənə deyirlər ki, sən yazdıqlarını oxumaq, anlamaq çətindi. Xətrimə dəyəcəklərini düşünürlər, mən isə əksinə, deyirəm ki, səni də təbrik edirəm, özümü də. Nazim Hikmət belə adamlara "sənin mənə deyil, sən sizin qafanızdadı, gərək çiyinlərinizin üstündəki qafanızı dəyişəsiniz" - deyərmiş.

Deyirlər, bəs Səməd Vurğun sadə dildə yazır. Xeyr, qətiyyənlə deyil, Səməd Vurğun sadə yazdığı qədər də mürəkkəbdə, dərinlərdədi. O dərinliklərə enmək üçün gərək sözə vəqif olasan, divanə olasan. Sözə aşiq olmadan sözün Məcnunu ola bilməzsən. Söz səni dəli eləmədən ağıllana bilməzsən. Mən yazmaqdan çox oxuyuram. Sözün qapıları çox oxuyanların üzünə açılır.

Amma heç də çətin anlaşılmaq həmişə şairə xoş gəlmir. Bəzən asan anlaşılmaq istəyirsən. Özünə sual verirsən ki, axı burda anlaşılmayan nədir? Məsələn:

Çox olsa da günahım,
Gəl özün ol pənahım.
Öldür məni, Allahım,
Qələmi diri saxla.

Burda şairin prinsipi, qələmin missiyası açıq-aşkar ortaya qoyulub. Doğrudanmı Baratın şeiri olduğuna görə buna ağız büzülməli? Nəriman müəllim deyir, bir dəfə bir məclisdə şeiri oxudum, dedilər, zəifdi. Başqa bir yerdə həmin şeiri Puşkinin şeiri kimi qələmə verdim, hamı təriflədi. Dərketmə çatmır bəzi oxucularda. Dərketmə məsələsi də artıq şairin yox, oxucunun faciəsidir.

Çağdaş ədəbiyyatımızda doqqaz ədəbiyyatı baş alıb gedir. Hər doqqazda olan şeir yazır. Doqqaz ədəbiyyatı alçaq təfəkkürün məhsuludur. Sözü o qədər aşağı endiriblər ki, hamının əli sözə çatır. Mənə görə, hamının əli çatan söz söz deyil. Belə bir mühitdə adamın şeirə tövbə eləməyi, qələmi qırmağı gəlir. Nəcib Fazil Qısakürək demişkən, mən artıq bu gündən şairliyi cücələrə verdim, məni düşündürən sənətkarlıqdı. Hərdən deyirəm ki, sənət “sən et” deməkdir, edəmmirsənsə, “sən get” deməkdir. Bir də hər zaman məni bir sual düşündürüb: görəsən, Nəsimi bildimi ki, onun timsalında bəşər övladı, tarixində ilk dəfə özünə çatdı və özünü dərk eləməyib öz yanından ötüb keçdi? Çexov deyirdi: “Qoqolu xalqın səviyyəsinə endirmək olmaz, xalqı Qoqolun səviyyəsinə qaldırmaq lazımdır”. Bəli, şairi, yazıçıyı ayağa vermək olmaz, başa çəkib xalqın zəkasına, mənəviyyatına çevirmək lazımdı. Uzun sözün qıyası, məni yetmişdən əvvəl də, sonra da düşündürən, qayğılandırın sözdü, sözün ağırlarıdı, sözü ağırdanlardı.

- Haqqınızda fərqli ədiblərin fərqli deyimləri, fikirləri var. Misal üçün, Nüsrət Kəsəmənli sizi “İsmayıl Şıxlının kəşfi” adlandırır, böyük tənqidçimiz Vaqif Yusifli döyüşən şair kimi xarakterizə edirdi, Vaqif Səmədoğlu “Hərbçi şair”, Nəriman Həsənzadə “Mən Baratı nəfəsindən tanıyıram...”, İsa Muğanna “Barat Qazaxda oturub Saf Ağ elmiylə məşğul olur, özünün xəbəri yoxdu” – deyirdi. Sizcə, haqqınızda deyilmiş hansı söz şəxsiyyətiniz və yaradıcılığınızı bütövlükdə, olduğu kimi xarakterizə edir?

- Qeyd etdiyiniz sənətkarların hamısı məni yaxından tanıyaraq, hiss edərək, duyaraq haqlı fikir söyləyiblər. Ancaq nə danım, məni ən çox heyrətə salan Aşıq Kamandarın fikirləri, daha doğrusu, misrası olub. 1989-cu ildə Aşıq Kamandarın “Yazıçı” nəşriyyatında kitabı çıxmışdı, onunla da elə nəşriyyatda tanış olmuşduq. Kitabı oxuyub Borçalıda yaşayan aşığa bir məktub göndərmişdim. Məktuba ona həsr elədiyim şeiri də əlavə

eləmişdim. O, mənim bir şeirimə iki şeirlə cavab verdi. İkinci şeirində isə “Bir meyersan əsl İslam dinində” misrası vardı ki, bu söz hər zaman məni heyrət dolu düşüncələrə qərq edib. Məni az tanıdığı halda, ustad sənətkar dinə, eşqə bağlılığımı hardan duymuşdu? Üstəlik, 1989-cu ildə Quran heç dilimizə tərcümə də edilməmişdi. Hətta o misraya görə xəcalət çəkmişdim ki, ustad məni hansı gözlə görüb? Amma zaman keçdikcə ustad sənətkarın öncəgövrənliyi mənim taleyimdə öz təsdiqini tapmağa başladı.

Əli bəy Hüseynzadə bir əlində türklüyü, bir əlində İslamı bayraq kimi tutanlara heç kimin qalib gələ bilməyəcəyini deyirdi. Türkiyə Respublikasının beynəlxalq arenadakı nüfuzu Əli bəy Hüseynzadə fikrinin məntiqi təsdiqidi.

Pakistanlı şair Məhəmməd İqbal dinə bağlılığı ilə seçilirdi. Hələ Mehmet Akif Ərsoyu, Aşıq Ələsgəri demirəm. Xaqani böyük şair olmaq istəyənləri Quranı yaxşı-yaxşı oxumağa, mənimsəməyə dəvət edirdi.

...Söhbətin bu yerində Qazax Cümə məscidindən azan səsi ucalır. Sanki Allah evindən ucalan azan səsi Barat müəllimin dediklərini təsdiqləyir. Salavat çevirib söhbətə davam edirik.

Söz yox ki, ilk dəfə İsmayıl Şıxlıya oxşamaq istəmişəm. Mirvarid Dilbazi, Hüseyn Arif, Nəriman Həsənzadə, Xəlil Rza Ulutürk, Məmməd İsmayıl kimi sənətkarlar həyatımda misilsiz rol oynayılar. Mən qarşıma çıxan bütün sənətkarları daim minnətdarlıqla xatırlayıram. Ölənlərə rəhmət, qalanlara can sağlığı diləyirəm.

Ədəbiyyatımızın nəfəs alması naminə şairliyi həyat missiyasına çevirmiş hər sənətkarın yetirmələri, ardıcilları olmalıdır. Biz ardıcillarıma nəfəs miras qoymalıyıq. Çünki indi ədəbiyyatımız boğulur. Həyəcan təbili çalınmalıdı, ədəbiyyatımıza nəfəs vermək lazımdı, ədəbiyyatın nəfəsini kəsirlər.

Bu yola çıxan bu yolda başını qurban verməyi belə gözə almalıdı. Qara başını qurban verməlisən ki, söz ağ günə çıxsın. Bəziləri o qara başı qaravaş kimi başa

düşürlər. Elə ona görə də öz məqsədləri naminə qaravaşlıq eləyənlər çoxalıb. Zənnimcə, bu, pis tendensiyadır və insan artıq bunun qarşısını almaq qüdrətində deyil. Alsa, bu axının qarşısını yenə də – həmişə olduğu kimi – zaman alacaq.

Yenə də Səməd Vurğunun misralarını xatırlmalı olacam: “Nə üçün qəhrəman yaranmadım, ah, Sadə şeir yazmaq gəlir əlimdən”. Şair bu misraları özünün timsalında bütün şairlərə ünvanlayıb. Səməd Vurğun şair yox, qəhrəman olmaq istəyirdi. Məmləkəti bəlalardan xilas etmək üçün bu gün də millətə qəhrəman lazımdı. Bu gün əsgər də qəhrəman olmalıdı, şair də... Necə ki orqanlarının hamısı yerində olanda insan sağlam və gümrah olur, məmləkət də bütöv olanda millət firavan yaşayır.

– Həm şair kimi sözün qayğısını çəkirsiniz, həm də Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Qazax filialının sədri kimi söz adamlarının. Hansı çətindi, sözün qayğısını çəkmək, ya söz adamlarının?

– Filialın qayğısını çəkmək daha çətindi. Rəhmətlik İsmayıl Şıxlı Yazıçılar Birliyinə rəhbərlik etdiyi dövərdə neçə əsərini itirdiyini deyirdi. Osman Sarıvəlli yanına şeir oxuyub məsləhət almağa gələnlərdən birinə yarızarafat, yarıciddi “Bir də yanıma

gəlmə, ən gözəl misralarımı sənə verdim, özümə heç nə qalmadı” demişdi. Mən də müəyyən mənada Sarıvəlli taleyi yaşamaqdayam. Amma nə şair kimi, nə də filial sədri kimi heyifslənmirəm. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri, Xalq yazıçısı Anar deyirdi: “Barat üçbucaq şəkilli bir yerdə – Gürcüstan Azərbaycan sərhədinin qovşağında yerləşən filiala rəhbərlik edir. Ora qədim bir mədəniyyət mərkəzidi. Belə bir mədəniyyət mərkəzində filiala rəhbərlik etmək şərəfdi. Və bu şərəfli və məsuliyyətli işi Barat bizim istədiyimiz şəkildə yerinə yetirir”. Təvazökarlıqdan uzaq da olsa, bu kimi qiymətləndirmələr də adama stimül verir. Sevinirəm ki, məni hiss edən, duyan, qiymət verənlər var. Nə bilim, öz güşəmə çəkilməşəm, bir şeirimdə deyildiyi kimi, “Ürəyimə dırmanmışam, burdan yer üzü görünür”. Burdan yer üzü də görünür, adamların iç üzü də. Əzəl də sözdü, əcəl də. Məni söz yaşadır, məni söz yaşadacaq. Bax bu misra kimi:

Ağlamasın Vətən, ölsəm,
Ruh sağ olsun, bədən, ölsəm,
And içirəm, nədən ölsəm,
Mən şeirdən ölməyəcəm,
Bir şeir de, ölməyəcəm...

Söhbətləşdi:
Taleh MANSUR

NATAMAM BİR ƏSRİN ÖZƏL NÖQTƏLƏRİ

Aşağıdakı qeydlər hazırda öz peşələrinə uyğun aktiv fəaliyyətdə olan jurnalistlərin – 75 yaşlı kişinin və onun 72 yaşlı xanımının bir yerdə 98 illik əmək fəaliyyətinin bəzi məqamlarıdır. Qeydləri yazıçı, jurnalist, fotoqraf Şirməmməd Nəzərli Azərbaycan Milli Mətbuatının 148 illiyi münasibətilə hazırlayıb.

*Deyəcəklərimdə nə şikayət var, nə də özünüreklam motivləri. Sadəcə, faktlardır, yaradıcı ömrün anlarıdır.

*1974-cü il. ADU-nun 3-cü kursunda (jurnalistika fakültəsi) oxuyurdum. AzTV ilə sıx əməkdaşlıq edirdim. İlk televiziya reportajım Yerevan sakini olmuş, yeganə oğlunu bu şəhərin parkında haylar qətlə yetirmiş rəssam xanım, bütün işlərinin fonu qara parça olan Filurə Şeyxova haqqında oldu. (Gələn il, sağlıq olsa, ilk tv işimin 50 yaşı olacaq).

*Azərbaycan Jurnalistlər İttifaqı İdarə Heyətinin sədri Hacı Hacıyev rəhbəri olduğu diplom işimlə tanış olandan sonra dedi ki, universiteti bitirən kimi onun yanında – İttifaqda işləməliyəm, vəssalam. Amma mən “yekəxanılıq” edib “İdarə məmurluğunu” bəyənəmədim.

*Azərbaycanın siyasi rəhbəri Heydər Əliyev Sov.İKP MK-nın Baş katibi L.İ.Brejnevin Orta Asiya respublikalarının birində inşa etdirmək istədiyi Məişət Kondisionerləri Zavodu (MKZ) tikintisinin coğrafiyasını dəyişməyə nail olmuşdu. Bakıda qurulmuş bu müəssisə 1975-ci ilin dekabr ayında istifadəyə verilmişdi. Zavod nəinki SSRİ-də,

Şirməmməd NƏZƏRLİ

deyilənə görə, hətta Avropa məkanında da ilk idi. Zavodda, onun Xüsusi Konstruktor Bürosunda və müttəfiq respublikaların paytaxtlarında kondisionerlərin Texniki Təminat Atelyələrində ümumilikdə 10 minə yaxın işçi çalışırdı. Müəssisədə çoxtirajlı qəzet və radio fəaliyyət göstərməli idi. O vaxtlar üçün unikal sayılan süni iqlim məişət aparatlarının istehsalı ilə məşğul olanların da hər biri mənim nəzərimdə unikal sayılırdı. Jurnalist marağı və peşəmə sonsuz həvəs məni MKZ-yə gətirdi. Radio-qəzet redaktoru kimi iş qəbul olundum.

*Yazılarımın qəhrəmanları adi fəhlədən tutmuş, baş direktorun müavinlərinə kimi bir-birinə bənzəməyən müxtəlif hazırlıqlı, fərqli dünyagörüşlü insanlar idi. Bakıdan kənarda fəaliyyət göstərən atelyelərə eza miyyətim isə həmişə yeni informasiya almağım üçün (eləcə də ölkəmiz haqqında maraqlı məlumatlar çatdırmağımdan ötrü) əvəzsiz imkanlar yaradırdı. Moskva, Daşkənd, Düşənbə, Vilynüs, Tiflis, İrəvan, Kiyev və digər şəhərlərdə çalışan işçilərimiz əsl insan xarakteri palitrası idi.

*İllər keçəndən, yaşadığımız keçmiş “Böyük ölkədə” dəyişən sistemi, fərqli ictimai-siyasi həyatı, qeyri-səmimi insan münasibətlərini, qərəz və ikili standartları gördükcə MKZ ilə bağlı nostalji hissləri məni qarabaqara izləməyə başladı. 70-ci illərdə respublika rəhbərinin bu müəssisənin

Azərbaycanda inşası üçün hansı maneələri, hansı siyasi-iqtisadi əngəlləri bacarıqla dəf etməsi barədə yeni materiallar qarşıma çıxdı. İlk ağıma gələn fikir bu oldu: "Biz o günləri niyə lazımınca qiymətləndirmədik?"

*Müəssisə işçiləri maaşdan əlavə rüblük, istehsalat yarışlarında qalib qismində, keyfiyyət göstəricilərinə görə, planda nəzərdə tutulandan əlavə məhsul istehsalına və s. və i.a. görə mükafat alırdılar. İlin sonunda 13-cü maaş verilir. Həmkarlar İttifaqları Komitəsinin xətt ilə SSRİ daxilində və xaricdə yerləşən istirahət evlərinə güzəştli turist putyovkaları olurdu. Müttəfiq respublikaların paytaxtlarına cümə günlərindən başlayaraq güzəştli ödənişlə 3 günlük turların təşkili adi hal idi. Zavodun bir istehsalat sexi ərazisi qədər yer tutan yeməxanası pəhriz, tez qidalanma, qonaq sektorlarına bölünmüşdü. Mədə-bağırsağ (qastrit) problemi olan əməkçilər üçün məxsusi yeməklər hazırlanırdı. Müəssisə nəzdində nümunəvi poliklinika fəaliyyət göstərirdi. Təsadüfi deyil ki, akademik Zərifə Əliyeva oftalmologiya üzrə elmi-tədqiqat işini həm də buradakı fəaliyyəti ilə əlaqələndirmişdi.

*MKZ əməkçiləri üçün yaşayış binası istifadəyə verildi, hələ yüzlərlə insan da növbəsini gözləyirdi. Elə gün olmurdu ki, müəssisəyə ölkə və şəhərlərdən nüfuzlu qonaqlar gəlməsin. Bayramlar ərəfəsində konsert proqramları təşkil olunurdu. Müəssisənin yardımçı təsərrüfatı məhsulları ilə yanaşı, rayonlardan gətirilən kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı da müntəzəm xarakter almışdı.

*Zavodun inşasında son sözünü demiş Sov. İKP MK-nın Baş katibi L.İ. Brejnevin müəssisəyə gəlişi isə tarixi hadisə idi. MKZ minlərlə gənc, orta yaşlı insanın qazanc, xoş gələcəyə ümid, beynəlmilətçilik şəraitində ümumi dinc fəaliyyət yeri kimi tanınırdı. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 100 illik yubileyi ilində xalqını düşünərək atdığı addımlardan təkəcə MKZ nümunəsi bir uzaqgörənlik, siyasi məktəb, rəhbərlik örnəyi kimi göstərilə bilər.

*Ötən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq SSRİ Xalq artisti Rəşid Behbudovun ifasında səslənən "Sağ olsun yol göstərən" mahnısı necə də populyar idi...

*Belə bir həyat təcrübəsi jurnalistlik və yazıçılıq fəaliyyətim üçün təbii stimula yaradır, rəngarəng mövzular diktə edirdi. Foto işləri də öz yerində. Sadə dillə desək, danışıqla qurtarmaz.

*Rusiyanın Kirov vilayətinin mərkəzində ezamiyyətdə idim. Nahar etmək üçün yeməxanaya gedib növbəyə dayandım. Az keçmiş yaxınlıqdakı texniki peşə məktəbi şagirdlərindən də bir neçəsi gəlib məndən sonra növbə tutdu. Bu zaman divardan asılmış bir rəsm əsəri – portret diqqətimi çəkdi. İncəsənətlə çox maraqlandığımdan portretin kimə aid olduğunu öyrənmək üçün yaxına gedib gördüm ki, deyərsən, V.İ. Leninin obrazını yaratmağa cəhd ediblər. Kepkasını əlində tutub Qırmızı Meydanda duran bu badamgöz kişi inqilab rəhbərindən daha çox "bomj"ə oxşayırdı. Təəccüb elədim ki, Leninin rəsmini çəkməyə yalnız titullu rəssamların ixtiyarı çatdığı halda, bu şərj necə gəlib ictimai yerin yuxarı başında qərar tutub. Portretə bir az da yaxın durub çərçivənin küncündə və ya altında "əsr" müəllifinin adını axtardım. Yox idi. Qayıdıb növbədə durduğum yerə gedəndə gördüm ki, texniki peşə məktəbi şagirdlərindən iki qız təəccüblə mənə baxıb pıçıldayırdı. Biri o birisinə deyir: "... Ooo! Sən bir işə bax. Bu adam hələ yazı oxumağı da bacarırmış!"

*Hələ də araşdırıram: necə olub ki, Rusiya bölgələrində qeyri-rus millətindən olanlar bu səviyyədə tanınılıb?

*Zavodda yeddi il "həyat məktəbi" keçəndən sonra Azərbaycan radiosuna üz tutdum. Tanınmış jurnalist Rafiq Savalanın baş redaktoru olduğu redaksiyada "Ailə və məktəb" jurnalını hazırlayırdım. Pedaqoji məktəb bitirmiş bir jurnalist üçün bu sahə tam uyğun idi. Yalan-doğru, redaksiyada işimdən razılıq edirdilər. Paytaxtdakı uşaq evlərinin birindən hazırladığım "Nə çatmırdı o gözlərdə?" sүйetini hətta radionun "Qızıl fondu"na vermişdilər.

*Bu arada diplom rəhbərim, mənə bir növ hamilik etmək istəyən Hacı müəllim (o özü də vaxtilə radioda çalışmışdı) redaksiyamıza zəng vurub məni ərkyana tənbeh etdi və dedi ki, əlimdəki verilişi təhvil verib İdarə Heyətinə gəlim.

*İttifaqda məsləhətçi vəzifəsində işləməyə başladım. Sonra baş məsləhətçi, xarici əlaqələr şöbəsi və Jurnalist Fondu sədrinin müavini... Yazıçı Fərman Eyvazlı, məşhur jurnalist Valid Sənani, AzTV-nin Moskva müxbiri olmuş Altay Zahidovla birgə çalışdıq. 1986-cı ildə Valid Sənani ilə ikimiz Naxçıvan MR-ə gedib burada Jurnalistlər Təşkilatının təsis yığıncağını reallaşdırdıq. Beləcə, Muxtar Respublikada da təşkilatımız fəaliyyətə başladı.

*Jurnalistlər İttifaqına dünyanın müxtəlif ölkələrinin mətbuat işçiləri ezamiyyətə gəlirdi. Həmin qonaqlarla əvvəlcədən hazırladığımız plana uyğun olaraq mən işləyirdim. Onlarla ünsiyyətimizin tərkibində Qarabağ problemi, onun kökü, faktlar... önəmli yer tuturdu. Yadelli jurnalistlər vətənlərinə qayıdanda verdiyim məlumatlar əsasında yazılar hazırlayırdılar və İttifaqımızın ünvanına təşəkkür məktubu yollayırdılar. Kubadan, İsveçrədən, Monqolustandan və s. gələn təşəkkür məktublarının bir qismini qoruya bilməmişəm. Azərbaycanda olmuş əcnəbi həmkarlarımızdan bəziləri isə bizi cavab səfərinə dəvət edirdi. Bu qəbildən Monqolustan səfərimdə "Çingiz xan diyarında" adlı qeydlərim yarandı və yazı "Azərbaycan gəncləri" qəzetinin 2 sayında hər dəfə bir səhifə olmaqla dərc edildi.

*Sumqayıt hadisələri də ən çox səs-küyə səbəb olan və ürək ağrısından olaylardan oldu. Hadisələrdən az sonra saxta, qondarma, ssenari əsasında baş vermiş hadisənin mahiyyətilə bağlı yazım uyğunlaşdırılaraq Türkiyə mətbuatında dərc olundu.

*1989-cu ildə Türkiyəyə dəvətlə səfərim jurnalist həyat yoldaşımın baş tutdu. "Boğaziçi"ndə gecəyarısı rəhmətlik Turqut Özal və xanımı Səmrə Özalla görüşümüzü kino lenti kimi həmişə xatırlayıram. Smitə-

oxşar kökəni xırçılıtlı ilə yeyib çay içən iri gövdəli T.Özal qonşu masada "Günaydın" qəzetinin şöbə müdirini və bizi görcək (yəqin, qiyafəmizdən qonaq olduğumuz bilinirmiş) arxasında durmuş cangüdənlərinə nəşə dedi. Onlar bizə yaxınlaşıb nəzakətlə salamladılar və bizi Türkiyə ali rəhbərinin yanına dəvət etdilər. *(Elə ilk dəqiqədən sadə, səmimi, insansevərlik mühiti bizi valeh etdi)*. O, ölkəmizin iqtisadiyyatı ilə maraqlandı və dedi ki, sizdə, deyəsən, "ailə podratı" adlanan hərəkət başlayıb. Şübhəsiz ki, bu, azad, işgüzar bir mühitə çevriləcək və iqtisadiyyatınızı irəli aparacaq. *(Bu məqamda xanımlarımızın illərin tanışları kimi şirin-şirin söhbətə başlamaları da gözümdən qaçmadı)*.

T.Özal sonra məndən danışmağımı (necə deyərlər, ürək sözlərimi dinləmək) rica etdi. Mən qısaca bildirdim ki, biz niyə qardaş Türkiyəyə Gürcüstandan – Sarp qapısından gəlməliyik? Axı Naxçıvanla Türkiyəni 15 km uzunluğunda torpaq sahəsi birləşdirir. Hələ onu demirəm ki, iki ölkə arasında hava nəqliyyatı da yoxdur. Türkiyə dövlətinin Azərbaycanda təmsilçiliyi də o cür.

Türkiyənin dövlət başçısı döş cibindən kiçik bir kalkulyator, kağız çıxarıb qeydlər etdi və əlavə elədi ki, narahat olmayım, bunların hamısı tezliklə həllini tapacaq.

Şükürlər olsun ki, bir müddət sonra iki qardaş ölkə arasında bu sayaq problemlər, doğrudan da, tarixə qovuşdu...

*Məlum 1990-cı il 20 Yanvar faciəsi günlərində İdarə Heyəti əməkdaşlarının da problemləri artdı. AZƏRTACın binasında (4-cü mərtəbə) fəaliyyət göstərirdik. Birinci mərtəbədə Məzahir Süleymanzadə, Şakir Yaqubov və nəşrin jurnalist kollektivinin 20 Yanvar faciəsilə bağlı "Səhər" qəzeti nömrələrini hansı zəhmətlə hazırladıqlarının şahidiyəm.

İşlədiyimiz binanı əlində süngülü avtomat tutmuş rus hərbiçiləri "qoruyurdu". Məhz onlar da günahsız 20 Yanvar qurbanlarını və fəlakət mənzərəsini əks etdirən fotolardan hazırlayb binamızın qabağında qoyduğumuz stendi avtomatlarının qundağı ilə vurub dağıdırdılar.

*İdarə Heyətində məsləhət oldu ki, 1990-cı il fevralın 6-da Moskvada keçiriləcək Sov. İKP MK-nın növbəti plenumunda Mixail Qorbaçovun "Bakı hadisələrində qadın və uşaq ölməyib" ağ yalanını ictimailəşdirmək üçün sənədlər hazırlayıb poçt vasitəsilə plenum iştirakçalarına yollayaq. Bu iş mənə həvalə edildi. Yanvarın 23-24-də gecə-gündüz bilmədən faciəni əks etdirən fotolardan, Allahşükür Paşazadənin, Milli Məclisin sədri Elmira Qafarovanın müvafiq bəyanatlarından ibarət 90 zərf (*zərfləri bütün Sovetlər İttifaqı üzrə iri partiya təşkilatlarına çatdırmağı nəzərdə tuturduq*) hazırlayıb gecə vaxtı Mahaçqaladan keçən qatarla yola düşdüm. Mahaçqalada poçtlardan iki gün ərzində zərfləri müvafiq qaydada ünvanlara yola saldım. Yerli əhali çox zaman məni erməni hesab edib kinli sözlərindən, təhqirlərindən də qalmırdı, hətta öldürməklə hədələyirdilər... Amma mən kəlmeyi-şəhadətimi hündürdən oxuyan kimi sakitləşirdilər.

*Jurnalistlər İttifaqının 1980-ci ilin axırları, 1993-cü il də daxil olmaqla, fəaliyyət dövrü mürəkkəb ictimai-siyasi ovqatla keçdi. Amma təşkilat nikbinliyini itirmirdi. Belə dövrdə İttifaqın sədri H.Hacıyevin razılığı ilə ölkə rəhbərinə – ölkənin ilk prezidentinin adına bir müraciət məktubu hazırladım. Məktub 12 bəndlik təkliflərdən ibarət idi. Məsələn, ADU-nun S.M.Kirovun yox, M.Ə.Rəsulzadənin adına olmasını təklif edirdik; Azərbaycanda Mətbuat Günü'nün mayın 5-də ("Pravda" qəzetinin ilk nömrəsinin çıxdığı gün) deyil, "Əkinçi"nin ilk nömrəsinin işıq üzü gördüyü tarixə uyğun qeyd edilməsini istəyirdik; Nardaranda Jurnalistlərin Beynəlxalq İstirahət Evinin tikintisini dirçəltməyi, KİV-in inkişafında fəallıq göstərən qələm sahiblərinə "Əməkdar jurnalist" fəxri adının verilməsinin bərpa olunmasını xahiş edirdik və s.

Bu arada İttifaqın inzibati binasında ikiillik "Jurnalist sənətkarlığı məktəbi" təşkil etdik. Həmin məktəbi bitirənlərdən bir neçəsi

hazırda media sahəsində baş redaktor kimi fəaliyyət göstərir və ya tanınmış jurnalistdir.

Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin (*Daha İttifaq yox*) üzvlük vəsiqəsinin və emblemünün çizgilərini hazırlamaq da mənə həvalə edilmişdi.

Sonralar bu məsələlərin hər biri özünə-məxsus tərzdə həllini tapdı.

*1997-ci ildə "Vışka" qəzetinin Ukrayna üzrə xüsusi müxbiri işləmişəm.

*Əsrin baclağıcında aktyor Nizami Mirsalayev komik aktyor İlham Quliyevlə lağlağı, parodiya duetlərindən bezib yalnız milli dəyərlərin və etiqadımızın təbliğinə hesablanmış "Zaman" teatrını qeydiyyatdan keçirə bildi. Di gəl bu sahədə səhnə əsəri qıtlığı konkret problem kimi meydana çıxdı. Mənə müraciət edildikdə ilk repertuar kimi "Müctəhidin yuxusu" birpərdəli pyesimi təklif etdim. Bəyənildi və premyera Dövlət Akademik Dram Teatrında baş tutdu... Zalda oturmağa yer olmadığından Abşeron kəndlərindən icarə avtobuslarla teatra gəlmiş həvəskar tamaşaçılar ayaq üstə qalmalı oldular. 45 dəqiqəlik tamaşa öncəsi ölkənin qüdrətli sənət adamları, məşhur aktyor və rejissorlar 40 dəqiqə fərəhlə yeni istiqamətli teatr barəsində danışdılar.

Bu hadisədən sonra həmmüəllif olduğum iki pyes də ölkənin baş səhnəsində tamaşaçılara təqdim olundu. (*Tamaşa günü – son məşq istisna olmaqla – digər məşqlər ayrı-ayrı teatrların səhnələrində keçirildi*). Belə anşlaq tamaşalardan sonra Mədəniyyət Nazirliyindən "Zaman" teatrı rəhbərinə xəbər göndərildi ki, hər tamaşa günü üçün müəlliflər 900 manat (doqquz yüz) ödəməlidirlər. Tamaşaya görə bilet satmayan, yalnız xeyriyyəçilərin ianəsi hesabına fəaliyyət göstərə bilən teatr üçün bu tələb "İşinizi dayandırın!" anlamına gəlirdi. 2000-ci illərdə bir gün üçün 900 manatın nə qədər pul olduğunu hamı yaxşı bilir... Teatr işləyə bilmədi.

"Qələmi sınımış" mən həm bir qədər nəfəs almaq, həm də dolanışıq dərdindən Moskvaya getməli oldum. Moskva nə

Moskva? Sanki azərbaycanlıların ikinci yaşayış məskəni. Bir tanışımı axtarırdım, həmvətənlərimiz dedilər ki, o adam “Teks-tilşiki” metrostansiyasının yaxınlığındakı tərəvəz bazasında olur. Deyilən yerə yollandım. İri dəmir örtüklü binaya çatanda çürümüş, kəşif kartof və soğan qoxusu məni geri “itələdi”. Özümü toparlayıb binanın darvazası qarşısında dayanmış cavan oğlandan tanışımı soruşdum. Dedi: “Hə, keçin, içəridədir, amma yatır”. Hündür qalaqlanmış kartof tayaları sırasının sonuna qədər xeyli addımlayıb, divarın sonuna çatanda gördüm ki, tanışım yerə salınmış yorğan-döşəyə bənzər parçalara bürünüb yatır. Sən demə, adam burada həm işləyir, həm “yaşayır”... Ümumiyyətlə, Moskvanın bu rayonu bir növ “azərbaycanlıların məskəni” imiş. Hətta Azərbaycan dilində sınıqsız danışan milisə də rast gəldim. Məni görcək pasportum və Moskva qeydiyyatımla maraqlandı və hiyləgərcəsinə gülümsəyib soruşdu: “Səndə biş yuz rubl var?”. Diaspor nümayəndələrindən də soydaşlarımızın bu şəhərdəki gün-güzəranı ilə bağlı ürəkəçən heç nə eşitmədim. Faktlar isə ürək yandırır. Məsələn, Moskvanın tək-cə bazarlarında 500-ə yaxın ali təhsilli azərbaycanlı vətəndaşın əziyyətlə çörək pulu qazanmağını öyrəndim. Qeydiyyatı olmayan onlarla həmyerlimizin üstüaçıq yük maşınında üzəsağı uzanmış vəziyyətdə “bölməyə” aparıldığı yolda milisin onların kürəkləri üzərində yeriyib “Nefti başqalarına verirsiniz, çörək pulunu isə bizdə qazanmaq istəyirsiniz, çurbanlar?!” deyərək təhqir etməsi kimi faktlar isə adamı xəcil edirdi.

Müxtəlif vaxtlarda obyektiv, ya da subyektiv səbəbdən Moskvaya hicrət etmiş və nisbətən oturmuş soydaşlarımızla tanışlıqdan məlum oldu ki, onların enerjisi pul qazanıb ailələrinə göndərmək, həmyerlilərimizin hüquqlarını müdafiə etmək, imkan daxilində onların əxlaq normalarından uzaq düşməməsinə nail olmaq, ayda heç olmasa bircə dəfə A-3 formatında qəzet və uşaqlar üçün jurnal buraxmaq kimi xeyirxah işlərə

sərf olunur. Çox çətin vəzifədir! Təsəvvür edin ki, mənzilini kirayə verən moskvalı elanında “qafqazlı müraciət etməsin” yazır. Moskvanın “Əldən ələ” (“*Íz ruk v ruki*”) 120 səhifəlik həftəlik qəzetinin “tanışlıq” bölməsində xüsusi olaraq “qeyri-ruslar narahat etməsintlər” deyə bildirilir.

Moskvada yaşayarkən dünya din tarixində özünəməxsus maraqlı həyatı ilə məşhur olan Yusif peyğəmbər haqqında yazdığım “Yusifin qəmi” pyesinə Rusiya Dövlət Duması sədrinin müavini olmuş Vyaçeslav Ali Polosin ön söz yazdı və əsəri rejissorlara nişan verdi. Əsər (*iki dildə*) kitab halında min nüsxə ilə nəşr olundu və çox qısa müddətdə Rusiyada yaşayan soydaşlarımız kitabın 900 ədədini aldılar. Bakıya qayıdanda yalnız yüz ədədini gətirə bildim. Bir müddət sonra İran kinematoqrafçıları “Yusif Peyğəmbər” serialını dövriyyəyə buraxdılar. İndi fikirləşirəm ki, pyesi onlardan xeyli əvvəl yazıb nəşr etdirməyim necə də yaxşı olub. Yoxsa ...

*Rusiyada yaşayan soydaşlarımızdan ibarət bir çox qurum və cəmiyyətlərdə məni artıq tanıyırdılar. Ünsiyyətlərimizin birində təklif olundu ki, Moskvada diasporun öz televiziya olmalıdır. Əmin etdilər ki, əgər mən bu şirkəti Rusiya Dövlətinin rəsmi qeydiyyatından keçirə bilsəm, TV-nin fəaliyyəti üçün hər cür şərait yaradacaqlar. Televiziya şirkəti arzulayan, lakin onun yaşaması üçün ümdə şərtlərdən xəbərsiz bu insanlara izahat verməkdən usanmırdım. Hətta bir dəfə belə bir müqayisə aparıb dedim: “Yer üzərində hərəkət edən qatar, avtomobillər də nəqliyyatdır, havada uçan təyyarə də. Yol gedərkən yerüstü nəqliyyatın yanacağı qurtaranda o, sakitcə dayanır, sərnişinlər bundan xəsarət almırlar. İndi siz göydə uçan təyyarənin benzini birdən qurtaranda nə baş verəcəyini təsəvvür edin... Bax televiziya kanalı həmin o sərnişin təyyarəsinə bənzəyir. Yəni dediyiniz bu işin möhkəm maliyyə təməli olmasa, TV təyyarə gününə düşəcək...”. Bu müqayisənin nəinki təsiri olmadı, hətta incidilər də: “Siz

bizi nə hesab edirsiniz? Biz heç imkansızlara oxşayıyıq?”

*Qisası, qollarımı çırmaladım, Moskva-dakı bütün köhnə tanışlarımın, yeni dostlarımın, hüquqşünasların məsləhət və imkanlarından istifadə edib işə girişdim. Əcnəbilərin Rusiyada TV yaratmaları üçün qanunla tənzimlənən qaydaları ilə üz-üzə durmuşdum. Şərtlərin ən ağırını o idi ki, rusiyalı olmayanlar TV təsisçisi ola bilməzdilər. Rusiyalı isə indən belə yerüstü TV yarada bilməzdi. (*Hakimiyyətə yeni gəlmiş V.Putinin göstərişlərinə görə*). Köməkçilərimin məsləhəti belə oldu ki, belə vəziyyətdə sputnik TV ən yaxşı variantdır. Əgər bir moskvalı tapsam, onunla ikimiz niyyətimizə çata bilərik. Ona görə də Moskvada yaşayıb daimi qeydiyyatda olan yaxın qohumumla ikimiz təsisçiliyimizi sənədləşdirə bildik. O vaxtlar Moskvada indi bizdə fəaliyyət göstərən ASAN xidmət kimi mərkəzləşdirilmiş qurum olmadığından hər dəfə sübh tezdən gedib qalaq-qalaq sənədləri qeydiyyatdan keçirmək üçün növbədə dururdum. Oradan da hər dəfə məni bir bəhanə ilə geri qaytarırdılar. Məsələn, şəxsiyyət vəsiqəm Bakıda rus dilinə tərcümə edilib möhürlə təsdiq edilsə də, bildirilirdi ki, belə əsas sənədlərin yalnız Moskva tərcüməsi keçərlidir. Dediklərini edib yenidən təsdiqə gələndə başqa bir şey tapırdılar. Misal üçün bildirilirdi: “Sizin gələcək TV ünvanında nə sə başqa bir şirkətin fəaliyyət göstərəcəyi məlum olub. Gedin yeni ünvan tapın”. Bütün bu bəhanələr vaxt, əsəb, enerji, maddi vəsait aparırdı. Moskvanın bütün sənədlərinin qeydiyyatı üçün sübh tezdən bura axışanların çoxu artıq bir-birlərini tanıyır, dərdləşirdilər. Sübhün ala-qaranlığında növbəyə yarım saat gecikənlər binanın içərisində həтта durmağa yer tapmayıb bayırda gözləməli olurdular. Kirayədə yaşadığım yer buradan xeyli uzaq olduğu üçün bir neçə nəqliyyat dəyişirdim, o üzdən mən də iki-üç dəfə bayırda gözləməli olmuşam – qış, külək, 25-28 dərəcə soyuq öz işini görürdü. Qeydiyyatla bağlı digər

sənədlərin taleyi də oxşar sınaqlara məruz qaldı...

*Xülasə, payızın əvvəlində başlayıb qışın sonuna yaxın soydaşlarımıza xidmət üçün nəzərdə tutduğumuz sputnik DA TV (Dünya azərbaycanlıları tv) kanalının sənədləri dövlət qeydiyyatına alındı. Əsasnaməyə görə, verilişlər Azərbaycan və rus dillərində hazırlanmalıydı, müharibəyə, iğtişaslara, irqçilik və millətçiliyə səsləməyən, spirtli içkilər və tütün məhsullarını təbliğ etməyən, erotika və zorakılıq, həmçinin sırf dini təbliğat xarakterli verilişlərdən başqa cəmiyyət üçün aktual sayılan bütün istiqamətlərdə peşəkarcasına hazırlanmış materiallara yaşıl işıq yanırıdı. İndi həm də tək-cə məndən asılı olmayan işlərin icrası qalmışdı: Ofis binası tapmaq, zəruri avadanlıq alıb texniki və yaradıcı heyəti formalaşdırmaq, proqrama uyğun fəaliyyətə başlamaq. Sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Sonuncu dəfə 1977-ci il iyul ayının 12-də oğlumun – ilk övladımın dünyaya gəldiyi gün bu cür xoşbəxt olmuşdum.

*Bu yerdə “Sən saydığını say...” atalar məsələsinin əsl yeridir. Soydaşlarımıza xidmət naminə hər şeyə hazır görünənlər, mənə qol-qanad verənlər atlı olmuşdu, mən piyada. Vaxt keçir, əsəblərim tarıma çəkilir, o biri tərəfdən də qanuna görə şirkətin hər ay, hər rüb, yarımillik və illik hesabatlarını vermək lazım gəlirdi. Özümdən başqa DA TV- də ilk işçi mühasib oldu. O, müqavilə əsasında məvacib alıb deyilən işləri görürdü.

*Günlərin birində kirayədə qaldığım mənzildə özümü çox pis hiss elədim, ağlıma gəldi ki, mənzilin qapısını açıq qoyum. (*Qapı bir qonşularım yaşlı ər-arvad hərdən gəlib məndən hal-əhval tuturdu, indi də gəlməli olsalar, açıq qapıya diqqət edəcəkdilər*). ...Bir də gözümü açanda özümü xəstəxanada gördüm. Dedilər ki, Elmi Tədqiqat İnstitutunun N.V.Sklifosovski adına Təcili Yardım Xəstəxanasındayam. Bir həftə müayinə-müalicədən sonra buraxıldım.

Mühasibimiz artıq bir il idi ki, “sıfır hesabat” hazırlayıb lazımi təşkilatlara təqdim edirdi.

Elə bir məqam da çatdı ki, Vətəndən ayrı yaşamağın mənlik olmadığını anladım, Bakıya qayıdıb oğlumla bərabər “Azəri prodakşn” yaratdıq (*Amma Moskvadakı mühasib də vaxtında məndən maaş alıb hesabatları ünvanına çatdırırdı*). Azərbaycanın hər sahədə uğuru, milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına diqqət, milli musiqi mədəniyyətimiz, uşaqlar üçün cizgi filmlərinin dublyajı və Azərbaycandan kənardə yaşayanlarda maraq doğuracaq digər mövzularda dair verilişlər hazırlayırdıq.

DA TV barədə Bakıdakı imkanlı, vəzifəli şəxslərə, həmçinin dövlət qurumlarına məlumat verirdim. TV-ni tam özləri işlədəcəklərsə və ya məndən alacaqlarsa, onlara hər cür yaradıcı, təşkilati yardım etməyə hazır olduğumu da bildirirdim. Lakin heç nə alınmırdı, anlayırdım ki, birbaşa gəlir gətirməyən işə heç kəs baş qoşmaq istəmir... Mən bir müddət də Moskvaya uçub mühasibimlə hesabat sənədlərini təhvil verdim. Lakin Don Kixotluğun sonu gəldi. Artıq maddi imkanlar qırmızı işıq göstərirdi.

Lakin bu günün özündə də DA TV ekranının heç vaxt işığı yanmayacağı bilə-bilə ona aid sənədləri elə məhəbbətlə qoruyuram ki!

*Jurnalistik fəaliyyətimdə foto işinə də az vaxt ayırmamışam. Mətbuat Şurasının, Fotoqraflar Birliyinin təşkilatçılığı ilə təşkil olunmuş sərgilərimlə yanaşı, Rusiya Səfirliyinin Mədəniyyət Mərkəzində, Rəsamlar İttifaqının V.Səmədova adına sərgi salonunda da sərgim baş tutdu. Mədəniyyət tariximizdə ilk dəfə nümayiş olunan sərgi “Azərbaycan rəsamlarının foto portretləri” adlanırdı. 55 fırça və tişə ustasının irihəcmli portretləri üzərində 8 ay işləmişdim. Sərginin təşkilində Xalq rəssamı Arif Hüseynovun xüsusi əməyi vardı. Sərginin müddəti nəzərdə tutulduğundan bir həftə də artıq uzadıldı. Sonda isə portretləri rəsamlarımıza hədiyyə etdik.

*Amma ilk peşəkar sərgim 2009-cu ildə AYB-nin binasında keçirilib. Bircə gün nümayiş olunan sərgiyə böyük maraq göstərildi, AYB-nin sədri Anar, məşhur rəssam Toğrul Nərimanbəyov, Xalq yazıçısı Çingiz Abdullayev, Xalq şairi Fikrət Qoca... foto işlərimə xüsusi maraq göstərdilər, şəkilaltı mətnlərə diqqətlə göz yetirib mənə suallar verirdilər. Məsələn, Anar müəllimlə “Ağaclarda Yaradana təqdis edir” fotosu ilə bağlı qısa müzakirəmiz oldu. Toğrul müəllim isə Moskvada “İzmaylovo parkı”nda çəkdiyim iri ölçülü payız mənzərəsinə baxıb dostu Anara dedi: “Əvvəl elə bildim rəsm əsəridir...”

Sonda AYB-yə iki əsərimi hədiyyə etdim. Biri Azərbaycan televiziyaya qülləsinin fəsilərdə, gücə-gündüz saatlarında, müxtəlif hava şəraitində silsilə görünüşü, digəri isə Rusiya paytaxtı parklarının birində çəkdiyim, sanki sulu boya ilə işlənmiş mənzərə idi.

*2000-ci ildən təsisçisi və baş redaktoru olduğum beynəlxalq “İRS” jurnalı fəaliyyətə başladı. Bakıda o vaxtlar nəfis jurnal üçün müvafiq çap şəraiti olmadığından materialları üç dildə hazırlanan dərgini Moskvada nəşr etdirirdim (əlbəttə, şəxsi vəsaitim hesabına). Jurnalın fəaliyyəti, materialların aktuallığı və oxucu coğrafiyası mənə “HUMAY” mükafatı qazandırdı. Müstəqillik dövründə həm də qəzet və jurnallarda məqalə, foto və müsahibələrim müntəzəm dərc olunurdu.

*Səkkiz il fasiləsiz işlədiyim xəbər agentliyində elm və mədəniyyət şöbəsini aparırdım. Fotolentlərlə müşayiət olunan xəbərlərin sayını itirmişəm. Amma yadımdadır ki, “Media kapitanları” seriyasından 55 müsahibəmi ayrıca kitab şəklində buraxmaq niyyətim var idi. Sonra dəyərlər, münasibətlər, medianın təşkili və tələblər elə dəyişdi ki, daha buna lüzum görmədim.

*Akkreditasiya ilə xarici xəbər agentliyində işlədiyim illərdə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevi xarici ölkələrə səfərlərdə müşayiət edən jurnalistlərin sırasında, rəhbərin rəsmi qəbullaşında mən də bir neçə dəfə olmuşam. Onun dialoq qurmaq məharətini, müsahibini fakt və məntiq qarşısında mat qoyduğunu,

mətləbi çatdırmaq tərzini, emosiyasız, səbirli davranışını, jurnalistlərlə səmimi münasibətini və əlbəttə, özünəməxsus təbəssümünü yaxından izləyə bilmişəm. Eyni zamanda onun xeyirxah təklif və siyasi addımlarını anlamayan (anlamaq istəməyən) əcnəbi həmkarlarını da tanımışam.

*Jurnalist yazısı müsabiqələrində dəfələrlə qalib sayılmışam. "Azərbaycanda turizmin inkişaf perspektivləri", "Zeytun bağları", "Erməni xisləti" və s. mövzular üzrə jurnalist yazısı müsabiqələrində birincilik qazanmışam. Beynəlxalq hekayə müsabiqəsində (rus dilində) "Бесъ в отца" hekayəsi, Mədəniyyət Nazirliyinin elan etdiyi "Ən yaxşı pyes" müsabiqəsində "Yusifin qəmi" əsərim ikinci yerə (birinci yer heç kimə verilmədi) layiq görülüb. Müsabiqənin şərtlərinə görə, qalib əsərlərin dövlət hesabına tamaşası hazırlanmalı idi. "Yusifin qəmi" də Sumqayıt Dövlət Dram Teatrında Əməkdar incəsənət xadimi Bəhram Osmanovun quruluşunda səhnə təcəssümü tapdı.

Digər pyeslərim və müştərək əsərlərim Bakı teatrları səhnələrində tamaşaya hazırlanıb. Roman, povest və hekayələrdən ibarət 14 kitab ərsəyə gətirmək qismətim olub.

*Dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzuli ilə böyük rus yazıçısı Lev Tolstoyun Bərzəx aləmində görüşünə həsr etdiyim "Mən haqqı sevirəm" adlı mistik tamaşa mətni 2017-ci ilin may ayında Yazıçılar Birliyinin saytında dərc olundu və bu günə kimi 17 mindən çox oxucunu cəlb edib.

*Ölkəmizin qəzet və jurnallarında jurnalist materialları ilə yanaşı, vaxtaşırı hekayələrim də dərc olunur.

*"Özgə canda doğma ürək" pyesim əsasında hazırlanmış "Tac Mahal və ya iki damla göz yaşı" radio tamaşası Azərbaycan Radiosunun "Qızıl fond"unda saxlanılır. Pyesin radio versiyasında Moğol hökmdarı Şah Cahan obrazını – baş rolu sevimli aktyorumuz Fuad Poladov canlandırırdı.

*Geologiya və Geofizika İnstitutunda İctimaiyyətlə əlaqələr şöbəsinin rəhbəri işlədiyim son 6 ildə "Elmin cazibəsi" sil-

siləsində 3 kitab hazırlamışam, hazırda 4-cü kitab üzərində işləyirəm.

*Azərbaycan Jurnalistlər (1977), Yazıçılar (1999) və Fotoqraflar Birliklərinin (2012) üzvüyəm. Bu istiqamətlərdə mütəmadi hesabat verirəm – publisistik yazılar, bədii əsər, foto sərgisi şəklində.

*Bütün bu qayğılarla dolu həyatı xanımım, Yazıçılar Birliyinin və Jurnalistlər Birliyinin üzvü Esmira Nəzərli ilə bölüşmüşəm. O, "Qobustan" jurnalının "çağa" vaxtından bu redaksiyada fasiləsiz işləyir (*Bildiyim qədər, ölkəmizdə eyni redaksiyada yarım əsrdən də çox fasiləsiz çalışan ikinci jurnalist təhsilli qadın yoxdur*). Keçən əsrin 90-cı illərində, axır ki, E.Nəzərlinin əməyini qiymətləndirib onu "H.Zərdabi" mükafatı ilə təltif etdilər. Mənim kimi həmişə məşğul, infarkt keçirmiş, koronavirusa yoluxmuş, iki dəfə açıq ürək əməliyyatına məruz qalmış ərinin, iki uşağın qayğısı yolunda saç ağartmış xanımım publisistik yazılarından ibarət "İncəsənət inciləri" və "Kim deyir ağlamır kişilər" kitablarını da ərsəyə gətirə bilib.

*"Qobustan"ın bütün saylarında maraqlı yazıları dərc olunub. Həmin yazıları da, nömrənin digər materiallarını da ümumi işə xatir həmişə evə gətirərək korrektə və redaktə edib. Jurnalın fəaliyyət istiqamətinə, dil-ifadə tərzinə görə ilk illərdə "Qobustan" a, onun təsisçisi və baş redaktoruna bir neçə səviyyədə dil uzadanlar olub. 30 yaşlı Anarın jurnala rəhbər təyin olunduğu elə ilk günlərdən "Qobustan" adına irad tutulur, guya bu kəlmə dəvə assosiasiyası yaradır, sən demə, yeni nəşr türkçülük missiyası daşıyır və s. Bu yaramaz hal jurnalın əməkdaşlarına, illah da baş redaktora, əlbəttə, xoş heç nə bəxş etmirdi, acı təəssüf yaşadırdı. O qəbildən olanların indi tərif-təbriklərini, jurnalın 40, 50 illik yubileylərində sürəkli alqış sədalarını eşidəndə deyirsən: "Ey gidi dünya..."

*Esmira xanım Xalq yazıçısı Anarın, Xalq şairi Fikrət Qocanın, tanınmış şair Ələkbər Salahzadənin, Əməkdar mədəniyyət işçisi Vaqif Əlixanlının jurnala rəhbərlik etdiyi

vaxtlarda jurnalda getmiş kino, teatr, musiqi, rəssamlıq, qurama və icəsənətin digər sahələrində məşhur olan aparıcı sənətkarlar haqqında məqalə və müsahibələrini ehtiva edən "İncəsənət inciləri" kitabını (2009-cu il) ərsəyə gətirdi. Nadir sənədli fotolarla zəngin kitab Anarın "'Qobustan"lı günlərim" yazısı ilə başlayır. İlk redaktor burada jurnalın keşməkeşli taleyini, gərgin fəaliyyət şəraitini və redaksiya əməkdaşlarının ali məramını ətraflı şərh edir.

Esmira xanımın 2020-ci ildə "Kim deyir ağlamır kişilər..." kitabında Azərbaycanın 20 məşhurunun (birinci kitabda isə 30) sənət və özəl həyatı, sevinc və problemləri, eyni zamanda müəllifin yarım əsrə yaxın jurnalist təcrübəsinə əsaslanan mülahizələri yer alıb. Fotolarla müşayiət edilən və maraqlı faktlarla zəngin materiallar məhz "Qobustan"a xas oxunaqlı dildə təqdim olunur.

200 sayı oxuculara təqdim edilmiş jurnal nümunələrinə hazırda nəzər salanda "Qobustan"ın sabiq redaktorlarının yaradıcılıq məharətinin, materialların fərqli təqdim etmə üsulunun şahidi oluruq. Bu gün jurnalın sükanı gənc, lakin ədəbiyyat aləmində, pedaqoji fəaliyyətdə və sənət meydanında özünə halalca nüfuzlu yer qazanmış Pərvin Nurəliyevanın əlindədir. Həssas oxucu yeni redaktorun rəhbərliyi ilə hazırlanmış elə ilk nömrələrdən hiss elədi ki, jurnal 50 ildən sonra "modernləşmə" pilləsinə qədəm qoyub, indi təhdidlər yoxdur, texniki vasitələr bolluğudur, buyur işlə... Esmira xanım da bu yeni, sağlam ab-hava şəraitində gənclik həvəsilə işləməkdədir.

*Demək olar ki, bütün publisistik yazılarımın, bədii əsərlərimin ilk oxucusu və qiymətverəni həyat yoldaşım olub. Ən xırda çatışmazlıqları belə görə onun kimi müşahidəçi və məsləhətlərini əsirgəməyən başqa birini təsəvvür etmirəm. Bu yazım da onsuz hasil olmadı, oxudu və dedi: "...Elə bil iti bucaqlı bir həndəsi fiqurun tirlərini rəndələməyə çalışmışsan. Məsələn, niyə yazmamışsan ki,... sadalayır...

...Gülümsəyir və əlimi astaca yuxarı qaldırırım, yəni kifayətdir. Deyirəm: "Görürsən ki, Mətbuat Şurasının sabiq sədri, Milli Məclisin deputatı, hazırda "Xalq qəzeti"nin baş redaktoru Əflatun Amaşovun ön söz yazdığı "Foto və söz" kitabımda tələbə gənclərə foto sənətkarlığı barədə rəngarəng materiallar təqdim olunur. Məqsədim foto sənətilə bağlı informasiya təqdim etməklə yanaşı, həm də onlarda bu sahəyə həvəs yaratmaq olub. Amma o sadaladıqların barədə indi söz açsam, foto jurnalistikası gənclərə "ujas" filmlərini xatırladacaq... Ömür vəfa eləsə, iki ildən sonra ümumi jurnalist stajımız 100 ilə çatacaq. Onda hər şeyi "bitdə-bitdə" deyərik, inşəallah...

Gülüşürük.

Biz özümüzü çox xoşbəxt sayırıq!
Bəs xoşbəxtlik daha necə olur ki?!

Zöhrab MEHDİ

VƏTƏN

...Səni çeynədilər, səni diddilər,
Niyə dönmədilər daşına, Vətən?
Çiçək əvəzinə, gül əvəzinə
Elə daş atdılar başına, Vətən!

...Fitnədən, hiylədən, kələkdən keçdin,
Döndü cəhənnəmə cənnət qucağın.
Ələndin min kərə, ələkdən keçdin,
Yenə də sönmədi odun, ocağın!

...Səndən inciməyə, səndən küsməyə,
Səni sevməməyə – nə həddim axı?!
Min ildi hələ də qaysaq tutmayan,
Qan sızan yaramdı sərhədin axı!

...Sən elə əzizsən, elə gözəlsən,
Qoymuşam hər şeydən ən başa, Vətən!
Sənə fəda olsun min könül, min can –
Olsun ki, sən var ol, sən yaşa, Vətən!

ŞƏHİD KÖYNƏYİ

Öpün üstündəki qan ləkəsindən
O qan yaddaşıma şahid köynəyin.
Asın ata yurdundan ən təpəsindən,
Asın bayraqla tən şahid köynəyin!

MÜHARİBƏ ŞEİRLƏRİ

O, adi deyil ki... O, adi deyil,
Onda şəhidimin ahı, göynəyi.
Əyil, qarşısında səcdəyə əyil,
O, ulu bir xalqın şərəf köynəyi!

O köynək torpaqdi, vətəndi axı,
O köynək alınmaz qalamdı, dostum.
O köynək min candı, bədəndi axı,
O köynək balandı, balamdı, dostum.

O, bir talismandı... yada göz dağı,
Keçirin altından bu gün Vətəni.
Görsəniz üşüyür daşı, torpağı,
Şəhid köynəyinə bükün Vətəni!

... Dünənsən,
Bu günsən, yarımsan!
Anamsan,..
Balamsan, "yarımsan"!

Haraydasan, ündəsən.
Sən hər şeydən
Öndəsən.
... Yoxumsan,.. Varımsan.

... Tanrı dərgahındasan,
Hər şeyin
Fövqündəsən...

Ulu Vətən,
azman Vətən...
Gün o gündür,
Gözlədiyin gündəsən.

... Bu nə dönüş?!
Bu nə görüş?!

... Salam,
Xoş gördük, sevdalı Vətən!
... Açı qollarını,
Qulac-qulac qollarını...
Basım bağrıma
Tozlu, kəsəkli yollarını...

... Gülündən,
Ağacından, yarpağından öpüm.
Düşüm ayaqlarına,..
Suyundan,
Daşından, torpağından öpüm!..

2020

Aysel XANLARQIZI SƏFƏRLİ

ŞƏHİD TOYU

Bir evdə həsrətin doğum ayıdır,
Bir isti ürəyi mərmə soyudur.
Bir igid oğulun şəhid toyudur,
Qohumlar yığışib ər qarşılıyır.

Gecənin gözündə bulud topası,
Bir həsrət yol gəlir eldən qopası.
Açılıb taybatay küçə qarısı,
Ana qol qaldırıb nə qarşılıyır.

Mesaj qutusunda son silah səsi,
Cavabsız zəngləri əlvida sözü.
Bayrağa and içib öpdüyü gözü
Hönkürüb ağlayır, yar qarşılıyır.

Ocaqlar asılıb, kədər qaynayır,
Qol açıb ah-nalə göydə oynayır.
Çıxıb köynəyindən elə göynəyir,
Nakam vücudunu tar qarşılıyır...

Bu igid balanı, şəhid oğulu
Göylər uğurlayır, yer qarşılıyır.

Sən cəsur döyüşçüm, mən əsir yurdun,
Bir Turan arzulu türküm, boz qurdum.
Otaylı-butaylı Xudafərinim,
Qoynuna tələsən Təbriz hayqırtım...

Ayrı qitələrdə həsrət yanğısı,
Dərviş səbrindəki təklək ağrısı.
Mövlanəm, üləmə, sufim, zahidim,
Eşqə təsəvvüfüm, Tanrı çağrısı...

Bu şəhid ruhumun azad şəhəri,
Sən Laçın sabahım, Şuşa səhərim...
Köksü səcdəgahım, ocağım, pirim,
Acı taleyimə xoşbəxt zühuru...

Gəl, sənsiz vəhşətdə xaraba ruhum,
Qiyamət ömrümün İsrail Suru...

ŞƏHİD GƏLİRDİ

"Atəş" əmri səsləndikcə mərmilər güldü,
Səngər boyu tətiklədi düşməni ölüm.
Vətən deyib atılırdı odun qoynuna,
Duasını geyinmişdi əsgər sevgili...

Gecələr döyüş meydanıydı otağı,
Savaşırdı içindəki ağrıyla ana...
İslanırdı gözlərində oğul həsrəti,
Göndərmişdi ürəyini ər meydanına...

Nifrətini doldurduqca od silahlara
Cibindəki son məktubu köks ötürürdü.
Ataların yanıq bağı şəhid ağrılı,
Çiyinləri oğul adlı dərd götürürdü...

Meydanlarda şəhid olan ayaqlarından
Tək xatirə – götürdüyü əsgər çəkməsi...
Bayraqları zirvələrə daşıyan ruhlar
Torpaq altı oxuyurdu Vətən nəğməsi.

Bir uşağın yuxusuna şəhid atası
Qonaq idi, süfrəsində məclis qurulu.
Milyon ildir sarılmamış qolları indi
Son nəfəsi Vətən adlı eşqə sarılı...

Müharibə qoxusuna oyanmış gecə
Sabahadək bayraqlarla küləklənirdi.
Duaları duyulmamış hansısa evə
Arzuları güllələnmiş şəhid gəlirdi...

Rəşid FƏXRALI

GERÇƏK NAĞILLAR

(mənzum hekayə)

Vətən müharibəsinin şəhidlərinə

"Nağıl dili yüyrək olur", – deyiblər,
"Nağılçılar kövrək olur", – deyiblər,
"Kövrəklərin yüyrəkliyi uşağın
Yuxusuna gərək olur", – deyiblər.

Min illərin o üzündən bu yana
"Biri vardı, biri yoxdu...", – deyilib,
Gecələri kirpik çalan uşağın
Yuxuları nazbalınca əyilib.

Zaman keçib, vaxt dəyişib...
Yenə də
Uşaqların nağılçısı – babalar,
Gerçəkliyin duaçısı – babalar
"Biri vardı, biri yoxdu...", – deyirdi,
"Müharibə başlayalı, ay bala,
Huri yoxdu, pəri yoxdu...", – deyirdi...
"Məlikməmməd, Cırtndan yoxdu...", – deyirdi,
"Əlibaba, Əhməd, Məmməd, Ələddin, ...
Nağıllarda çoxdan yoxdu...", – deyirdi.

"Müharibə başlayalı
Əlifi var,
Yusifini var,
Vəzirini var,
Etibarını, Təbrizini var,
Mübarizini, Çingizini var nağılların...", – deyirlər...

Acı çəkən gecələr
Acıyla ötüşürdü,
Gecələr uşaqların
Yorğun yuxularına,
Nağıl-nağıl daranmış
İpək yuxularına,
Narın yuxularına
Göydən üç alma deyil,
Üç-üç mərmii düşürdü...

Gündə bir buğda boyu
Böyüyürdü uşaqlar
Gerçək qəhrəmanları
Gerçək tanımaq üçün.
Ağ atlı oğlanların
Səngərlərinə sarı
Ağ atlar çapmaq üçün...
Bir işığa dönürdü
Gerçəkliyin nağılı –
Babanın danışdığı
İgidliyin nağılı,
Qaziliyin nağılı,
Şəhidliyin nağılı...

İşğal müddətində erməniliyin söndür-
düyü ocaqların həsrəti ruhun can köynəyinə
dönürdü. Nənələr Allahdan doğma yurduna
qayıdınca ömür möhləti istəyirdi, babalar "Ev-
eşiyimə dönməmiş ölümə can vermərəm!", –
deyirdi. Uşaqlar yeniyetmələşmişdi, yeniyet-
mələr cavanlaşmışdı, cavanlar əsgərlikdəydi.
Torpaqlarımızın işğalı onların da ürəyini
sıxırdı, Ermənistan danışıklardan yayındı-
ğına görə Azərbaycan əsgəri də xalq kimi
müharibə arzulayırdı...

Əsgər nəfəsidi oyadan yeri,
Səngər, bizi döyüşlərə uğurla!
Oyanınca bizə baxır dan yeri,
Səngər, bizi döyüşlərə uğurla!
Yal-yamacda dolaşanda küləklər,

Dərə keçib yal aşanda küləklər,
Kola-kosa daraşanda küləklər,
Səngər, bizi döyüslərə uğurla!

Göy üzündən uğur yaşı üzülsün,
Damla-damla yarpaqlara süzülsün.
Silahımın qundağına düzülsün,
Səngər, bizi döyüslərə uğurla!

İki əsgər vardı – Ziyəddin, Kəramət. Hərbi xidmətə eyni gündə gəlmişdilər. İlk "salam-ələyk"dən bu yana bir yerdəydilər. Eyni taqımda xidmət edirdilər, çarpayıları yan-yanaydı. İkisi də torpaq mehirliydi, ikisi də tariximizi yaxşı bilirdi. İkisi də dürüst dostuydu. Yuxuları dolaşq düşəndə pıçıltıyla Başlıbel faciəsindən danışirdılar, Qaradağlı faciəsindən danışirdılar, Meşəli, Ağdaban, Xocalı faciəsindən danışirdılar. İşğalı sonlandırmaq üçün, Şəri biryolluq yox eləmək üçün onlar da müharibə istəyirdilər...

Müharibə başladı. Müharibə xalqın müharibəsiydi. Bu iki dost Füzuli istiqamətində döyüşürdü. Komandirləri ikisinə və daha iki döyüşçüyə döyüslə sol tərəfdən düşmənin diqqətini yayındırmaq əmrini vermişdi. Həmin tərəfdə döyüşürdülər...

Sağda güllə səsləri
Axdı daşlığa sarı.
Oruc oğlu Ziyəddin
Ürəyinin gözüylə
Baxdı daşlığa sarı.
Ruhu candan ayırdı
Dar macalda gümanlar.
Bir çəkilməz yük oldu
Ürəyinə damanlar...

Kəramətin avtomatı kirmişdi. Ziyəddin ona sarı süründü. Sürünə-sürünə onu səslədi. Kəramətin səsimi gəlmədi, Kəramət onu eşidəmi bilmədi, hər nəyi disə, Ziyəddinin qəlbini gümanlar didişdirirdi. Bir də səslədi. Güllə səsləri içində səssizlikdən ürəyi sıxıldı. Güllələr papağını sıyırdı. Dizi üstə sürünə-sürünə dostuna yetişmək, onun hoyuna çatmaq istədi...

Bir təntələk yel əsdi.
Yaralı döyüşçünün
Ömürünə tələsdi...

Dostunun gəlişini duyan Kəramət azca dikəldi. Elə bil gözlərinin işığı artdı. Dar macalda həzin-həzin əsən meh ümidinin köynəyinə döndü, göynəyinin məlhəminə. Dirsəklənmək istədi. Ağrılar imkan vermədi. Canını dişinə sıxıb döyüslər gedən tərəfə baxdı. Sonra – Ziyəddinə sarı. Gözləri torlaşmışdı...

"Qayıt, döyüşə qayıt,
Döyüş – ömürdən otə..." –
Kəramətin səmindən
Bir döyüşçü istəyi
Dikəldi pərdə-pərdə...
Heç biri bilmədi ki,
Ömür tilsimə düşür
Ölüm gərnəşən yerdə...

"Kəramət!", – Ziyəddinin
Qəfil qırıldı səsi.
Sözünü bitirməyə
Çatmadı son nəfəsi.
Sinəsinə dəymişdi
Snayperin gülləsi.

Qaranlıqlar alınca
gözünün qarasını
Sinəsiylə sarıdı
Şəhidin yarasını...

Əli silah tutanlar döyüslərə can atırdı, döyüslərə can atanların ruhu döyüşənlərin sırasındaydı. Anaların dolaşq yuxularını güllələr qanadırdı. Yeniyetmələrin yollar yoran xəyallarında güllələr didişirdi, ataların düşüncələrində mərmilər partlayırdı. Şəhidlərin sinəsi yaralanan torpaqların sarğısı olurdu. Ot basmış yollara iz düşürdü, iz cığıra dönürdü, cığırlar döyüşə aparırdı, döyüslər – qələbəyə. Döyüşə can atanlar döyüşənlərə deyirdi ki,

Göylər uğur diləyibdi
Ürəyi təmiz oğula.
Uğur duaçısı olur
Hər cığır, hər iz oğula.

Bu yaş ərənlük yaşdı.
Səngərə uğur daşdı...
Qaraca Çoban daşdı
Dava günü Kirs oğula.

Yolun qar daşı olarıq,
Elin Sur daşı olarıq...
Döyüş qardaşı olarıq
Biz oğullar siz oğula...

Üç dostuydular. Hərbi xidmətə eyni gündə gəlmişdilər. Üçü də ali təhsilliydi. İlham ədəbiyyat müəlimiydi, Rəhman rejissoruydu, Mikayıl rəssamıydı. İlhama Şair deyirdilər, Rəhməna Bəstəkar, Mikayıla Rəssam. Müharibə başladı. Onlar da döyüşürdülər. Döyüş-döyüşə bir-birini qoruyurdular, bir-birini qoruya-qoruya döyüşürdülər, döyüş-döyüşə Qələbəyə yaxınlaşırdılar...

Füzuliyə hücum olacaqdı. Əmr gözləyirdilər. Yanaşı döyüşəcəkdilər. Zaman dayanmışdı elə bil. Dayanmış zaman içində Şairə elə gəlirdi ki, barmağıyla torpağa misralar yazır. Rəssam xəyalında rənglərlə Qələbə anının görüntülərini çəkirdi. Bəstəkar qənşərindəki kiçik daşları royal dilləri kimi dilləndirirdi. Çağıran olmasa, nələr yazırdı, nələr çəkirdi, nələr eşidirdi?!

Bir-birinə çataqlı üç güllə səsi eşidildi – döyüş başlamışdı. Şair ortada döyüşürdü. Bəstəkar Şairin sağında, Rəssam Şairin solunda...

Güllələr daşlardan qamqalaq qopardırdı. Nə həndəvərlərini yaralayan güllələrə məhəl qoyurdular, nə də yaxınlığa düşən güllələrə.

Füzuli...
Köndələnçay...
Dan yerinin ilməsi
Döyüş-döyüş sökülür,
Qaranlığın gözləri
Ovucuna tökülür...

"Şair!", – Rəssamın səsiydi, səşindən hiss elədi ki, yaralanıb, köməyə səsləyir. Ona sarı getmək istəyirdi ki, Bəstəkarın səşini eşitdi: "Şair!". O da yaralanmışdı. O da köməyə çağırırdı Şairi...

Gümlüdənən iki səş
Səlim oğlu İlhamı
Çıxardıb səngərindən,
Yarasından qan damır
Döyüşən səngərin də...

Sağda – döyüşçü dostu,
Solda – döyüşçü dostu...
"Şair!" – haraylayır səş,
"Ay şair!" – harayını
Göy üzünə yayır səş...

Səşin biri sağa çəkir,
Sola çəkir səşin biri.
İki səşin arasında
Necə böləydi, necə
Döyüşdə bir ömürü?!
Bir addım sola tərəf,
"Şa-ir...Şa-ir..." harayı...
Bir addım sağa tərəf,
"Şa-ir...Şa-ir..." – harayı...

O da qardaş harayı,
Bu da qardaş harayı...
İki səş
təngiyir nəfəs-nəfəs...
Sonda bir daş harayı...

Beş-üç anın içində bir addım sola atdı, bir addım sağa. Sağa dönəndə solu yanırırdı, sola dönəndə sağı. İki ömür arasında bir ömrü bölməyə gücü çatacaqdımı?..

Bir anlığa
Baxır sola,
Baxır sağa...
Güllə dəyir sinəsinə...
Nəfəs-nəfəs əyilir
Üzü üstə torpağa...
Göy üzü kəfən olur
sonuncu nəfəsinə...

Azca dikəldi. Üzü üstə torpağa dösəndi.
Güllə ürəyindən dəyibmiş... Bu anlarda on-
ların sağında-solunda güllələr didişirdi. Hə-
min döyüşdə Şair də şəhid olmuşdu, Bəs-
təkar da, Rəssam da...

Elvin Şükürlü vardı. Baş leytenantıydı.
Xidmət etdiyi hərbi hissə Murovdağ isti-
qamətində döyüşürdü. Əsgər Samir Qası-
movun döyüşdən əvvəl dedikləri hamısının
döyüş əzmini, qələbə ruhunu coşdurmuşdu:
"Şəhid olsam, qisasımı alsanız, ruhum sizə
alqışçı olar...".

Elvin əsgərin qisasını alacağına and iç-
mişdi.

Qisas günü çatıbmiş...

Yellər qanad çalırdı
Dağın nəfəsi ilə.
Elvin üçün hər səhər
dan yeri sökülürdü
Samirin səsi ilə:

Sıyrılı qılıncını
çək düşmənin üstünə.
Qüdrət dumanı kimi
çök düşmənin üstünə.

Gecənin gecə vaxtı
göydən ulduzlar axdı...
Elvin uğura çıxdı
tək, düşmənin üstünə...

İşıq üçün gözləri
səyriyən qaranlığı,
sükutun bürküsündən
əriyən qaranlığı
yara-yara gedirdi,
dikələn səksəkəni
yora-yora gedirdi...

Gedirdi min illərə
sədaqət yerışıylə,
zamanına sığmayan
qətiyyət yerışıylə,
Azərbaycan adında

qüdrət səltənətinə
məhəbbət yerışıylə.

Bu yerişin eşqinə
göy yerə alçalırdı.
Qələbə istəyiylə
gecə kirpik çalırdı...
On addım...
Beş addım...
Üç addım...
Son addım...

Dan yeri sökülməkdəydi. Səssizcə düş-
mənin mövqeyinə düşdü. Qarşısına çıxan
düşməni səssizcə boğdu, sonra yaxınlaşan
başqa düşməni boğdu, sonra üçüncünü, dör-
düncünü ... Boğduğu beşinci düşməni avto-
matın tətini sızmağa macal tapdı...

Ermənilər töküldü
güllələrin səsinə.
Elvin son nəfəsində
"Və-tən..." dedi, Vətənim...
Son kəlmə kəfən oldu
sonuncu nəfəsinə...

Baş leytenant Səid Rəşidzadə bölük ko-
mandiriydi. Xocavənd istiqamətində döyü-
şürdülər.

Döyüşçülər əsə-əsə yüksəkliyə tələsən
həlim yelin içində ayaq saxlayıb bir ho-
vurluğuna nəfəs dəririlər. Bir azdan baş-
layacaq döyüşün ovqatı qınından sıyrılmış
qılınc kimi idi. Anlar ağırlaşmışdı elə bil, elə
bil anlar ötüşmürdü. Baxışları qarşı tərəf-
dəki yüksəklikdən üzülməyən Səid iri bir
daşa dirsəklənmişdi. Olmuşları xatırlaya-
xatırlaya olacaqları düşünürdü. Ürəyinin
üstünə qoyduğu əlində ilahi bir hərəkət hiss
edirdi. Döyüşlər başlayandan bəri sinəsində
gəzdirdiyi bayrağımızın hərəkətini işğaldan
azad edəcəkləri torpaqların örtüyü bilirdi.
Döyüş-döyüş həmin günə yaxınlaşırdılar...

Şişqayarı azad etməliyidilər. Döyüşdən
əvvəl deyilmişdi ki, mövqeni 20-yə yaxın
düşməni müdafiə edir...

Köksü səngər olanlar,
Ruhu əsgər olanlar,
Torpaq deməkdi Vətən,
Torpaq Vətən deməkdi,
Topaq döyüşündəyik.
Vətən bayraq deməkdi,
Bayraq deməkdi Vətən.

Bayraq döyüşündəyik,
Heç vaxt təntidə bilməz
Duman bizi, çən bizi.
Döyüşə uğurlayır,
İgidlər, Vətən bizi!..

Səidin kəlmələri döyüşçüləri döyüş üzünə çıxartdı. Əsən yellər onların ayaqlarına dolaşmırdı.

Xırda boylu yüksəklikləri işğaldan azad etmişdilər. Düşmənin tərپənişləri heç birinin gözlərindən yayınmamışdı...

Döyüş əmri verildi. Döyüşə-döyüşə irəliləyirdilər. Səidin kürəyini döyüşçülərin nəfəsi isidirdi. Komandirin də əsgərləşməsi döyüşçülərin qələbə ruhunu coşdurmuşdu. Döyüşçülərin "Yanıdayıq, komandir!" çağırışı didişən güllələrin səsinə qarışmışdı...

Şişqaya görünürdü...

Şişqayaya
Azərbaycan bayrağının
İşığından baxırdı.
Onun da ürəyinə
Doğacaq bir Günəşin
Hərərəti axırdı.
Anlar
Bir hünər anlarıydı,
Bir Zəfər anlarıydı,
Yeri Göyə dikəldən,
Göyü Yerə ələyən
Bir heyrət anlarıydı.
O bağına basdığı
Canım bayrağımıza
Sədaqət anlarıydı...

Səid qaçan sonuncu düşmənin arxasınca bir güllə atdı. Nəfəs dərmədən dirəyə bərkidilmiş erməni bayrağını yerə endirdi. Bay-

rağımızı sinəsindən çıxardıb bağına basdı, öpdü – baxdı, baxdı – öpdü. Müharibə başlayalı sinəsində gəzdirdiyi bayrağımızı ucalığa qaldırırdı.

Şişqayanı almışdı,
Ərənlərin gücündən
Güc al, bayrağım mənim.
Sənsən mənim varlığım,
Sənsən bəxtiyarlığım.
Ucalıq mələyisən,
Ucal, bayrağım mənim! –

deyirdi. Kəlmələri göy üzünün göylüyünə sarılırdı. Göy üzünü 28 ildə belə şirin, belə gözəl, belə işıqlı kəlmələr eşitməmişdi. Kəlmələr dan yerinin ağ yelinə dönmüşdü elə bil, az qala Yeri Göyə qaldıracaqdı, Göyü Yerə endirəcəkdilər...

Və səsindən üzöldü
Səidin son nəfəsi.
Sinəsindən dəymişdi
Snayperin gülləsi...

Bir də iki qardaşın nağılı var, ay oğul. Bu nağıl da Vətənə ad olan onlarla, yüzlərlə gerçək nağıllardan biridi...

Tarixin yaddaşındadı
Bu dağın-daşın nağılı.
Ruhumuzda yaşayacaq
İki qardaşın nağılı:

İki qardaş vardı: Nazir, Tacir Allahverdiyevlər. Əkiz qardaşydılar. 19 yaşları vardı. Ağdamın Güllü kəndində anadan olmuşdular. Hərbi xidmətə eyni gündə getmişdilər. Əsgəriydilər. Eyni hərbi hissədə xidmət edirdilər. Onlar da torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi üçün müharibə arzulayırdılar. Onlar da döyüşmək, işğalı sonlandıracaq döyüşçülərin sırasında olmaq istəyirdilər.

Min illərlə cavanlarımız dağları duman bürüyəndə diləyini həm qılınca çevirib, həm də şeirə:

Harayın haqq harayıdı,
Gələrik, dağlar, gələrik.
Qəhərinə qardaş kimi
Bölərik, dağlar, bölərik.

Duruldarıq kəhrizini,
Şər əyə bilməz dizini...
Yollarından yad izini
Silərik, dağlar, silərik.

Döyüş yolu düşməz düyün,
Qüdrət nurudu gördüyün...
Döyüşərik, Vətən üçün
ölərik, dağlar, ölərik...

İkinci Qarabağ müharibəsi başlayanda Nazir də belə demişdi, Tacir də. Oktyabr ayının sonlarında Füzuli istiqamətində döyüşürdülər. Son döyüşlərdə Nazir ayağından, Tacir qolundan yaralanmışdı. Birinin yaralanmasından o birinin xəbəri yoxuydu...

Döyüş öyrədəcəkdi,
Çovurtma güllələrə
Sevinc xeyli yaxındı,
Yoxsa ki kədər yaxın?!
Nazir Tacirə,
Tacir Nazirə
Bir döyüş qədər uzaq,
Şəhidlik qədər yaxın...

Döyüşlərdəydilər. Hərdən əsən, hərdən kəsən yel ağacların budaqlarında duruş gətirə bilmirdi. Nazir sağ cinahda döyüşürdü, Tacir sol cinahda. Sağda döyüş gərginləşəndə Tacirin ürəyi qanayırdı, solda döyüş gərginləşəndə – Nazirin. Döyüşə-döyüşə düşməni sıxışdırırdılar. Qələbə üçün döyüşürdülər. Döyüş bitincə yenə qolları bir-birinin kürəyində çarpazlaşacaqdı...

Snayper gülləsi Nazirin ürəyinin yaxınlığına dəymişdi. Qanı dayandıрмаq mümkün olmurdu. Qardaşının yaralandığını Tacir də görmüşdü. Üzünü qardaşının son nəfəsinə söykəmişdi. Qanı dayandıra bilmirdilər. Müharibə başlayalı Nazirin də, Tacirin də düşüncələrində ancaq döyüş vardı, qələbə

vardı. Onlar da qələbəni tezləşdirmək üçün döyüşürdülər, son döyüş üçün döyüşürdülər...

Üstünə çöysüyürdü
Buludlar axın-axın...
Göyə baxdı, Göy – uzaq,
Yerə baxdı, Yer – yaxın...
Gözünə çəkəmmədi
Bu qədər yaxınlığı,
Bu qədər uzaqlığı...

...Bir istək haray çəkdi
Öləziyən səsində.
"Tacirə bildirməyin..." –
dedi son nəfəsində...

Bir nəfəs dərimi vaxt ötüşməmiş qarşından bir erməni dikəldi. Sonra biri, daha sonra biri. Dikələnələr sağa-sola daraşmağa macal tapmamış Tacirin barmağı avtomatın tətियini sıxdı. Ermənilərin üçünü də öldürdü. Yerini dəyişmək istədi. Bu an

Neçə qəlpə daraşdı
Ərlərə, ərənlərə.
Sipər olan daşların
Gözünün qarasına.
Bu ara snayperin
İki gülləsi dəydi
Xasay oğlu Tacirin
Döşünün arasına...

Zəfərdən sonra işğaldan azad edilmiş Qızılı Kəngərli kəndində əsgər Kamran Muradov əsgər dostu Seymur Qasimovdan eşitdiklərini xatırlamışdı: "Atam cəbrayılıdı. Mən Bakıda doğulmuşam, Bakıda böyümüşəm. Evimizdə Cəbrayıl həmişə xatırlanırdı. İllər sonra ordu sıralarına çağırıldım, xidmət etdim, indi tərxis olunuram. Atamın cavanlığının keçdiyi yerlər uğrunda gedəcək döyüşlərdə mən də iştirak etmək istəyirəm. Qismət olsa, döyüşəcəm. Başqa səmtə döyüşəsi olsam, Cəbrayıla ayaq basanda mənə xatırlayarsınız, bir ovuc torpaq sürtərsiniz gözlərinizə...".

Cəbrayilli əsgərin Cəbrayıl sevgisi elə
Vətənə sevgiydi, oğul. Həmin əsgər Cəbrayıl
uğrunda döyüslərdə iştirak etdi...

Daşlı yamac...
Daş cığırılar daşlı yola
Dolaşıbdı çataq-çataq...
Döyüş gedir.
Daş yolları,
Yolçusunu
dava udmuş boş yolları
Güllə didir...
Döyüşçülər ermənilik
yuvasını güllələyir,
Sarmaşıqtək
Yaxınların-uzaqların
İnsafına kürmələnən
nəvasını güllələyir,
Yağılığın dürüstlüklə
davasını güllələyir...

Döyüş yoluna dönür
Cığırılardan əlindən
Yapışan hər dağ, dərə,
Dədə uğuru olur
Qurtuluş işığına
Gələn döyüşçülərə...
Döyüş gedir...
Döyüşdə
Çovurtma güllə dəyir
Döyüşən komandirə.
Seymur o anda
döyüşdən sıyrılib döyüşə getdi,
Bir ömrün ilməsi düşməmiş düyün,
Çatmaq istəyiylə komandirinə
Gələn ölüm ilə döyüşmək üçün.
Niyyət namazıydı uca göylərin –
Yaralı torpağa əyilirdi Gün...

Yüz ilin, min ilin boz buludları
Güman buludları, fərz buludları,
Tərsləşən işğalın tərs istəyini
Tərsinə çevirən tərs buludları
Təzədən görürdü illərdən sonra...
Cavanşirliyi,
Beyrəkliyi,

Qaraca çobanlığı,
Xətəyliyi,
Cavad xanlığı,
Əlifliyi,
Yusifliyi,
Vəzirliyi,
Mübarizliyi,
Çingizliyi, ...
Yerləri bürüyən bu Göyün altda...
Göylər heyrətindən gözünü sıxdı
Seymurun köksünə güllə dəyəndə –
Ölümlə döyüşə gələn Seymurun
Əli komandirin torpağı sıxan
Qanlı əllərinə, off, çathaçatda...

Şamil Əliyev də döyüşçüydü. Qubadlı
uğrunda döyüşürdülər. Düşmən nə qədər
inadla müdafiə olunsa da, döyüşçülərimizin
döyüş əzmini, qələbə ruhunu üstələyə bil-
mirdi...

Çor güllələr
Dağı-daşı yaralayır,
Dağa-daşa çatmayanda
Torpaq daşı, daş torpağı yaralayır.
Ermənilik
Azərbaycan əsgərinin
Gerçəkləşən xəyalından çəkinirdi,
Vətən adlı
Sorgusundan-sualından çəkinirdi.
93-də –
İndi döyüş gedən yerdə
Şəhid olan oğulların
döyüşündən, davasından çəkinirdi,
Şəhidlərin qanı düşən
Daş-səngərin, səngər-daşın
nəvasından çəkinirdi...
Çəkinirdi, ancaq yenə
Sən qoymurdu niyyətinə...
Sağa mərmə düşürdü,
Sola mərmə düşürdü,
Qayalardan asılı
Cığırılara can atan
Yola mərmə düşürdü...

Sökülən dan yerinin
İşığı çilənirdi
Yarasından qan sızan
Hər daşın-dağın üstə.
Yaralı döyüşünü
Çiyindənən aşırıb o
Qoydu torpağın üstə.

Boylanıb baxmadı gün yaxa-yaxda
Daşlara çırpılan güllə səsinə.
Yerə əyilirdi göylər elə bil,
Sığındı əsgərin son nəfəsinə.

Daşlığa çəkirdi yollar Şamili,
Başının üstündə meh dolaşırdı.
Vətəndən halallıq alırdı sanki,
Sanki Vətən ilə vidalaşırdı.

Düşmənin gözünü qamaşdırmağa
Duman olacağam, çən olacağam.
Qisas döyüşüdü döyüşüm, Vətən,
Üç şəhid əsgərin qisası üçün
Dördüncü şəhidin mən olacağam!

Şəhidlərin istəyini döyüş ruhutək
Avtomatın tətiyinə yığdı barmağı.
"Bu, Əlinin əvəzinə!",
"Bu, Rahimin əvəzinə!",
"Bu, Məmmədin əvəzinə!" –
Avtomatın tətiyini sıxdı barmağı...

Güllələrin istisindən əridi daşlar,
Güllələrin tüstüsündən boğuldu səngər.
Qumbaranın qəlpələri canına doldu,
Ayaq üstə duramırdı, dağıldı səngər.

Qapısı-bacası bağlı bir səngər,
Tifaqı əzəldən dağlı səngər
Göz açıb-yumunca bir məzar oldu
Neçə erməninin son nəfəsinə.
Göylər şahid oldu son döyüşündə,
Oğul, ölməzliyin təntənəsinə...

Şuşa döyüşləri ərəfəsində həkim yaralı
əsgərdən soruşub ki, yaraların çoxmu in-
cidir? Əsgərin kirpiklərini iki damla yaş
isladır. "Müharibədə döyüşçü yaralana da

bilər. Məni yaralarım incitmir, həkim, məni
döyüşlərdən aralı qalmağım, Şuşa uğrunda
son döyüşdə döyüşənlərin sırasında olma-
yacağım incidir..." – deyir...

"Atam Şuşada xidmət edib, Şuşada döy-
üşüb, Şuşada yaralanıb. Deyirdi ki, Şuşanı
görmədən ölsəm, illəri ömrümə haram
bilərəm. Atam Şuşanı görə bilmədi. Şuşanı
işğaldan azad edənlərin sırasında olsam,
elə bilərəm, atamın ruhu da döyüşür, Şuşanı
görsəm, elə bilərəm, Şuşanı atam da görüb.
Döyüşməyimi də, Şuşanın azad edilməsini
də atamın ruhuna təsəlli bilərəm", – Vəqif
adlı əsgər belə deyirmiş.

Şuşanı işğaldan azad edənlərin sırasında
İntiqam da olub...

Ayaqlar toxunanda
Nərdivana dönürdü
Dağın hər çıxıntısı.
Göyə dayaq dağların
Hələ təmas görməyən
Təzə-tər çıxıntısı.

Sərt qayanı, sərt dağı
Çıxıb döyüşənlərə,
Düşməni ucalıqdan
Yıxıb döyüşənlərə
Qələbə ruhu idi
Əsən yellərin səsi,
Çılğınlaşan Qarqarın
Daş tərpedən nəfəsi.

Qayaların sərtini
Kəməndə döndərdilər,
Ərliyi, ərənliliyi
Sonuncu döyüş günü
Büləndə döndərdilər.
Yaralanmış Vəqifin
Dağın dağ sinəsinə,
Son nəfəsdə qanı ilə
Yazdığı kəlmələri
Səməndə döndərdilər.
Şuşada işğalçının
Ümid çırağı söndü,
"Qarabağ bizimdir!" kəlmələri
Əsgər andına döndü...

Bu kəlmənin işığında
Ermənilik xislətini
Əzə-əzə döyükdülər,
Bir niyyətin boğazını
Üzə-üzə döyükdülər...
Daş atanın əllərini
Kəsmək üçün döyükdülər,
"Şuşa!" – deyən dillərini
Üzmək üçün döyükdülər...
Döyüşənlər deyirdi ki,
Ömür nədi, ölüm nədi,
Biz əsgərik, "Vətən!" deyər
Ana Torpaq şəhidləri
Uğurladı ölməzliyə!

Döyüşçülərimiz
erməniliklə döyüşə-döyüşə
yetirdilər Şuşaya.
Yaralıları da, şəhidləri də
Döyüşə-döyüşə
Çiyinlərində
Gətirdilər Şuşaya!..

Şuşa işğaldan azad edildi. Azərbaycan Ordusu Zəfər qazandı. Vətən müharibəsi başa çatdı.

...daşdı bizə,
Min illər adaşdı bizə.
Son qəmin olsun, ay Vətən!
Hər şəhid qardaşdı bizə!

Oğullar Vətən üçün yaşadılar, Vətən üçün
döyükdülər, Vətən üçün şəhid oldular, oğul.
Bu gerçək nağıllarda da gördünüz ki:
İgidlər yad izini
Silir nəfəs dərmədən.
Döyüşə Zəfər kimi
Gəlir nəfəs dərmədən.

Səngər olur bənd-bərə
Döyüşə gələnlərə...
Yağını iki yerə
Bölür nəfəs dərmədən.

Zirvədi bayraq üçün,
Közdü bir ocaq üçün...
Döyüşdə torpaq üçün
Ölür nəfəs dərmədən...

İsmayıl İMANZADƏ

AZƏRBAYCAN TORPAĞIYAM

Bir dünyayam, təbiətin
nəfəsindən yaranmışam.
Gözlərindən alov yağan
al günəşin həvəsindən
yaranmışam.
Qarlı dağlar bəyaz rəngli
“nur çələngim”.
Zaman-zaman igidləri
haraylayıb
“Yallı”m, “Cəngi”m!
Koroğlunun, Cavanşirin
Ruhları dilə gəlir yaddaşımdan.
İllər boyu
Kirpiyimlə od daşdım
ilk yaşımdan...
Nəsimilər dönməzliyim,
Dədəm Qorqud
ağlım mənim.
Dastanlara sığışmayıb
Babək adlı oğlum mənim.
Yer üzünü dolaşdıqca
Nizaminin, Füzulinin izi ilə,
nələr gördüm batmanqılınc
Şah babamız Xətəinin,
Cavad xanın gözü ilə...
Mənə Zəfər bəxş elədi
İmzasını Qarabağda
Qanlarıyla sinəm üstə
Nəqş eləyən Şəhidlərim,
Qazilərim!
Zaman-zaman,
Qobustanda varlığımdan
Söhbət açıb qayaüstü
yazılarıam.
Araz mənim sözlü dilim,
“Dəli-dolu” Kür eşqidir.
Coşqun Xəzər
dünya boyda gur eşqidir.
Xəritədə bir nöqtəyə
bənzəsəm də,

Ürəklərdə-diləklərdə
yaşıl çinar yarpağıyam.
Bayrağımla-növrəğımla
Qitə-qitə, ölkə-ölkə
Şan-şöhrəti dildə gəzən
Azərbaycan torpağıyam!

ŞƏHİDLİYİN ZƏFƏR NƏĞMƏSİ

(Allah cəmi şəhidlərimizə rəhmət eləsin!)

Tanrı dəhgahınadır, Şəhidim, son səfərin,
Yadlara göz dağıdır qazandığın Zəfərin.
Hamı sənə ürəkdən deyir, əhsən, afərin!
Vətən-yurd sevgisidir halal qazancın-varın –
Əbədi yolçususan nur saçan sabahların!

Şəhidim, sən – “Qarabağ-Azərbaycandır!” –
dedin,
Torpağım, dağım-daşım ürəkdir-candır-
dedin!

Şəhid, ya Qazi olmaq, şərəfdir-şandır-dedin!
Nəqş elədin imzanı torpağa al qanınla –
Tanındın hər tərəfdə isminlə, ünvanınla!

Uğrunda can verdiyin bu ana torpaq sənin,
Döyüş günü səsinə əks etdirən dağ sənin.
Bayraqdarı olduğun üçrəngli bayraq sənin,
Şəhid ucalığında vətən daşına döndün –
Azadlıq nəğməsinə, Zəfər marşına döndün!

Ünyetməyən məkana qalxıb ölümsüz oldun,
Andında, peymanında, ilqarında düz oldun.
Qarı düşmən önündə hər an yenilməz oldun,
Məzarın and yeridir, adın hər qəlbə naxış –
Şəhidim, əhsən sənə, hünərinə min alqış!

ŞUŞA

(“Şuşa etüdləri” lirik poeməsindən)

Yolun-cığırın təzə,
Aylı-ulduzlu gecən...
Nur saçan səhərin var.
Ta dilim gəlmir deyəm,
Nalə çəkən sızılıtn,
Nisgilin, qəhərin var.

Hərdən başının üstən
Ruhuma sığal çəkən
Əlçim-əlçim çən keçir...
Şəhid ucalığından
Tanrının dərgahına
Gedən yol səndən keçir!

Beşiyisən Qarabağın,
Dil açır pöhrən-budağın.
Göz dağdır daşın, dağın –
Yağıya-namərdə, Şuşa!

Yurdun taleyi-baxtısan.
Əbədi xanlıq taxtısan.
Nəğmə-sənət paytaxtısan –
Bir cənnətsən yerdə, Şuşa!

Nə xoşdur avazın, səsin,
Aləmə sığmır həvəsin!
Var olsun Topxanan, Kirsin –
Məlhəmsən min dərdə, Şuşa!..

Xarıbülbulün bir dadım,
Gözəl hüsnündən doymadım...
Yadında qaldımı adım –
Gələsiyəm bir də, Şuşa!

BAŞINI DİK TUT, VƏTƏN!

Dikəlt uca qəddini,
Başını dik tut, Vətən!
Bu ələmi, bu dərdi
Demirəm, unut, Vətən!
Bilirəm, zaman-zaman
Ürəyində sızlayan
Yaraların dərinə.
Azadlıq amalına
Sığındıqca dil açan
Şəhidlər Xiyabanı
Qıbləndi-and yerində!
Sil gözünün yaşını,
Dikəlt qəddini yenə!
Al çiçəklər bəzəsin
Hər an rəddini yenə!

Başını dik tutmağa
Haqqın var sənə, Vətən!
Bu qeyrət savaşında,
Bu millət savaşında,
Şəhid ucalığına
Qoy dönsün qəmin,
Vətən!
Al günəşli sabahlar
Olsun həmdəmin,
Vətən!!!

ŞƏHİDİM

Şəhidim, əhsən sənə,
Vətənə bəxş etdiyən
Zəfərin nə gözəlmiş!
Yurd amalınla birgə
Şəhid ucalığından
Tanrının dərgahına
Səfərin nə gözəlmiş!

Könlümüzü oxşadı
Yenilməz hünərindən
Soraq verən hər anın.
Gəzdi dildə-ağızda
Torpağın sinəsinə
Al qanınla yazdığın
Qəhrəmanlıq dastanını...

Bu müqəddəs savaşda
Düşmən bağı çatladan
Cəsarətinə alqış!
Nəsillərə nümunə –
Ülvi Vətən eşqinə,
Saf niyyətinə alqış!

Şəhidim, ölümünlə
Dönüb ölümsüz oldun,
Qazandığın bu halal
Şöhrət, ad-san sənindir!

Haqqın var zaman-zaman
Əbədi yaşamağa,
İndi hamıdan qabaq
Uğrunda can verdiyin
Qarabağ, Ana Vətən –
Azərbaycan sənindir!

SALAM, ŞƏHİD ÇINARIM

(Tarixi düşmənlərimiz zaman-zaman Cəbrayıl şəhərinin simvolu kimi adı dillər əzbəri olmuş 800 yaşlı Dədə Çınarın varlığına son qoymuşlar).

Əzəl gündən düşməne
Sağalmaz göz dağıydın.
Əl çatıb, ün yetməyən
Şəhid ucalığıydın.
Çiyində dərd yüküydü
Ağır elsiz-obasız
Ötüb keçən hər çağın.
Düşməni bilməsin deyər,
Gizlicə sızlayırdı
Kökün, gövdən, budağın.
Yuxunu ərsə çəkən
Dirinin, Ağoğlanın,
Teyin, Gordubabanın...
İllərlə bağlı qalan
Cığırdı, yoluydu.
Ağır ocağım-pirim
Hacı Qaraman kimi
Gözlərin yol çəkirdi,
Təkcə həyat eşqindən
Varlığına sığınan
Büllür Kəhriz halıydı...
Düşmənin caynağında
Buğum-buğum doğranıb
Qalansan da odlara,
Sən son "nəfəsində" də
Xudafərin əzminlə
Üz vermədin yadlara...
Bizim Cəbrayıldakı
Ulu Çınar Babamız,
Dar ayaqda köksünü
Sipər edib torpağa
Yenilməz igid oldun.
Şərəfli ölümünlə
Doğma ana Vətənin
Uğrunda candan keçən
Ərən oğullar kimi
Ölmədin, şəhid oldun!..

BÖYÜK MƏRCANLIDAN BİR QATAR KEÇİR

(Uzun illərdən bəri uzaq qürbət əldə ata yurdu Cəbrayılın-Böyük Mərcanlıının həsrətiylə yaşayan eloğlum Anar Natiq oğluna).

Böyük Mərcanlıdan bir qatar keçir,
Fit çalıb səsləyir doğma yolları.
Böyük Mərcanlıdan bir qatar keçir,
İsinir relslərin polad qolları.

Mahmudlu, Soltanlı, Qumlaq anbaan
Göz dikir qatarın yoluna yenə.
Açıb qollarını Hacı Qaraman,
Şükr edir Tanrının böyüklüyünə.

Yenə Cəbrayıldə günəş nur saçır,
Topcağa, Gəyəne tanış səs düşür.
Diridə al-əlvan çiçəklər açır,
Qatarı görməkçün bəhsəbəhs düşür...

Elə bil tələsir Muğana Araz,
Sular soraq verir Xudafərindən.
Çatır Ağoğlana, Teyə xoş avaz,
Ulu Tumasata qalxır yerindən.

Həkəri, Mincivan, Ağbənd... bir anda
Çıxır pişvazına gələn qatarın.
Toy-büsat iz salır ürəkdə, canda,
Avazı durulur kamanın, tarın.

Böyük Mərcanlıdan bir qatar keçir,
Yönü Naxçıvana, üzü Şərura.
Zəngəzur özünə təzə yol seçir,
Boyanır yurd-oba işığa, nura...

Hər əldə Zəfərdən bir nişanə var,
Haqqa tapınanın qatlanmaz dizi.
Böyük Mərcanlıya yön alan qatar
Doğma torpaqlara səsləyir bizi.

SALAM, VİRAN QALMIŞ EVİM-EŞİYİM...

(Bir vaxtlar çoxlarını məftun edən evimin
xarabalıqları önündə düşüncələrim).

Salam, mənim viran qalmış evim-eşiyim,
Köksündəki "əl izləri", söylə, yadınmı?
Yağmalanan künc-bucağın yuvam-beşiyim,
Ta yanına qayıtmışam, tanımadınmı?

Kim sökübdür tavanını, çarhovuzunu?
Susuzluqdan çat-çat olub dilin-dodağın.
Gizli-gizli sızlamısan illər uzununu,
Güllələrə tuş gəlibdir pöhrən, budağın.

Heç çatdımı qulağına səsim-harayım,
Səksəkəli gözlərindən yuxun qaçdımı?
Söylə hanı xartut, innab, ağ şanı payım,
Məndən sonra çiçəklərin bir də açdımı?

Görən, hanı aynabəndin, qarın, pəncərən?
Nə divarın yerindədir, nə də çardağın.
Heç oldumu əncirini, narını dərən?
Kol-kos basmış bağım-bağçam
sənin göz dağın...

Yağıyamı qismət oldu dəmir darvazan?
Bu qarıdan adlamışdı neçə dost-tanış.
Oyaqdırsa, qoy eşitsin bəxtini yazan,
Ta susmağın yeri deyil, bir az din, danış.

De, budursa ozamankı yazı otağım,
Yandırılmış kitabların külü hanı bəs?
Nə qələmim yerindədir, nə də varağım,
Əlyazmamı soraqlayıb gəzməyim əbəs!

Hər daşında qəlpə izi, barıt qoxusu,
Yağış kimi yağa biləm keşkə bir anlıq.
Qərib eldə hədəf getdi ömrün çoxusu,
Bir də geri qayıdarmı, görən, cavanlıq?..

Yolun-izin ürəyimin şah damarıydı,
Hardan gəldi bu ayrılıq, bu ölüm-itim?
Bir zamanlar burda keçən ömrüm yarıydı,
Ta bilmirəm yaşamağa varmı möhlətim?...

Keçən keçdi, olan oldu... nə deyim daha,
Nəfəsimlə isindinsə, təzədən sevin.
Gəl birlikdə yönümüzü tutaq sabaha,
Düşmən bilsin öz sahibi varmış bu evin...

"GƏLDİM QARABAĞA BAHAR ÇAĞINDA..."

Komando Briqadalarının giziri **Mustafayev Hüseyn Əli oğlu**

1989-cu ildə Ucar şəhərində anadan olub. 2023-cü il sentyabr ayının 20-də Qarabağda aparılan antiterror əməliyyatı zamanı Ağdərə istiqamətində gedən döyüşlərdə şəhidlik zirvəsinə ucalıb. Poeziyaya böyük marağını nəzərə alaraq, "Ulduz" jurnalı şəhidimizin öz ifasında səsləndirdiyi bir şeirini oxuculara təqdim edir. Ruhu şad olsun!

Adaşım Aynalı Hüseynin şərəfinə...

Gəldim Qarabağa bahar çağında,
Öpdüm, əzizlədim torpağı burda.
Hayana baxdımsa, nəğməli gördüm
Hər otu, ağacı, yarpağı burda.

Hansı obasına düşdüsə yönüm
Çiçək sərgisiylə bəzəndi önüm.
Nənələr deyəndə "başına dönüm" –
Alışdı ömrümün çırağı burda.

Yüz dərdə dərmandı bir çiçək ətri,
Duydum hər qarışda düz-çörək ətri.
Ağsaqqal nəfəsi, ağbirçək ətri
Şairə döndərdi qonağı burda.

DƏRGİDƏ KİTAB

Nəriman QASIMOĞLU

"TÜRKIYƏ HƏM SİZİNDİ, HƏM DƏ BİZİM"

Azərbaycanda və Türkiyədə iki ölkənin münasibətlərinə dair xeyli işlək, lakonik bir ifadə çoxlarının dilində səslənir. Qarabağ savaşında Azərbaycanın zəfərini həm də bir növ rəmzləndirən ifadədir: “Bir millət, iki dövlət”.

İstər Türkiyədə, istər Azərbaycanda siyasilər bunu dillərinə gətirdikcə alqış qazanırlar. Ancaq az adam bilir ki, bu ifadəyə aid məzmunu ilk dəfə sürəkli alqışlar altında yüksək tribunadan car çəkən kim olub. Bəri başdan desəm ki, dörd yaşlı bir qız çocuğu, oxucunu təəccüb bürüyər. Axı necə, nə zaman, harada?

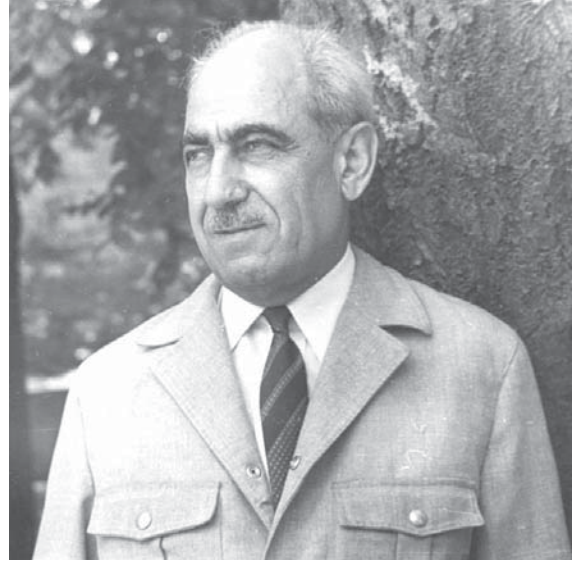
Ötən əsrin 70-ci illərinin sonları olardı. Türkiyə müğənnisi Müşərrəf Tezcan (sonralar Müşərrəf Akay) Bakıda anşlaqla keçən qastrol konsertində idi.

Zaman o zaman idi ki, “millətlərin yeni tarixi birliyi” kimi sovet ideologiyasının qələmə verdiyi “sovet xalqı” məfhumu ətrafında Azərbaycanda təbliğat səngimirdi. Sovet İttifaqında yaşayan xalqlar milli kimliklərini “sovet xalqı”na qurban verməyə məhkum bir duruma salınmışdı.

Amma bizdə bu da vardı ki, ruslaşmanın “sovet xalqı” qiyafəsində şüurlara yeridilməsinə azərbaycanlıların intellektual, milli ziyalı kəsimi müqavimətsiz deyildi. Belə ziyalılara öncüllük edənlər Azərbaycan türkcəsində əsərlər yazan yazıçılar, şairlər idilər. Yaxşı iş yeri tapmaq, rəsmi qurumlarda çalışmaq, karyera qurmaq üçün ruscanın məcburi olduğu bir vaxtda Azərbaycan yazıçıları ruslaşmaya hətta məişət səviyyəsində belə müqavimətli idilər, övladlarını məhz milli məktəblərdə oxutdurur, onların milli ruhda tərbiyəsinə çalışırdılar. Bu tərbiyənin içində ailələrdə Türkiyəyə sevgi təlqinləri də yer alırdı.

Yaxşı xatırlayıram, Qasım Qasımzadə həmişə deyirdi ki, sovetlər Azərbaycanda bizimkiləri öz içində əridib nə zamansa bitirsələr də, bitməyəcəyik, çünki Türkiyə var. Yəni ümid yeri olan Türkiyə.

Qasım Qasımzadənin Türkiyə sevgisinin dərin kökləri vardı. Bu barədə bir qədər

Qasım Qasımzadə

sonra. Qayıdıram Müşərrəf xanımın Bakıdakı o məşhur konsertinə.

Konsert indiki Heydər Əliyev, o zamankı Lenin sarayında keçirilirdi. Qasım müəllim çox çətinliklə bilet tapıb bizi ailəlikcə konsertə aparmışdı.

Müşərrəf xanım hər gözəl şarkı ifasından sonra gül dəstələrinə qərq edilirdi. Olduqca duyğulu idi, onun bu tövrü Türkiyə sevdalısı seyrçilərə də aşkar sirayət etmişdi. Şarkılar bitincə səhnəyə qalxıb gül dəstələrini ona verənlər əsasən gənclərdən ibarət idi.

Konsertə gülsüz gəlmişdik. Sözü açığı, gül almağa fürsət də tapmamışdıq. Belə konsertlərə biletlərin bir qismini musiqi başlayana qədər hökumət rəsmilərinin əqrəbası üçün saxlayırdılar. Görünür, ya onlardan hələ soraq yox idi, ya da elə Qasım müəllimin özünə xatir telefonla sarayın müdirinə etdiyi xahiş cavabsız qalmamışdı, müdir “gəlin, sizin üçün yerlər olacaq” demişdi və biz tələm-tələsik, çətinliklə özümüzü oraya çatdırıb bilməmişdik.

Müşərrəf xanımı gül dəstələrinə qonaq etməkdən ötrü səhnəyə qalxanlar arasında valideynlərinin tapşırığını canfəşanlıqla yerinə yetirən və bunu özlərinə əyləncə bilən azyaşlı uşaqlar da az deyildi.

Müşərrəf xanımı sevdiren həm də əlində mikrofon ara-sıra seyrçilərlə həvəslə

ünsiyyətə girməsi, gözəl natiqliyi, bəlli bir intellekt sərgiləməsi, səhnədə sərbəst davranışları, ümumiyyətlə, sovetlərin səhnə xadimləri üçün müəyyənləşdirdiyi qəliblərdən fərqli amplituda olması idi. Bir sözlə sənətçi xanım konsert auditoriyası ilə məhrəm bir əlaqə yaratmağa tam nail olmuşdu.

Konsertin bir məqamında oxuduğu şarkıdan sonra sevənlərini yenə səhnədəcə qarşılayıb bağına basır. Bir uşaq yaxınlaşır ona. Gül dəstəsini uzadır. Diqqətçil, həssas xanım duyur bu uşağın ona nə isə deyəcəyi var. Dərhal mikrofonu uzadır uşağın dillənən dodaqlarına sarı. Uşaq:

– Türkiyə həm sizindir, həm də bizim, – deyir.

Və sarayı alqış sədaları bürüyür. Müşərrəf xanım şövqə gəlir, onun üçün də təbii olaraq gözəl bir fürsət yaranıb ki, könlündəkiləri daha aşkar bürüzə versin:

– Nasıl söylədin, yavrum, təkrar söyləsenə?!

Uşaq təkrarlayır:

– Türkiyə həm sizindir, həm də bizim!

Yenə alqışlar...

Özü də uşağın ardınca:

– Türkiyə həm sizindir, həm bizim, – deyir.

Seyrçi alqışlarının budəfəki ünvanı tək-cə xanım sənətçi deyil. Görünür, bunu hiss etdiyindən ki, səhnədə azərbaycanlı uşaq-la zaldakılar üçün ucadan səslənən eksprompt bir dialoq qurur:

– Oğlanmısın, kızmısın, yavrum?

– Qızam.

– Saçlarına ne yapmışsın, neden hiç saçların yok?

– Saçımı qırkıblar.

– Kaç yaşındasın?

– ...

– Hm... Neçe yaşın var diye soruyorum.

– Dörd yaşım var.

– Allah korusun seni nazardan. Seni şuraya gönderen annene, babana teşekkür ederim, sağ olsunlar. Hadi, bir kez dahi söylermisin? Nasıl dedin? Türkiye...

– Türkiyə həm sizindir, həm də bizim!

Alqışlar qopur. Müşərrəf xanım qızıcığazın üzündən-gözündən öpüb bağına basır.

Çox keçmir, sarayın iki qadın əməkdaşı səhnəyə hər iki tərəfdən bitişik pillələrin qarşısını Ərəbzəngi ("Şah İsmayıl" dastanında kişi geyimində qadın pəhləvan obrazı) kimi kəsdirir və heç kimə daha imkan vermirlər xanım sənətçi ilə ünsiyyətə girsin.

Gül dəstələrini aşağıdan yuxarıya uzatmalı olurlar, müğənni də aşağı əylirək minnətdarlıqla gülləri götürür. Amma ona bu möhnəti yaşadan KQB – Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi qarşısında borclu qalmır. Mikrofonla ucadan alt mənası hamıya aydın ifadələrini səsləndirir:

– Tüm alkışlarınızdan, güzel çiçeklerinizden, sevgilerinizden dolayı ben sizin önünüzde eyiliyorum, onların yok. Bu nasıl bir gün, ellerimiz ellerinize ulaşmıyor.

Və bu sözlərin ardınca da hüznü nəğmələr...

Nəğmələr hüznü idisə də, seyrcilər konserti üzlərində təbəssümlə tərk edirdilər. Mən də Qasım Qasımzadənin təbəssümlə parlayan gözlərinə baxıb gülə-gülə demişdim: "Hə, necədir səninçün, sovetlərin on illərlə apardığı təbliğatı bir konsert alt-üst elədi".

Bu, indilərdə baş versəydi, şəksiz, sıradan bir əhvalat təsiri bağışlayardı, amma o zamanlar siyasi basqı altında olan azərbaycanlıların adı bir mədəniyyət tədbirində könlündən keçən mətləbi mikrofonla Lenin sarayında səsləndirməsi, həqiqətən, hadisə idi. Elə bir hadisə ki, üstündən 40 ildən artıq müddət keçsə belə, xatırlayanlarını hələ də rıqqətə gətirir. Yetmiş yaşını haqlamış bir şairimiz, Hafiz Rüstəm danışdığı bu xatirəni yad edərək deyir: "Bu təəssürat məni çox kövrəltdi yox, gizlətmirəm, ağlatdı. O səhnə indi də xatirimdən silinmir. Sanki son dərəcə əziz, doğma, bizdən olan bir mələk (bizlərdə mələikə çağırılan) səhnəyə göydən enmişdi – bizim şirin, azacıq fərqli ləhcəmizdə oxuyurdu, süzürdü. Təkcə bütün salon yox, bütün ölkə onun saqraq səsini acgözlüklə dinləyir, o ilahi səsə biçilmiş

plastik üz-göz, əl-qol-ayaq hərəkətlərini dayanmadan alqışlayırdı! O zaman Müşər-rəf Akayın səhnəyə çıxan körpə uşaqla süni ögeylik buzunu sındıran, iki dövlət və bir milləti birləşdirən dialoqu indi də ictimai-siyasi həyatımızdan qırmızı xətt kimi keçir: “Türkiyə həm sizindir, həm də bizim!”

80-ci illərin əvvəlləri onlardı. Bir dəfə Qasım müəllim çalışdığı Milli Elmlər Akademiyası binasında yerləşən Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutuna gedəcəkdi. Avtomobilinə əyləşdi. Bizimlə eyni binada yaşayan Xalq yazıçısı Hüseyn Abbaszadənin də gedəcəyi yer vardı, bizə qoşuldu. Avtomobil elə yerindən təzəcə tərpənmişdi ki, Hüseyn bəy birdən:

– Qasım, sənə xoş bir xəbər deyim, Türkiyədə, deyəsən, neft yataqları tapılıb.

Hüseyn bəy yaxşı mütaliəçi idi, hansısa qəzetə istinadən bunu deyirdi. Qasım bəy də qayıdasan:

– Ay səni xoşxəbər olasan...

Hüseyn bəy avtomobildən enəndən sonra Qasım Qasımzadəyə zarafatyana:

– Sən də lap ağını çıxartdın, pantürkizmin də dərəcəsi var, daha bu qədər olmaz, heç Bakı neftinin sənə dəxli yoxdur, o ki qala Türkiyədə hələ yeri- yatağı bəlli olmayan neftin! – dedim.

İkimiz də güldük. Dedi:

– Zarafat bir yana, millətimizin gələcəyindən ötrü bizə Türkiyənin qüdrətli olması çox vacibdir...”

Qasım Qasımzadəyə bu sözləri dedirdən bir səbəb də vardı: Türkiyənin qüdrətli olmadığı bir zamanına şahidlik etmişdi.

1968-ci ildə Azərbaycan yazıçılarından ibarət böyük bir dəstənin tərkibində xanımı Tamara Ələkbərqızı ilə Türkiyədə səfərdə olmuşdu. Sovetlərin dövründə, xaricə çıxışların olduqca məhdud olduğu bir dövərdə Azərbaycandan bir qrup ziyalıya imkan yaratmışdılar ki, qardaş ölkəni turist qismində birgə ziyarət etsin. Türkiyə sevdalısı Qasım Qasımzadə həmin səfərdən bol təəssürat və silsilə şeirlərlə qayıtdı.

Qasım Qasımzadə

Türk şöbəsinə tələbə (40-cı illər)

Türkiyədən dönəndə “On günün təəssürat” yazısını qələmə aldı və “Azərbaycan gəncləri” qəzetinin on sayında ardıcıl olaraq dərc etdirdi. Türkiyə həqiqətlərini azərbaycanlılara öz ətraflı qeydləriylə müjdələyən Qasım Qasımzadənin bu yazısını, demək olar, oxumayan qalmadı, oxucular səhərlər növbəyə dayanıb qəzet köşklərindən çox ucuz qiymətə, 2 qəpiyə satılan “Azərbaycan gəncləri”ni alırdılar.

Qasım Qasımzadənin Türkiyə silsiləsindəki şeirlərindən biri “İki bayraq” adlanır. Bu şeir Qasım bəyin o zaman indiki kimi qüdrətli olmayan Türkiyə sarıdan narahatlığını, baxın, necə ifadə edir:

Bir bayraq var tək ulduzlu,
Şölə saçır hilal ona.
Dalğalanır Dardaneldə
Saçaqları yana-yana.
Qanadlanır dövr eləyib
Zaman-zaman, dünən, bu gün –
Gah yaxın, gah uzaq düşür
Amalından Ata Türkün.
Bir bayraq da çox ulduzlu...
Boğazlarda sönür, yanır.
Tək ulduza şölə salıb
Şərəfini onun danır.
Türk övladı, tədbirini,

Əncamını indidən çək.
Çox yubansan, o çox ulduz
Tək ulduzu söndürəcək...

İndi çoxulduzlu bayrağı olan supergüc qarşısında qüdrətli Türkiyənin əyilməzliyi, həqiqətən, qürurvericidir.

Qasım Qasımzadənin 1968-ci ildə yazdığı Türkiyə xatirəti əhatəli bir yazıdır. Görünür, gələcək yazısını planlaşdırmış deyər, xeyli qeydlər götürürmüş. Etnoqrafik təsvirlərdən tutmuş, gəzdiyi yerlərə, muzeylərə dair hər şeyin dəqiqliklə, görüşdüyü şəxslərlə söhbətlərinin təfərrüatlarına qədər təqdimatı Türkiyəyə gediş-gəlişin məhdud olduğu, yazıçılar üçün isə ümumiyyətlə, əlçatmaz bir zamanında qardaş ölkəni sovet Azərbaycanının oxucularına əməlli-başlı tanıtdırır. Xatirə belə başlıqlarla təqdim edilir: "İstanbulda nə var, nə yox"; "Bu dağlar ulu dağlar"; "Möcüzələrdən üçü"; "Tamaşalı, bulaqlı yollar"; "Haldun Tanerin teatri"; "O, Türkiyəni necə görmək istəyirdi"; "Qəzetlərə də baxırdıq..."; "Doğma mahnılar"; "Bələdçimiz Erdənbəy"; "Ölümsüz ot".

Bu sonuncu hissə yazdıqlarının bir növ ümumiləşdirilməsi səciyyəsinədir. Necə

olub "qlavlit"dən – sovet senzurasından keçib deyər, təəccüblənirəm. Türk ədibi Yaşar Kamal Azərbaycan yazıçıları ilə səfərləri sonunda mehmanxanada vidalaşmış, amma buna baxmayaraq, təyyarə meydanına da gəlibmiş. "Onu buraya gətirən dostluq duyğusu deyildimi?" – yazır Qasım Qasımzadə. Əlbəttə, o zamanın "qlavlit"indən keçsin deyər, sadəcə, "dostluq duyğusu" deyir. Sonra yazır: "Görkəmli ədib həyatı, təbiəti bilməyin zərurətindən söhbət salıb dedi ki, o, "Ölümsüz ot" adlı əsərində nağıllardan eşitdiyi bu əfsanəvi bitkidən söhbət açmış. Kəndli oxucularından biri ona irad tutubmuş ki, bu bitki əfsanəvi deyil, həqiqətən, mövcuddur. Yazıçı həmin bitkini görməkdən ötrü oxucunun dəvəti ilə kəndə gedibmiş. Ölümsüz ot kiçik tağlar atan, kökü isə torpağın altında xırman-xırman yayılan bitkidir. Onun üzdəki tağını, yaxud torpaqdakı kökünün tellərini nə qədər kəsib töksən də, bircə buğumundan belə boy atıb böyüyür, yenidən üzə çıxır bilir. Ölümsüz ot barədə bu həqiqət nədənsə məni çox düşündürdü. Təbiət və insan həyatında bir-birini xatırladan cəhətlər az deyildir. İnsanlar arasındakı, xalqlar arasındakı

doğmalığı, ünsiyyəti, mehribanlıq tellərini qırıb tökmək, məhv etmək mümkün deyil. Çünki bu tellər çox-çox dərinliklərə rişələr atıb yayılmışdır. Ölümsüz otun kökləri kimi!"

Türkiyə səfərindən ilhamlanan Q.Qasımzadənin yazdığı silsilə şeirlərdə belə misralar var:

Bosfor sahilinə düşdü güzarım,
Nağılmı, röyamı, bilə bilmədim.
Çoxaldı sevincim, artdı mələlim,
Ağlaya bilmədim, gülə bilmədim.

Sevincinin səbəbi dəmir pərdələr arxasından Türkiyə ilə vüsəlirdisə, mələli bu vüsəlin qısa müddətdə başa çatacağı ilə bağlıdır...

İndi təsəvvür edirəm, Qasım Qasımzadə bu günlərə kimi yaşayıb məşhur "Şuşa bəyənəməsi"ndə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin imzası ilə yanaşı, qüdrətli Türkiyənin Cümhur Başqanı Ərdoğanın imzasını görə bilsəydi, hansı coşqulu bir əhvalda olardı.

Şuşanın, Laçının işğalını ağır bir dərd kimi yaşayan şair 1992-ci ildə yazırdı: "Əgər biz inansa ki, Şuşa biryolluq əlimizdən çıxıb, Xocalı həqarəti, Laçın bədnamlığı ilə barışası olacağıq, elə bilirəm, Azərbaycan qeyrətli hər bir vətəndaşın fikrini ifadə edib deyərdim ki, onda daha yaşamağın mənası qalmamışdır. Bir adı Qala, bir adı da Pənahabad olan Şuşa təkcə bugününümüz yox, tariximizdir, sərkərdələr, sənətkarlar yetirən əcdadımızın yadigarıdır, Pənah xanı, İbrahim xanı, Vaqifi, Nəvvabı, Natəvanı, Adıgözəl bəyi, Mehmandarovu, Xosrov bəyi, Üzeyir bəyi, Seyidi, Xanı, Bülbülü yetirən diyardır. Şuşa bizim qartal qıyyalı, bülbül cəh-cəhli yuvadır. Buna görə də indi Şuşasız günlərimdə mən özümü yuvasız quş sayıram...

Ərşə qalxıb naləm mənim,
Alınıbdır Qalam mənim.
Əsir düşüb ciyərdə param,
Şuşam mənim, balam mənim.

Şəhid bağı dəlik-dəlik,
Şüşə qəlbim cilik-cilik.
Şənlik edir, şonquyubdur
Şah evimdə Şöklü Məlik.

Kəsilibdir Xaçın yolu,
Dağılıbdı Laçın yolu,
Məmməd Əmin durub gəlir,
İgidlərim, açın yolu.

Millətimin atasıdı,
Ruhu zəfər butasıdı.
Bir haray var, on səkkizin
Bu günkü əks-sədasıdı:

"Urus gəlir Abdallara,
Etibar yoxdu bunlara;
Sorusun, türklər hardadı,
Topları çəkin yallara".

Misri qılinc hanı, hanı? –
Sel-sel ola gavur qanı!..
Hayandadır bugününün
Soltan bəyi, Pənah xanı?

Hayandadır, hayandadır
Bamsı Beyrək, Xan Bayandır?
Türk oğlu, çox qandırırıbsan
Ermənini, yenə qandır.

Bura Nəbi oylağıdır,
Laçın, tərən yığnağıdır.
Bir həmləsi, bir uçuşu
Quzğun cəmini dağıdır.

Qarlı qışın da yazı var,
Toy-düyünün də yası var.
Basmaq istər qurdu köpək,
Arxası – ağ ayısı var.

Ona da Bozqurd deyərlər,
Şəstini çətin əyərlər;
Min il nəslini öyüblər,
Min il nəslini öyərlər".

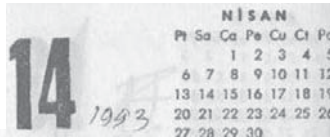
Bu yazı "Ədəbiyyat qəzeti"ndə (ovaxtkı "Ədəbiyyat və incəsənət") dərc ediləndən

az sonra Qasım Qasımzadənin ağır xəstəliyə düşər olduğu aşkarlanır. O məhz Türkiyədə sağalacağına inanır. Azərbaycan Prezidenti Əbülfəz Elçibəyin tapşırığı ilə onu qardaş ölkəyə göndərirlər. İstanbulun Haseki xəstəxanasında müalicə almağa başlayır. Orada keçirdiyi anların bir qismini yazdığı gündəlikdə qeyd alır:

Nisan

SALİ

April TUESDAY

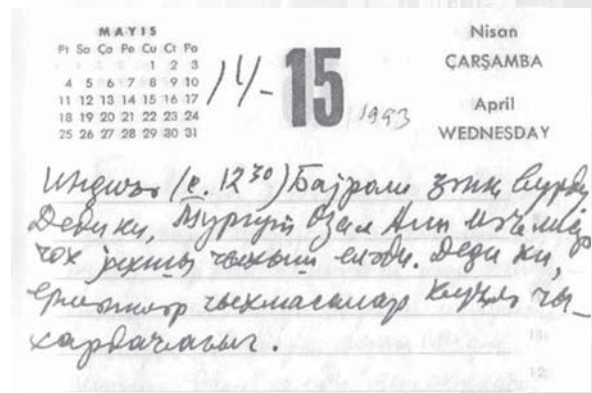

Оттен келес: нарахат ятарлышам. Долошам - зарлышам ухулар да м-экишур. Туркутин Озал Бакидадыр. Гөрөк ермөнилөр-лөрү зарлыш ерди гөстөрлөр Олун. Фрамуяжар көдөн иләрл өлөдөр. Гөрөгөз Елмөдө жи тез-тез көсөдөрлөр. Аллах она. Бу асар сыйнаган, Зөлмөрдө кайтк элбем! Валлах, биллах, дй аманым урөк элбөдөр кибу калыма көсө сыйнак бердөмүр, дй илгөрдүн гөжүм хатлыш көдөм, галлах дөрмөсүнө зарлышам. Билмишрэн бу гөрөгөннөмө көсө гөжүрөм ки, илти галла-малынар... Көрөк дө илмөмө-лар гүнн өлүрүм гөжү көз көк... илти илмөсөсө башта илмөрөнн өлөдөр

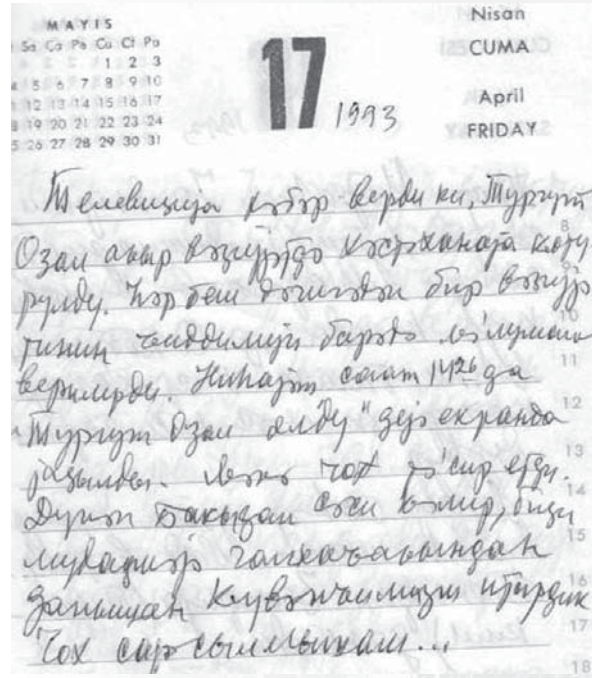
"14 aprel, 1993

Ötən gecə narahat yatmışam. Dolaşır qarışıq yuxular da əl çəkmir. Turqut Özal Bakıdadır. Görək ermənilərə qarşı qəti tədbirdə onun fəaliyyəti nədən ibarət olacaq. Əbülfəz Elçibəyi tez-tez göstərirlər (tv kanallarında – N.Q.). Allah ona bu ağır sınaqdan çıxmaqda kömək eləsin! Vallahi, billahi, ən səmimi ürək sözümdür ki, bu halımda mənə silah versinlər, ən şiddətli

döyüş xəttinə gedim, qanım torpağıma qarışsın. Bilmirəm bu təmənnamı necə çatdırım ki, məni qınamasınlar... Gərək də qınamazlar. Çünki ömrüm boyu milli mənfədən başqa mənafeyim olmayıb.

14-15 aprel 1993
İndicə (s.12:30) Bayram (Xalq yazıçısı Bayram Bayramov – N.Q.) zəng vurdu. Dedi ki, Turqut Özal Ali Məclisdə çox yaxşı çıxış elədi. Dedi ki, ermənilər çıxmasalar (işğal etdikləri torpaqlarımızdan – N.Q), zorla çıxardacağıq.

17 aprel 1993
Televiziya xəbər verdi ki, Turqut Özal ağır vəziyyətdə xəstəxanaya götürüldü. Hər beş dəqiqədən bir vəziyyətinin ciddiliyi barədə məlumat verilir. Nəhayət, saat 14-

da “Turqut Özal öldü” deyə ekranda yazıldı. Mənə çox təsir etdi. Dünən Bakıdan səsi gələn, bizi müdafiəyə qalxacağından danışan güvencimizi itirdik. Çox sarsılmışam...”

Beləliklə, öz xəstəliyini Türkiyənin dərdi ilə birgə yaşamaqlı olur...

Əlbəttə, indi ruhu şaddır Qasım bəyin. Həm Qarabağ sarıdan, həm Türkiyə sarıdan. Düşünürəm, elə Turqut Özalin da ruhu şaddır...

Qasım Qasımzadənin gündəliklərində Türkiyə sevgisinin çox uzaq illərdə yarandığına dair maraqlı məlumatlarla rastlaşırım. Söhbət onun əzəldən sevdalisi olduğu milli dəyərlərə bağlılığının ibtidai bir əlamətindən gedir: Türkiyə türkcəsinə sevgisindən.

Onun haqqında çoxlarının bilmədiyi bu məqam 1988-1992-ci illərə aid qeyd dəftərçəsində belə ifadə olunur: “Mən Universitetdə (1944-cü ildə) Şərqsünəşliğin türk şöbəsinə girmişdim. Türk dili müəllimimiz Cabar Cabarov idi. Çox intellektli bir ziyalı idi. Türkcə yazdığım “Türk əsgər marşı”nı (gərək ki, 1945-ci, ya da 1946-cı il olardı)

ona etibar edib verdim ki, oxusun. Səhəri gün gəlib dedi, sən odla oynayırsan, yavrum, böylə işlərlə məşğul olmaq yaramaz. Demə, Cabar müəllim DTK (Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi – N.Q.)-nin polkovniki imiş. Hərbi tərcüməçi sifəti ilə. Yəni taleyim tükdən asılı imiş o dəhşətli dövrdə. Görünür, mənə yazığı gəlib, ya da özü elə, sadəcə, humanistmiş. Onu da deyim ki, Cabar həm də radioda türk verilşləri üzrə diktör işləyirdi. Nəbi də (şair Nəbi Xəzri – N.Q.) o zaman Azərbaycan dili üzrə diktör idi. Bu barədə mənim həmkarım kimi Nəbiyə də deyib ki, ona de, belə işləri buraxsın. Həmin şeiri, təəssüf ki, tapa bilmirəm (gizlətmmiş, ya da cırmışam, yadıma gəlmir, hələ də axtarıram, bəlkə, tapıldı). O zaman türkcə başqa bir şeir də qələmə almışdım. O şeirin qaralmasını “Vətən uğrunda” jurnalının 1943-cü il tarixli 1-2 sayılı cildinin içəri səhifəsinə yazmışdım. İndi təsadüfən rastıma çıxdı. Üzünü köçürdüm. İlk variantı latın hürufatındadır”.

O uzaq 1945-ci ildə gənc şairin ilk qələm təcrübələrindən biri kimi jurnal qabığının iç tərəfinə Türkiyə türkcəsində yazdığı və çox sonralar gəncliyinə aid türklük xatirəsi kimi qeyd dəftərçəsinə köçürdüyü o “başqa bir şeir” Azərbaycan türkcəsinə çevrilmədən oradaca qalır. İndi bu xatirə yazısında həmin şeirin, mənəcə, yeri görünür:

YOLUNU BEKLİYORUM

Sebanın məskəni olmuş gülüstan,
Bir sorak vermiyər vefalı dostan.
Hala ufuklarda kızarmamış tan.
Bülbülün sesinə uyanıb hemen,
Güzelim, yolunu bekliyorum ben.

Güneş gök yüzünü ateşə yaktı,
Çimen sinesinə bin lale taktı,
Zulmet örpeyini gökə buraktı,
Sen bizim illərə gelmedin neden?
Güzelim, yolunu bekliyorum ben.

Dakikam ay oldu, saatlarım yıl,
Geçir mayıs günü hey pırıl-pırıl,
Barı rahm edip te bir marhamet kıl,
Nafile kendini, sakın, tutma gen,
Güzelim, yolunu bekliyorum ben.

Sen bana git dedin, ben qamli baktım,
İçten bir ah çektim, alemi yaktım,
Eski sevdaların hepsin buraktım,
Gel, senin aşkında gönlüm olsun şen,
Güzelim, yolunu bekliyorum ben.

Dalıram hüsnünle bahar eyyamı,
Mahtapın seyrinə mayıs akşamı.
Benzer cəmalına göklərin şamı,
Güneş hifet çəker güzəlliyindən,
Güzelim, yolunu bekliyorum ben.

“Bir buse sun” dedim, “olamaz” dedin,
Dedim: “kurbanım”, danış az, dedin,
Bin şaka göstərdim, “oyunbaz” dedin,
Sallayıp elini kayb oldun hemen,
Güzelim, yolunu bekliyorum ben.
Ormana faş olsun sirmimiz niçin?

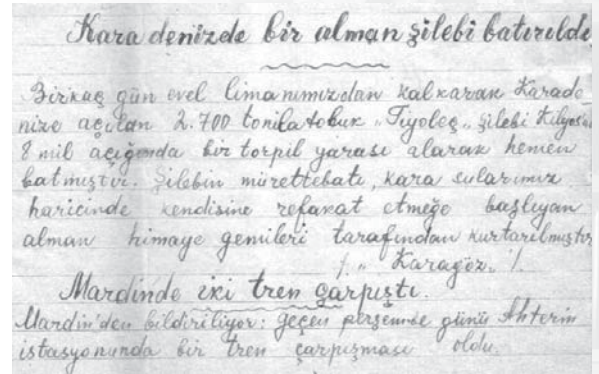
Ben تنها selv olum, sen tek güverçin.
Uçup-uçup bir an dinlənmək için
Köksümde boy atan dala kon herden,
Güzelim, yolunu bekliyorum ben.

Yeri gəlmişkən, qeyd dəftərçələrində yazılmayan, ancaq özünün vaxtilə mətbuata verdiyi bir müsahibəsində toxunduğu epizodu da xatırladardım. 22 yaşlı tələbə Qasıma onun əsl-nəslini yaxşı tanıyan yaşlı yazıçılarımızdan biri o zaman deyibmiş:

– Şairsən, özün də bəy nəslindən, təkcə elə türk şöbəsinə oxumağın yetər ki, hökumət sənə pantürkist damğası vurub təqib etsin, yaxşısı budur, türk şöbəsinə keç filologiya şöbəsinə.

Qasım bu tövsiyəyə qulaq asır, universitet rəhbərliyinə ərizə ilə müraciət edərək təhsilini filologiya şöbəsinə davam etdirir.

Universitetin türk bölməsindən yadigar qalan bir maraqlı ədəbiyyat faktına da onun arxivindəki dəftərlərdən birində rast gəldim. Türkiyə yazıçılarının əsərlərindən, qəzetlərdən parçaları bu dəftərlərə köçürmüş. “Qaragöz” qəzetində dərc edilmiş bir xəbər diqqətimi çəkdi. 2-ci dünya müharibəsi illərində Qara dənizdə batmış bir alman yük gəmisi haqqındadır:

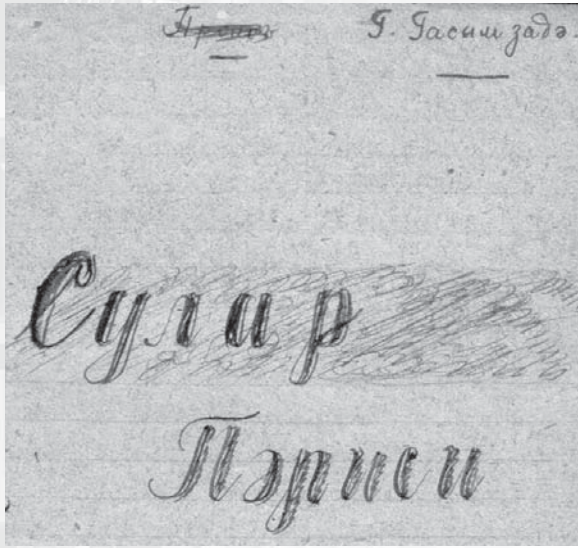

“Kara denizde bir alman şilebi batırıldı

Bir kaç gün evvel limanımızdan kalkarak Kara denize açılan 2.700 tonla toluk “Tiyoles” şilebi Kilyosun’un 8 mil açığında bir torpil yarası alarak hemen batmıştır. Şilebin mürettebatı kara sularımız haricinde kendisine refakat etmeğe başlayan alman himaye gemileri tarafından kurtarılmıştır”.

("Karagöz")

Dəftərə köçürdüyü bu qəzet xəbəri diqqətimi niyə çəkdi? Məlum etdim ki, ozamankı Türkiyə mətbuatında gedən həmin məlumat 23 yaşlı gənc Qasımın "Sular pərisi" adlandırdığı ilk poemasının yazılmasına təkan veribmiş. Yazısını 1945-ci ildə martın 3-də bitirmişdi. İndiyədək çap olunmamış əsərdir. Şair özü də poemasını çapa vermək üçün cilalamamış, qaralama vəziyyətində saxlamışdır deyə, düşünürəm, o zaman dərc etdirmək fikrində də olmamışdır. Əslində, poema sovet senzurasının tələblərinə cavab vermədiyindən əsəri heç çap etməzdilər də.

Müharibə dövrünə aid lirik sətirlərdə ifadə olunan süjet bundan ibarətdir ki, dənizdə fəlakətə uğramış bir gəminin yaşlı matrosu onu xilas etmiş düşmənlərinin gəmisindədir. Əvvəl-əvvəl milli mənsubiyyətləri aydın olmayan matros yığınında gedən söhbətdən məlum olur ki, əsirlikdə olsa da, nicat tapan yaşlı matros sovetlərin rəqibi tərəfdən olan birisidir, yəni almandır. Poemada "alman", "faşist" kimi ozamankı işlək sözlər yoxdur. Heç "sovet", "bizimkilər", "düşmən" kimi sovet dövrünün müharibə ədəbiyyatına xas sözlər də işlənmir poemada. Yalnız bir yerdə təyin etmək olur ki, matroslar sovetlərə aiddir. Alman kimliyində anlaşılan əsir, matrosların diqqət kəsildiyi bir yerdə

qağayılardan nədən dəstə-dəstə cəmləşdiyini onlara izah edir. Deyir, qağayılar (poemada "martılar") dəniz ortasında harasa cəm olaraq qonurlarsa, deməli, orada fəlakət qurbanları qərq olmuşlar və qurbanlıqları özlərinə yem etmək üçün sulara baş vururlar. Sonra həmin əsir belə fəlakətlərdən biri haqqında söhbət açır.

Bu söhbəti Q.Qasımzadənin təsvirində öncə belə izləmək olur ki, göydə üç təyyarə ilə bir təyyarə arasında ağır döyüş gedir. Tək təyyarənin üzərində ulduz nişanı var. Oxucu bu nişandan təyyarənin sovetlərə məxsus olduğunu kəsdirə bilər. Döyüşdə iki təyyarəni pulemyot atəşi ilə sıradan çıxaran pilotun ulduz nişanlı təyyarəsi də zədələnir. Qəhrəman pilot təyyarəsini salamat qalan düşmən təyyarəsinə çırpır, katapult edərkən isə həlak olaraq sulara gömülür.

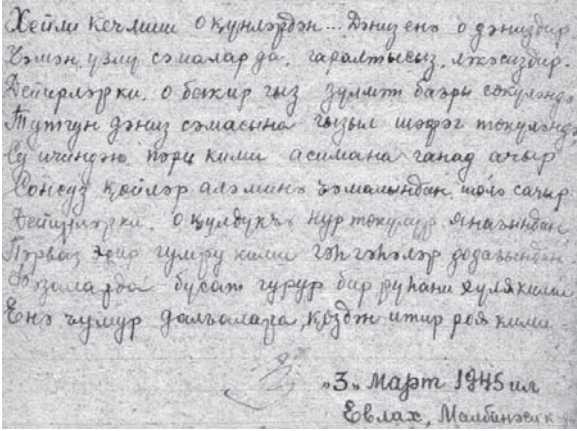
Saçı dağıldı küləkdə,
Ah, o ki dilbər mələkmis,
İnanıram gözəllikdə,
Cəsurluqda o qız təkmiş.
...Bir mənanı saldı yada
O uçuşun nihayəti.
Sığışamaz liraya da
O mənanın şəriyyəti.
Göy dalğalar yakadılar
Onun siyah saçlarını.
Cəm oldu orda martılar
Bulmaqçün yem şikarını.

Bu misralardan bilinir ki, katapult edən qəhrəman "siyah saçlarını" dalğaların "yakadığı" qız imiş. Söhbətin sonrasındakı "siyah saçlı" təyyarəçi qızın azərbaycanlı olduğu aydınlaşır.

Yaşlı əsir matros gördüklərini danışandan sonra onu xilas etmişlər içində bir gəncin hönkürdüyünü görür. Gənc cibindən çıxardığı şəkli ovcunda tutur, şəkəlxə baxaraq ağlayır: həlak olan pilot qız onun sevgilisi imiş. Əsir matros onu ovundurmağa çalışır: qədim Misirdə məhsul bol olsun deyə, ən gözəl qızları Nil çayına atırmışlar; "Odlar ölkəsi"ndə isə Əhrimənin qəzəbindən təbii

fəlakətlər baş verərkən xalq nicat tapsın deyə, yurdun ən gözəl qızı ilahi qüdsiyyətin gücünə sığınaraq özünü pərvanətək oda atırmış.

Poema bu misralarla bitir:

Xeyli keçmiş o günlərdən...

Dəniz yenə o dənizdir,
Çəmən üzlü səmalar da qaraltısız, ləkəsizdir.
Deyirlər ki, o bakir qız zülmət
bağrı söküləndə,
Tutqun dəniz səmasına qızıl şəfəq töküləndə
Su içindən pəri kimi asimana qanad açıq;
Sonsuz göylər aləminə cəmalından şölə saçır.
Deyirlər ki, o güldükcə nur
tökülür yanağından,
Pərvaz edir qumru kimi
qəhqəhələr dodağından.
Fəzalarda büsat qurur bir ruhani xülya kimi,
Yenə cumur dalğalara gözdən itən rəya kimi.

Diqqət çəkən başqa bir məqam Azərbaycan türkcəsində yazdığı poemasında Türkiyə türkcəsinin təsiri ilə “martı”, “siyah” və s. kəlmələrin işlədilməsidir.

Yuxarıda qeyd etdiyim dəftərdə gənc Qasımın Türkiyənin ünlü yazar, ədəbiyyatçı, qəzetçi, siyasətçi və diplomatı Ruşen Eşref Üneydindən gətirdiyi bir sitat da yer alır:

“Ruşen Eşref, “Damla-damla” isimli kitaptan bir parça:

Ressam gider, resmi kalır; şair ölür, şiiri kalır; mimar yıkılmış, yapısı ayakta; bestekar susmuş, bestesi kulakta!..

Bu cihan hep yaratılmışların cihanı mı ki, yaratanlar birer hiç geçip gidiyor?!”

...Qasım Qasımzadənin gəncliyindən ömrünün sonunadək yaşatdığı Türkiyə sevgisi, heç şübhəsiz, Azərbaycanın milli istiqlal idealları ilə sıx bağlı idi. Ancaq bunun başqa bir səbəbi də varmış.

Bir dəfə ondan ali təhsil üçün niyə məhz türkşöbəsinə seçdiyini soruşmuşdum. Demişdi, atası Xansuvar bəyin Türkiyə, Anadolu türkləri haqqında hər zaman dilə gətirdiyi xoş sözlər, görünür, yeniyetmə ikən onun şüuraltısında özü də duymadan Türkiyəyə xüsusi rəğbət yaradıbmış. Onda ağıma gəlməmişdi dərinə gedib babam Xansuvar bəydə bu sevginin nədən qaynaqlandığını Qasım müəllimdən soruşum. Amma sonradan ipucunu nənəm Arəstə xanımdan eşitdiyim sözlərdən aldım.

Deməli, Arəstə xanımın xeyli yaşlandığı 80-ci illər idi, şəkərdən əziyyət çəkirdi, üs-təlik, görmə qabiliyyəti xeyli zəifləmişdi. Qasım müəllim onu gözünün müalicəsi üçün Moskvaya aparmış, orada aldığı müalicə görməsində ciddi irəliləyişə səbəb olmamışdı.

Yeri gəlmişkən, Arəstə xanım 1918-ci ildə Azərbaycan Cümhuriyyəti qurulanda milli hökumətin təyinatı ilə Zəngəzurda qəza rəisinin müvavini işləmiş, əhali içində xeyli nüfuz qazanmış, sonradan sovet hökumətinin təqiblərinə məruz qalmış məşhur Şahsuvar bəy Kələntərovun (Hüseynbəyov) qızı idi. Biz nəvələrinə atasından qürurla söhbət açardı. Onun ara-sıra səsləndirdiyi şeir parçalarının içində bir bəndi, yeridir, burada da diqqətə çatdırım. Cümhuriyyət dövründən qalma xalq yaradıcılığı nümunələrindəndir:

Qoşun gəldi Abdallara,
Topları çəkin yallara.
Etibar yoxdu bunlara,
Gedin görün türklər necoldu.

Q.Qasımzadə bu bəndi belə yozurdu: “qoşun” işğalçı qırmızı ordudur, bölgələrdə sovet hakimiyyətini qurmağa gəlib; Cümhu-

riyyətin hələ təslim olmamış fəalları camaatı silahlı müqavimətə çağırır; gələnlərin yerli fəhlə-kəndlilərə azadlıq, bərabərlik gətirmək şüarları saxtadır, onlara etibar etmək olmaz; əsl azadlığı, milli müstəqilliyi qazanmaqda bizə türk qoşunları yardım edib, indi yenə də onların gəlişinə ehtiyac var.

Qəribədir, tarix bir qədər başqa məz-munda həm də təkrarlanır, deyəsən. Şeir bəndində “Abdallar” indiki Laçın dəhlizi əra-zisidir, rusların “sülhmərəmli qoşunları” ye-nə oradadır. Amma nə yaxşı, durum fərqlidir. Bu yaxınlarda o ətrafda Türkiyə-Azərbaycan xüsusi təyinatlılarının keçirdiyi birgə hərbi təlim yaxın gələcəyin daha fərqli olacağına ümid verir.

Arəstə xanımın dilindən düşməyən başqa bir bənd də vardı:

Qatar gəlib dayandı,
Körpə balam oyandı.
Gedin deyin türklərə,
Gəncə qana boyandı.

Qatar Cümhuriyyətimizi devirən 11-ci qırmızı ordunun qatarıdır. Sonuncu misra 1920-ci il may ayının son günlərində işğala qarşı həyata keçirilmiş və xeyli insan tələfatı ilə nəticələnmiş Gəncə üsyanına işarədir...

Arəstə xanım Moskvada müalicəsindən narazı qalmışdı deyə, oğlu Qasıma deyir, axı onu müalicə üçün niyə də Türkiyəyə aparmasın, oranın həkimləri daha yaxşı olar. Türkiyəyə gediş-gəlişin çətin vaxtları idi. Bilmədim Qasım müəllim bu çətinliyimi ona anlatmaq istəyirdi, ya nə isə başqa şey deyəcəkdi, demək istədiyi sözünü kəsən qo-humlarımızdan biri Arəstə xanıma ərkyana, zarafatla:

– Ay arvad, qoy oturmuşuq, gedərsən, orada ölüb-eləyərsən, yad yerdir, qalırıq məəttəl ki, səni harada, necə dəfn edək, nə işin var axı o uzaqlarda, – dedi.

– Nə olar axı, ora da bizim dədə-baba yurdumuz, orda ölsəm, nə yaxşı, orda da dəfn edərsiniz.

Sonralar öyrəndim ki, Arəstə xanım ulu babalarının türkiyəli olduğunu nəzərdə tutmuş. 18-ci əsrdə Türkiyənin Amasiya bölgəsindən köç edib Azərbaycanın indiki Qubadlı ərazisində yurd salıblarmış. Burada Xocaisaqlı kəndinin əsasını da onlar – İshaq Xocanın Qarabağ xanlığı qoşunlarında yük-sək hərbi postlar tutmuş törəmələri qo-yublarmış.

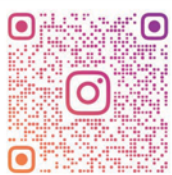
Şəksiz ki, Qasım Qasımzadənin Türkiyə sevgisinin belə bir bioloji səbəbi də vardı...

Şirmammasad Nazərli

ISSN 0134-522
İNDEKS AZ 1000
2 AZN

@LULDUZ_AYLIQ_EDEBIYYAT_DERGISI

